

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 81'44: 811.581 + 811.161.2

МАЛИНЮК ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

ДИСЕРТАЦІЯ

ТИПОЛОГІЯ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ
У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

І. В. Малинюк

Науковий керівник

Корольова Алла Валер'янівна,
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Малинюк І. В. Типологія звукообразжальних слів у китайській та українській мовах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2021.

У дисертації *представлено* новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для встановлення семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукообразжальних слів у китайській та українській мовах. Уперше укладено лексикографічну картотеку звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах. *Поглиблено* окремі положення теорії моногенезу, які базуються на тому, що в генетично (сино-тибетська мовна сім'я й індоєвропейська мовна сім'я) й типологічно (ізолятивний тип і флективний тип) різних мовах генеруються тотожні структури, а тому носії цих мов здатні сприймати звуконаслідування й звукосимволічні слова чужої мови на підставі збереження в їхній свідомості колишніх спільних ностратичних знань і первісних відчуттів, що спрацьовують у перебігу сприйняття форми і значення незнайомого слова.

Запропоновано нове термінологічне позначення для чотирьох типів семантичних ономотопів – звуконаслідувальних слів – у зіставлюваних мовах: *артефактофонного* (кит. – 42%; укр. – 38%); *антропофонного* (кит. – 25%; укр. – 31%), *зоофонного* (кит. – 19%; укр. – 26%) та *натурофонного* (кит. – 14%; укр. – 5%). *Артефактофонний* представлений трьома видами: ономотопи – наслідування звуків гри на музичних інструментах (кит. – 4%; укр. – 5%), ономотопи – наслідування звуків механізмів (кит. – 13%; укр. – 11%) й ономотопи – наслідування звуків різноманітних шумів (удар, тріск, стукіт) (кит. – 25%; укр. – 22%); *антропофонний* тип включає два види ономотопів: *артикуляційний* (кит. – 18%; укр. – 20%) і *акціональний* (кит. – 7%; укр. – 11%); *зоофонний* – також два види: ономотопи, що імітують крики тварин (кит. –

12%; укр. – 17%), й ономато́пи, що імітують звуки птахів (кит. – 7%; укр. – 9%), і останній тип *натурофонний* – теж два види: ономато́пи, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, вогню (кит. – 5%; укр. – 1%), й ономато́пи, що наслідують звучання рідини (кит. – 9%; укр. – 4%).

Зафіксовано переважання у китайській мові *артефактофонів* третього виду (25%) й *артикуляційних антропофонів* (18%). Найменша кількість звуконаслідувань китайської мови припадає на *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (5%), й *артефактофони* – наслідування звуків гри на музичних інструментах (4%).

В українській мові також переважають *артефактофони* третього виду (22%) й *артикуляційні антропофони* (20%). Це пояснюється усвідомленням важливості людського фактора в мовному знакові. Найменш представлені в українській мові *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (1%), та *натурофони*, що наслідують звучання рідини (4%).

Розроблено нову класифікацію для систематизації структурних типів китайських та українських ономато́пів, яка включає: *прості односкладові ономато́пи* (кит. – 23%; укр. – 56%); *складні двоскладові ономато́пи* (кит. – 33%; укр. – 12%); *складні редульковані* (кит. – 35%; укр. – 29%); *складні парні* (кит. – 6%; укр. – 2%) та *складні багатоскладові* (кит. – 3%; укр. – 1%).

Установлено, що в українській мові вдвічі більше *односкладових ономато́пів*, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односкладовими українськими звуконаслідуваннями переважно є *артефактофони*: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують *складні ономато́пи* з двоскладовою формою (*двоскладові, редульковані та парні*), ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Двоскладова форма, зокрема редулькована, властива *зоофонам*, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. *Антропофони та натурофони*, як правило, теж мають двоскладову форму.

Проведено асоціативно-рецептивний експеримент із носіми китайської та української мов на предмет візуального сприйняття форми і значення ономотопів, результати якого доводять, що звукова форма звуконаслідувань незалежно від генетичного походження мови є мотивованою їхнім змістом і що в кожній мові вони належать до іконічного типу знаків білатерально-асоціативної природи.

Сформульовано новий для когнітивної лінгвокомпаративістики висновок про те, що міжмовний характер іконізму відображає спільні первісні когнітивні здатності людини як результат тривалої мовної еволюції. *Доведено*, що іконізм звуконаслідувальних слів китайської та української мов є універсальним способом збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту мовного знака, який виявляється у відображенні позначуваного через позначення (загальний відсоток упізнавання українськомовними реципієнтами китайських звуконаслідувань – 62,6%; загальний відсоток упізнавання китайськомовними реципієнтами українських звуконаслідувань – 64,2%).

Виявлено також відмінності між ступенями сприйняття носіми мов семантичних типів ономотопів. Передбачувано високими виявилися результати сприйняття ономотопів групи живої природи (44,2% – носіями китайської мови і 45,1% – носіями української мови), але з різним ступенем продуктивності. Менший відсоток сприйняття ономотопів (20% – носіями китайської мови і 17,5% – носіями української мови) характерний для семантичного типу позначень неживої природи, що зумовлено низьким ступенем їхньої іконічності.

Підтверджено, що первинна звукозображальна (людська) мова складалася здебільшого з основ/коренів (і це більшою мірою збереглося в мовах ізолятивного/кореневого типу, меншою, але збереглося, – в мовах флективного типу).

Зроблено припущення про універсальність звукосимволізму різнотипологічних мов: про наявність відповідності між фонетичною оболонкою слова і його образним значенням (символікою) згідно зі схемою

асоціативного зв'язку “звук – емоція”, витoki якого сягають діахронії й відображені в синхронії. Для перевірки цього припущення в роботі було *проведено другу частину експерименту* на визначення ступеня іконічності звуко-символічних слів на матеріалі антонімічних пар прикметників китайської та української мов.

Експериментально показано, що відсоток розпізнавання звуко-символічних антонімічних пар китайської мови складає 63,5%, який перевищує поріг випадковості. В умовах взаємопротиставлення емоційно яскраво забарвлених звуко-символічних слів незнайомої мови та їхніх значень респонденти вилучають для себе потрібну інформацію, що підтверджується високим відсотком правильної рецепції бінарних пар. Це пояснюємо несвідомими психічними процесами, які актуалізуються свідомо при сприйнятті слів незнайомої мови. У свідомості респондентів відбувається інтуїтивна взаємна асиміляція звукового комплексу (форми слова) і змісту.

З огляду на отримані результати підтверджено універсальний психофізіологічний характер звуко-символічного іконізму, проте з різним ступенем його відображення у свідомості носіїв типологічно і генетично різних мов.

Подальші дослідження будуть пов'язані із продовженням проведення експерименту з носіями китайської мови на предмет сприйняття ними звуко-символічних слів української мови.

Ключові слова: звукозображальні слова, звуконаслідування / ономотопи, звуко-символічні слова, експеримент, семантичні й структурні типи, міжмовний іконізм.

ABSTRACT

Malynyuk I. V. Typology of Sound Image Words in Chinese and Ukrainian. – Manuscript.

Thesis for Candidate of Sciences Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – “Comparative, Historical and Typological Linguistics”. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021.

The thesis represents a new approach for establishing different aspects of the typology of sound symbolic image in Chinese and Ukrainian: semantic-structural and associative-functional. The lexicographic card index of onomatopoeic words in Chinese (191) and Ukrainian (199) has been for the first time compiled.

A new terminological designation for the identification of the four types of semantic onomatopoeias in the compared languages has been proposed: artifactophonic (Chinese – 42%; Ukrainian – 38%), anthropophonic (Chinese – 25%; Ukrainian – 31%), zoophonic (Chinese – 19%; Ukrainian – 26%) and naturophonic (Chinese – 14%; Ukrainian – 5%). Artifactophonic type is represented by the following subtypes: onomatopoeias that imitate the sounds of musical instruments (Chinese – 4%; Ukrainian – 5%), mechanisms (Chinese – 13%; Ukrainian – 11%), noises of different nature (Chinese – 25%; Ukrainian – 22%). Anthropophonic type includes the following subtypes: articulatory (Chinese – 18%; Ukrainian – 20%) and actional (Chinese – 7%; Ukrainian – 11%). Zoophonic type comprises such subtypes, as: onomatopoeias that imitate the cries of animals (Chinese – 12%; Ukrainian – 17%), the sounds of birds (Chinese – 7%; Ukrainian – 9%). The naturophonic type embraces the following subtypes: onomatopoeia associated with the roar of thunder, gust of wind, the sounds of fire (Chinese – 5%; Ukrainian – 1%), the sounds of liquids (Chinese – 9%; Ukrainian – 4%).

A new classification of the structural types of Chinese and Ukrainian onomatopoeias has been elaborated: simple one-component (Chinese – 23%; Ukrainian – 56%), composite two-component (Chinese – 33%; Ukrainian – 12%) and multi-component (Chinese – 3%; Ukrainian – 1%), reduplicated (Chinese – 35%; Ukrainian – 29%) and paired (Chinese – 6%; Ukrainian – 2%).

Associative-receptive experiment on perception of the sound form and meaning of onomatopoeias by native speakers of Chinese and Ukrainian languages has been conducted. The results obtained proved that the phonemic shapes of the sound imitations are motivated by their meaning, belonging in Chinese and Ukrainian to the iconic type of associative nature.

A new conclusion for Cognitive Linguistic Comparative Studies has been formulated: the interlingual nature of iconism reflects the common proto-language cognitive abilities of a human-being as a result of a long-term language evolution. The iconism of Chinese and Ukrainian sound-imitating words as a universal way of preserving the language sign identity of form and meaning has been proved.

The differences in the degrees of onomatopoeias semantic types' perception by native speakers of Chinese and Ukrainian languages have been revealed. The wildlife group onomatopoeias perception is high (44,2% – Chinese, 45,1% – Ukrainian), being characterised in Chinese and Ukrainian by the different degrees of productivity.

The inanimate nature onomatopoeias are characterised by a lower percentage of perception (20% – Chinese, 17,5% – Ukrainian) due to their low degree of their iconicity. The total percentage of wildlife group and inanimate nature recognition by the native speakers of Ukrainian and Chinese languages comprises 62,6% and 64,2%, respectively.

The universality and sound symbolism of typologically different languages have been assumed: the correspondence between the phonemic level of the word and its figurative meaning according to the scheme of associative connection “sound – emotion”. In order to verify and to determine the degree of sound symbolic words iconicity the second part of the experiment has been carried out. It was based on the antonymous pairs of adjectives in Chinese and Ukrainian.

The percentage of sound-symbolic antonymous pairs in Chinese recognition has been experimentally shown (63,5%), which exceeds the threshold of randomness. In the conditions of emotionally brightly coloured sound-symbolic words and their meanings in an unfamiliar language mutual opposition, the necessary information has been withdrawn by the respondents, which is confirmed by a high percentage of

correct recognition of the pairs, being explained by the unconscious mental processes that are actualised when recognising words of an unfamiliar language.

Keywords: sound image words, sound imitations / onomatopoeias, sound symbolic words, experiment, semantic and structural types, interlingual iconism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Малинюк І. В. Звукообразальність у контексті теорій походження мови. *Нова Філологія* : зб. наук. праць / за заг. ред. Т. О. Козлова, Р. Христіанінова та ін. Запоріжжя : Вид-во Запорізького національного університету, 2012. № 51. С. 118–122.
2. Малинюк І. В. Актуалізація проблеми зв'язку звука і значення в європейській і східній наукових традиціях. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія* : наук. журн. / за гол. ред. С. В. Волкової. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. Т. 15. № 1. С. 102–108.
3. Малинюк І. В. Історія дослідження звукообразальності у китайській лінгвістиці. *Слов'янський збірник* : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза. Одеса : Вид-во Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 2012. Ч. 2. С. 416–422.
4. Малинюк І. В. До проблеми звукообразальності в китайському мовознавстві. *Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі*. Львів : Наукова філологічна організація “Логос”, 2012. С. 42–47.
5. Малинюк І. В. Міждисциплінарний підхід до вивчення звукообразальності. *Science and education a new dimension: Philology / Managing editor* : Barkáts N. Budapest, 2019. С. 38–41.
6. Малинюк І. В. Звукообразальна лексика у контексті походження мови. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 171–172.
7. Малинюк І. В. Концепції звукообразальності в світовому мовознавстві. *Україна і світ: діалог мов та культур* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. С. 76.
8. Малинюк І. В. Звукоподражательные и звуко-символические слова как составные звукоизобразительной лексики. *Наукова дискусія: питання філології, мистецтвознавства та культурології* : матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції. Москва : Вид. міжнародний центр науки і освіти, 2012. С. 78–81.

9. Малинюк І. В. Семантичні особливості звуконаслідувальної лексики у сучасній китайській мові. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2020. С. 178–180.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ФОНОСЕМАНТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	22
1.1 Актуалізація проблеми зв'язку звука і значення в європейській і східній наукових традиціях	22
1.2 Еволюція розуміння знакової умотивованості у гуманітарній сфері наукового знання	35
1.3 Звуконаслідування й звукосимволізм як складові звукозображальної системи	43
1.4 Звуковий символізм у міжмовних дослідженнях	48
1.5 Звукозображальна лексика в контексті теорій походження мови	59
Висновки до розділу 1	65
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ЗІСТАВНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	67
2.1 Специфіка сучасних аспектів дослідження звукозображальної лексики	67
2.2 Комплексна методика зіставно-типологічного аналізу звукозображальних слів	72
2.3 Етапи дослідження звукозображальних слів китайської та української мов	78
2.4 Обґрунтування експериментального дослідження рецепції звукосиміювальних слів носіями неспоріднених мов (китайської та української)	80
Висновки до розділу 2	85
РОЗДІЛ 3 СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ТИПИ ОНОМАТОПІВ У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	88
3.1 Семантичні типи онома топів китайської та української мов ...	88

3.2	Структурні типи онома топів китайської та української мов . . .	100	
	Висновки до розділу 3	121	
РОЗДІЛ 4 АСОЦІАТИВНО-РЕЦЕПТИВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ			
ІКОНІЧНОГО ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ І ЗВУКОСИМВОЛІЗМУ			
У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ . . .			125
4.1	Результати експерименту з рецепції звуконаслідувань китайської мови носіями української мови	125	
4.2	Результати експерименту з рецепції звуконаслідувань української мови носіями китайської мови	131	
4.3	Експериментальне вимірювання ступенів відображення іконічного звукосимволізму китайської мови у свідомості носіїв української мови	135	
4.4	Результати експериментального дослідження іконічного звукосимволізму на матеріалі китайської та української мов . .	148	
	Висновки до розділу 4	159	
	ВИСНОВКИ	162	
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	167	
	СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	186	
	ДОДАТКИ	187	

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Сучасна фоносемантика продовжує досліджувати проблему звукозображальності, яка в широкому плані пов'язана зі звуконаслідувальною гіпотезою походження людської мови (А. М. Газов-Гінзберг, І. Г. Гердер, О. Л. Погодін, О. Г. Спіркін, Б. В. Якушин), сформульованою свого часу філософами (Фома Аквінський, Рене Декарт, Жан-Жак Руссо та ін.), і яка в перебігу її тривалої перевірки й критики не була ані спростована, ані остаточно доведена. У зв'язку з цим звуконаслідувальна гіпотеза глотогенезу залишається перспективною для її подальшої інтерпретації, і вже на початку XXI століття до неї знову повертаються представники біологічної теорії походження мови (Д. Еверетт, Г. С. Кириченко, С. Міягава, В. Л. Федоренко, С. С. Шляхова).

Окреме й досі не вирішене питання у фоносемантиці, засновниками якої вважають С. В. Вороніна та його послідовника О. П. Журавльова, а в Україні – вчених Чернівецької наукової школи: В. І. Кушнерика, В. В. Левицького, В. В. Михайленка, О. Д. Огуя та ін., дискутується навколо принципів розмежування двох класів слів: власне *звуконаслідувань* (С. В. Воронін, І. О. Гаценко, О. І. Германович, Д. С. Кан, О. Ю. Карпенко, О. І. Кобелянська, В. О. Охріменко та ін.) і *звукосимволічних* слів (О. П. Журавльов, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Р. І. Мельничук, О. І. Чернікова та ін.), які, хоча й об'єднані спільною системою *звукозображальності* (С. В. Воронін), проте не є тотожними, адже зумовлені різними типами мотивованості мовного знака: перші – зовнішнім типом (акустичним), другі – внутрішнім (сенсорним), пов'язаним із п'ятьма органами чуттів людини.

Звуконаслідування, або ономотопи (С. В. Воронін), імітують звуки живої і неживої природи, тимчасом звукосимволічні слова утворені внаслідок взаємодії різних чуттів людини (т. зв. синестезії). Обидва класи слів притаманні всім мовам світу незалежно від їх генетичної і типологічної природи.

Про це свідчить географія вивчення звукозображальних слів у мовах різних сімей і навіть макросімей, зокрема індоєвропейської: української (Л. І. Мацько, Ю. В. Юсип-Якимович та ін.), німецької (В. Вундт, О. О. Глухарьова, Г. Гілмер, В. Т. Косов, В. І. Кушнерик, О. В. Матасова, Т. Шіппан); англійської (С. В. Воронін, Т. А. Оришечко); французької (М. Граммон, Г. В. Комарова, О. Є. Корді); румунської (З. Віттох, А. Граур, Й. Йордан, А. Россеті); голландської (К. Г. Н. де Воойс, К. Стюттерхейм); італійської (Л. Шпітцер); новогрецької (А. Мірамбел); таджицької (М. Г. Абдулаєва); уральської: карельської (Д. В. Бубрих); комі-перм'яцької (А. С. Кривошкова-Гантман); угорської (В. Скалічка); фінської (Л. Хакулінен); афразійської: (А. М. Газов-Гінзберг); алтайської (Г. Рамстедт); монгольської (О. В. Панькіна, К. В. Сундуєва) і тюркської (М. К. Дмитрієв): азербайджанської (С. А. Аваков, Е. Б. Айвазова), турецької (М. Бітнер, А. М. Кононов, К. М. Фейтельберг), туркменської (М. Худайкулієв), чуваської (М. І. Ашмарін, Г. О. Корнілов) груп мов; корейської (Д. С. Кан, В. О. Охріменко, Г. О. Пак) і японської (Л. В. Богдан, О. І. Кобелянська, Є. М. Колпакчі, М. Й. Конрад, Є. Д. Поліванов, Н. Г. Румак, К. Є. Черевко, С. В. Чиронов) мов та ін.

У китайській мові, що належить до сино-тибетської мовної сім'ї, увагу було зосереджено передовсім на аналізі ономотопів як знаків первісної комунікативної системи людини (Т. А. Пруцьких, С. В. Стефановська, 陈淑浓, 郭淑芬, 石毓智, 王洪君, 朱德熙, 郑德刚), що відображають зв'язок звучання зі значенням (刘明忠, 彭家玉, 魏翊荣, 朱英贵). У результаті тривалих спостережень над семіотикою ономотопів китайські мовознавці сформулювали загальний закон “тьмяності на початку та яскравості наприкінці” звуконаслідувань і визначили типи чергувань ініціалей і фіналей у структурі цих слів (石毓智, 王洪君).

Окрему дискусійну проблему, що обговорюється й дотепер, становить припущення про те, що всі звукозображальні слова є знаками іконічного типу,

в основу творення яких покладено ідентичність (мотивованість) між планом вираження і планом змісту (С. А. Алієва, Н. М. Єрмакова, Н. О. Курашкіна, Л. З. Лапкіна, З. А. Петкова, Н. Г. Румак, О. О. Титова, В. В. Фатюхін, О. П. Фролова, О. В. Юдаєва, L. Hinton, M. Magnus, 刘明忠, 吕叔湘, 马春玲, 朱德熙). Реконструювати мотивований зв'язок між звучанням і значенням можна за допомогою психолінгвістичних експериментів (Р. Браун, І. Н. Горєлов, К. Ф. Сєдов, I. Taylor, S. Tsuru), які успішно вже проводяться з носіями різних мов і переважно в зіставно-типологічному аспекті (У. Леманн, І. В. Малинюк, Д. Рейд, Е. Свонсон, Е. Фішер-Йоргенсен, Д. Хайзе).

Припускаємо, що новий інтегрований фоносемантико-психолінгвістичний підхід сприятиме доведенню тези як про мотивований зв'язок між звуковою оболонкою звукозображального слова і його образним значенням у мовах різної генетичної і типологічної будови, так і про міжмовний характер знакового іконізму.

Актуальність теми дисертації полягає в її спрямованості на вивчення генетичної природи звукозображальних слів як іконічних знаків у мовах різної типологічної будови, зокрема в китайській, що належить до кореневого типу мов з відсутністю форм словозміни, а також в українській, флективній мові, в якій наявний широкий спектр засобів словозміни. Актуальність теми дослідження підсилюється ще й необхідністю розроблення нового підходу до реінтерпретації звуконаслідувальної гіпотези походження людської мови в контексті теорії моногенезу, зокрема її положення про універсальність знакового іконізму.

Зв'язок дисертації із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках наукової теми кафедри германської і фіно-угорської філології імені проф. Г. Г. Почепцова "Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діяхронії", а також у рамках фундаментального

наукового проекту “Ноосферно-ностратична реінтерпретація гіпотез походження людської мови” (державна реєстрація – 0120U102482, наказ МОН України № 490 від 09.04.2020 р.), що виконується за рахунок видатків фонду Державного Бюджету України в Київському національному лінгвістичному університеті (тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 5 від 26.12.2011 р.).

Метою дисертаційної роботи є встановлення типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи для вивчення звукозображальних слів у зіставно-типологічній лінгвістиці;

– уточнити співвідношення понять “звуконаслідувальні слова” та “звукосимволічні слова” на основі їх фонетичної мотивованості;

– розробити комплексну методику зіставно-типологічного й експериментального дослідження звукозображальних слів у китайській та українській мовах;

– виявити типи онома топів за семантикою і структурою й визначити їхню знакову природу;

– експериментально перевірити міжмовний характер знакового іконізму онома топів китайської та української мов;

– експериментально підтвердити наявність універсального звукосимволізму в різногенетичних і різнотипологічних мовах;

– схарактеризувати закономірності й відмінності в асоціативно-функційних типах звукосимволічних слів китайської та української мов.

Об’єкт дослідження – звукозображальні слова в китайській та українській мовах (онома топи – звуконаслідування й звукосимволічні слова) як мотивовані знаки-ікони.

Предмет дослідження – семантико-структурні й асоціативно-функційні типи звукозображальних слів.

Фактичний матеріал дисертації становлять тлумачні лексикографічні джерела: 现代汉语词典 (Сучасний словник китайської мови) та Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел, з яких відібрано 191 од. китайських звуконаслідувань та 199 од. – українських.

Специфіка теми, завдань і матеріалу дисертації зумовили комплексний підхід до вибору **методів і прийомів дослідження**: *структурного методу* з його методиками: *дефінітивним аналізом* – для укладання лексикографічної картотеки звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах; *дистрибутивним аналізом* – для виявлення артикуляційно-акустичних характеристик фонетичної сполучуваності китайських та українських голосних і приголосних звуків у семантичній структурі ономотопів; *кількісно-якісний і математично-статистичний метод* – для визначення відсоткового співвідношення між чотирма типами ономотопів та їхніми видами у кожній мові окремо і в зіставленні; для обчислення мотиваційної продуктивності семантики ономотопів у структурних типах звуконаслідувальних слів; для опрацювання експериментальних даних за формулою: $X_{1-30} (\%) = 3N_{n(1-30)} / 30 * 100\%$.

Фоносемантичний метод – для реконструкції взаємозв'язку між звуком і значенням у внутрішній і зовнішній формах ономотопів. *Зіставно-типологічний метод* – для укладання семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах; виявлення спільних і відмінних характеристик звукозображальних слів.

Психолінгвістичний метод (психолінгвістичний експеримент) – для експериментальної перевірки міжмовного характеру знакового іконізму китайських та українських ономотопів і звукосимволічних слів, а також для експериментальної перевірки наявності універсального звукосимволізму в зіставлюваних мовах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше представлено* новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для

встановлення різноаспектної семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Уперше укладено лексикографічну картотеку звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах. Поглиблено окремі положення теорії моногенезу, які базуються на тому, що в генетично (сино-тибетська мовна сім'я й індоєвропейська мовна сім'я) й типологічно (ізолятивний тип і флективний тип) різних мовах генеруються тотожні структури, а тому носії цих мов здатні сприймати звуконаслухання і звукосимволічні слова чужої мови на підставі збереження в їхній свідомості колишніх спільних знань і первісних відчуттів, що спрацьовують у перебігу сприйняття форми і значення незнайомого слова.

Запропоновано нове термінологічне позначення для виявлених чотирьох типів семантичних ономатопів – звуконаслідувальних слів – у зіставлюваних мовах: *артефактофонного* (кит. – 42%; укр. – 38%); *антропофонного* (кит. – 25%; укр. – 31%), *зоофонного* (кит. – 19%; укр. – 26%) та *натурофонного* (кит. – 14%; укр. – 5%). *Артефактофонний* представлений трьома видами: ономатопи – наслідування звуків гри на музичних інструментах (кит. – 4%; укр. – 5%), ономатопи – наслідування звуків механізмів (кит. – 13%; укр. – 11%) й ономатопи – наслідування звуків різноманітних шумів (удар, тріск, стукіт) (кит. – 25%; укр. – 22%); *антропофонний* тип включає два види ономатопів: *артикуляційний* (кит. – 18%; укр. – 20%) і *акціональний* (кит. – 7%; укр. – 11%); *зоофонний* – також два види: ономатопи, що імітують крики тварин (кит. – 12%; укр. – 17%), й ономатопи, що імітують звуки птахів (кит. – 7%; укр. – 9%), і останній тип *натурофонний* – теж два види: ономатопи, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (кит. – 5%; укр. – 1%), й ономатопи, що наслідують звучання рідини (кит. – 9%; укр. – 4%).

Зафіксовано переважання у китайській мові *артефактофонів* третього виду (25%) й *артикуляційних антропофонів* (18%). Найменша кількість звуконаслідувань китайської мови припадає на *натурофони*, пов'язані

з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (5%), й *артефактофони* – наслідування звуків гри на музичних інструментах (4%).

В українській мові також переважають *артефактофони* третього виду (22%) й *артикуляційні* антропофони (20%). Це пояснюється усвідомленням важливості людського фактора в мовному знакові. Найменш представлені в українській мові *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (1%), та *натурофони*, що наслідують звучання рідини (4%).

Розроблено нову класифікацію для систематизації структурних типів китайських та українських ономатопів, яка включає: *прості односкладові ономатопи* (кит. – 23%; укр. – 56%); *складні двоскладові ономатопи* (кит. – 33%; укр. – 12%); *складні редульковані* (кит. – 35%; укр. – 29%); *складні парні* (кит. – 6%; укр. – 2%) та *складні багатоскладові* (кит. – 3%; укр. – 1%).

Установлено, що в українській мові вдвічі більше *простих односкладових ономатопів*, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односкладовими українськими звуконаслідуваннями переважно є *артефактофони*: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують *складні ономатопи* (*двоскладові, редульковані та парні*), ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Двоскладова форма, зокрема редулькована, властива *зоофонам*, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. *Антропофони* та *натурофони*, як правило, теж мають двоскладову форму.

Уперше у зіставно-типологічній лінгвістиці *проведено* асоціативний експеримент із носіями китайської та української мов, результати якого доводять, що звукова форма ономатопів і звукосимволічних слів незалежно від генетичного походження мови та її типологічної структури є мотивованою їхнім змістом, і що в кожній мові вони належать до знаків іконічного типу білатерально-асоціативної природи.

Сформульовано новий для лінгвокомпаративістики висновок про те, що міжмовний характер іконізму відображає спільні когнітивні здатності первісної

людини, зокрема таку здатність, як наслідування звуків живої і неживої природи (С. Міягава), що розвинулась на першій стадії глотогенезу. *Доведено*, що іконізм звукозображальних слів китайської та української мов є універсальним способом збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту мовного знака, який виявляється у відображенні позначуваного через позначення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування в наукових дослідженнях з проблем реінтерпретації гіпотез походження людської мови, а також у процесі викладання навчальних дисциплін: “Стилістика китайської мови”, “Теоретична граматики китайської мови”, “Лексикологія китайської мови”, “Історія китайської мови”, “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, “Теоретична граматики української мови (розділ Словотвір)”. Фактичний матеріал дисертації може бути використаний для укладання двомовного перекладного словника китайсько-українських ономотопів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено в доповідях на *вісьмох міжнародних конференціях*: XI Міжнародна наукова конференція “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2012), Міжнародна науково-практична конференція “Україна і світ: діалог мов та культур” (Київ, 2012), Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у ХХІ столітті” (Запоріжжя, 2012), Міжнародна науково-практична конференція “Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі” (Львів, 2012), I Міжнародна наукова конференція “Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і практичні аспекти” (Одеса, 2012), Міжнародна науково-практична конференція (Москва, 2012), Міжнародна наукова конференція “Science without boundaries development in 21st century” (Budapest, 2019), Міжнародна науково-практична конференція “Ad orbem per linguas. До світу через мови” (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у *дев'яти* публікаціях: у 4-х статтях у фахових виданнях України, в 1-й статті –

в періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей 4-х наукових конференцій різних рівнів.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаної літератури (233 позиції, з яких 78 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (8 позицій) та 3-х додатків. Повний обсяг дисертації – 190 сторінок, основний зміст викладено на 166 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ФОНОСЕМАНТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1 Актуалізація проблеми зв'язку звука і значення в європейській і східній наукових традиціях

Сучасна фоносемантика продовжує дослідження звукозображальної лексики (звуконаслідувальних (ономатопея) і звукосимволічних слів), яке й досі залишається актуальним у вирішенні кардинальних питань мовознавства, зокрема мотивованості / немотивованості мовного знака та походження мови як з боку *теоретиків мови* (Л. Блумфілд [Блумфилд 1990], Д. Вестерман [Вестерман 1990], С. Воронін [Воронин, 1982; 1990], А. Газов-Гінзберг [Газов-Гинзберг 1966], І. Гаценко [Гаценко 2003], В. фон Гумбольдт [Гумбольдт 2000], О. Журавльов [Журавлёв 1974; 1991], В. Кушнерик [Кушнерик 2009], В. Левицький [Левицкий 1975], М. Ломоносов [Ломоносов 1952], М. Магнус [Magnus 2008], Ч. Пірс [Пирс 2000], О. Потебня [Потебня 1999], Е. Сепір [Сепир 1998], Р. Якобсон [Якобсон 2001], L. Hinton [Hinton 2006]), так і тих дослідників, що розробляли цю проблему з позицій інших галузей знання: *філософів* (Г. Лейбніц [Лейбниц 1982; 2010], Платон [Платон 2006; 2007]) і *психолінгвістів* (Р. Браун [Brown 1955], О. Леонт'єв [Леонтьев 1997], I. Taylor [Taylor 1962], S. Tsuru [Tsuru 1933]).

Концепції звукозображальності завжди привертали увагу дослідників, адже в них безпосередньо розроблялася важлива для мовознавчої науки проблема зв'язку звука і значення. З цього приводу М. Рубіні зауважував: “Серед найголовніших проблем мовознавства навряд чи існує проблема, що так багато обговорювалася мовознавцями і філософами, фахівцями і нефахівцями, якою є ономатопея” [Рубіні 1913, с. 497].

Першу з відомих в історії мовознавства спроб вирішити питання про зв'язок звука і значення знаходимо в давньоіндійських Ведах, де вчені того

часу, досліджуючи, як слово передає значення, дійшли висновку, що в звуках кожного слова міститься сутність речей [цит. за пр.: Выражение экспрессии в языке и речи 1976, с. 10]. Про зв'язок між речами та їхніми найменуваннями говорили і давньогрецькі філософи, які започаткували дискусію, що точилася віками і не втратила своєї гостроти донині, хоча і в дещо змінених контурах. В основу цієї суперечки було покладено питання про те, чи називають слова речі довільно, і тоді зв'язку між звуком і значенням не існує (або він є умовним), або ж слова називають речі довільно, “за природою” останніх, і між звуком і значенням існує природний зв'язок. Відомий діалог Платона “Кратил” (уже неодноразово коментований з цього приводу), одна з перших праць, де філософ сформулював ідею про асоціації між окремими звуками та тими чи іншими якостями речей. Учений дуже серйозно поставився до розробки теорії звукового символізму, яка не втратила своєї актуальності і в сучасній фоносемантиці. Античні стоїки (Секст Емпірик, Діоген Лаерцій та ін.) теж долучилися до цієї дискусії при витлумаченні логічної категорії “лектон” (процес “мати на увазі” під час говоріння), яка певною мірою стосується також звукової осмисленості [цит. за пр.: Лосев 1982, с. 169].

Згодом лінгвофілософське коло дослідників проблеми зв'язку звука і значення розширилося, зокрема й за рахунок богословів (Св. Августин, Фома Аквінський, а пізніше Р. Декарт і Ж.-Ж. Руссо).

У V – XIII ст. мовний знак продовжував розглядатися як двостороння сутність, що виступає як єдність звука і значення. Всі знаки поділялися на два класи: знаки “за природою”, які не були елементами мови й знаки “за встановленням”.

Великий вплив на розвиток ідеї про мову в цей період зробила схоластика, у рамках якої виникла дискусія про універсалії, що виражають відношення слів до понять. Йшлося про те, чи є вони об'єктивними, існуючими ідеально, або це просто імена речей, породження людського розуму й мови.

У кінці XIII – на початку XVII ст. відбувається значне накопичення відомостей про мову. Про мовне вираження (*Signatura*) як про зовнішнє

відображення буття говорить Якоб Беме. Для нього вираження є засобом, що уможлиблює знання суцього. Під терміном *Signatura* потрібно розуміти спільність всіх якостей речей, що сприймаються на почуттєвому рівні. Зовнішня форма речей, тварин і рослин, вигляд людини, звукові прояви, вимовлені слова – все це бере свій початок, згідно Беме, з внутрішньої форми, і в подальшому все це утворить зовнішнє відзеркалення буття [цит. за пр.: Левей 1958, с. 71]. Можна припустити, що подібний філософський погляд вплинув на концепцію В. фон Гумбольдта й інших філософів мови, що наслідують думку про те, що “кожне поняття обов’язково повинне бути внутрішньо пов’язаним з властивими йому ознаками або з іншими поняттями, що співвідносяться з ним, у той час як артикуляційне відчуття (*Artikulationssinn*) підшукує звуки, що позначають це поняття” [Михалёв 1995, с. 19].

У XVII – XIX ст. вивчення звуконаслідування та звукового символізму в Європі відбувається значною мірою в аспекті звуконаслідувальної та виголовної теорій походження мови. У зв’язку з цим варто назвати, в першу чергу, праці І. Гердера [Гердер 1959], В. фон Гумбольдта [Гумбольдт 2000], Г. Лейбніца [Лейбниц 1982] та Г. Штейнтала [Steinthal 1851], в яких по-різному розвивалась ідея про природний зв’язок між звучанням слова та його значенням. У цей період ідея про зв’язок звука і значення була також підтримана французькими вченими К. де Жебеленом [Gebelin 2001] і Ш. Нодье [Nodier 2005] та одержала поглиблення в психологічних й психолінгвістичних експериментальних дослідженнях. Основна думка цих робіт полягає в тому, що все, що здається довільним у мові, є результатом зникнення “істинної мови”, яка зазнала впливу численних факторів історичної еволюції.

У Росії на зв’язок звука зі значенням у цей час звернув увагу М. Ломоносов. Так, на його думку, звуки мовлення мають певну змістовність, і навіть рекомендував використовувати їхні властивості для надання художнім творам більшої виразності [Ломоносов 1952, с. 241]. Він говорив про здатність звуків передавати значення: “часто повторювана літера *a* сприяє зображенню пишності, великого простору, глибини й височини; багаторазове використання

літер *e, u, y* – для зображення ніжності, пестливості, маленьких речей; через *я* можна показувати радість, ніжність і схильність, через *про, в, ы* – страшні й сильні речі, гнів, заздрість, біль і сум” [Ломоносов 1952, с. 241].

Дослідження звукозображальності відбувалося також у плані більш вузької, хоча не менш важливої, проблеми звукового символізму. Витоки теоретичного вивчення звукового символізму сягають праці О. Єсперсена “Мова: її природа, еволюція і походження” (“Language: its nature, development and origin”), головною тезою якої є розуміння того, що звуковий символізм у процесі розвитку мов відіграє роль “більш значну, ніж це визнається багатьма лінгвістами” [Jespersen 1964, с. 397]. О. Єсперсен вважав, що вивчення звукового символізму не може бути плідним, якщо формулювати висновки лише на матеріалі однієї мови (або групи споріднених мов), не враховуючи неспоріднені мови. Також варто залучати результати психології, зокрема експериментальної. Учений наголошував, що у проведених експериментально-психологічних та лінгвотипологічних дослідженнях, безумовно, доведено існування звукового символізму в мовах світу [Jespersen 1964, с. 401].

На поч. ХХ ст. проголошений Ф. де Соссюром принцип “довільності мовного знака” в його праці “Курс загальної лінгвістики”, що вийшла в 1916 році, значно вплинув на розвиток концепції звукозображальності у лінгвістиці. Якнайкраще це можна охарактеризувати словами Е. Сепіра: “ономатопея відіграє певну роль у всіх мовах, але важко побачити, як саме імітація природних звуків могла розвинути у мову” [Сепир 1998, с. 324]. Таке уявлення про роль звукозображальної (в тому числі звуконаслідувальної) лексики в мові призвело до майже повного її ігнорування.

У працях вищезгаданих дослідників звукозображальності було немало цінних та цікавих спостережень. Проте багато своїх узагальнень ці вчені будували на доволі обмеженому фактичному матеріалі, і методика дослідження часто була недостатньо послідовною; до того ж, нерідко непомірно розширювався й абсолютизувався принцип звуконаслідування. Однак у другій половині ХХ століття увага до вивчення зв’язку між звуком і значенням зростає,

а саме з позицій типологічного мовознавства, і дослідниками звукообразності (М. Імайкіна [Имайкина 1968], І. Братусь [Братусь 1976], Н. Камбаров [Камбаров 1990]), С. Кодзасов [Кодзасов 1975], А. Міхальов [Михалёв 1995]) було доведено зворотнє: кількість звукообразних слів набагато більша, ніж це прийнято вважати.

Таким чином, теоретичне обґрунтування теорія звукообразності одержала в ХХ столітті, коли вченими був накопичений досить великий фактичний матеріал з вивчення зв'язку звука та значення.

Професором Санкт-Петербурзького державного університету С. Вороніним на матеріалі англійської мови було розроблено універсальну класифікацію ономапів, яка “працює” не лише в романо-германських мовах, а й релевантна для слов'янських, тюркських, фіно-угорських та семітських мов [Воронин 2006, с. 16]. За словами О. Журавльова, “ореол змістовності звучання <...> є у будь-якого слова, тільки найчастіше ми його не помічаємо” [Журавлєв 1981, с. 82], адже звукообразними є не тільки ті слова, що відчуються сучасним носієм мови як такі, що мають фонетично вмотивований зв'язок “між звуком та значенням”, але й усі ті слова, в яких цей зв'язок у ході мовної еволюції виявився затемненим, послабленим і, навіть, на перший погляд, цілком утраченим і в яких за допомогою етимологічного аналізу (підкріпленого “зовнішніми” даними типології) його можна реконструювати. Звичайно, це стосується більш давньої частини словника будь-якої мови. Нехтування цим висновком призводить до “невиправданого приниження ролі й кількості звукообразних слів, до викривлення картини співвідношення звукообразних і незвукообразних елементів у мові” [Журавлєв 1981, с. 8–9].

Вищезгадані праці, що аналізують матеріал десятків мов світу, переважно неспоріднених, зробили можливим і необхідним створення принципово нової науки мовознавчого циклу, яка досліджує зв'язок між звуком та його значенням, *фоносемантики*, засновником якої є російський учений С. Воронін [Воронин 2006].

У своїй роботі “Основи фоносемантики” С. Воронін писав: “Накопичення наукою емпіричного матеріалу, що не підлягає поясненню в рамках наявних теоретичних побудов, змушує шукати нові, інтенсивні шляхи розвитку науки, що приводить до якісно нових теоретичних поглядів, до кардинальних змін у пояснювальному апараті науки. Сучасні міждисциплінарні дослідження на “перетині” наук <...> сприяють глобальному процесу інтеграції знань <...>. Виникають гібридні науки” [Воронин 2006, с. 6]. Саме в руслі таких процесів дослідник побачив передумови виникнення фоносемантики як нової самостійної мовознавчої дисципліни. Об’єктом фоносемантики є звукозображальна (звуконаслідувальна і звукосимволічна) система мови.

Особливе значення в рамках фоносемантики має термін *фонотип*. Акустичний або артикулярний фонотип – тип звука мовлення, акустично або артикулярно гомоморфний типу акустичного або неакустичного референта, який є основою для звукозображальної номінації [Воронин 2006, с. 23–29]. Так, у звукосимволічних словах *бублик*, *біб* фонема [б] символічно пов’язана з позначенням круглих, випуклих предметів, а у фонетично мотивованих словах, *м’яу*, *тік-так* форма безпосередньо співвідноситься з комплексом звуків, які “породжуються” відповідними об’єктами – кішкою, годинником. На думку С. Вороніна, знаючи характер звучання денотата, можна передбачити звукову модель відповідного звуконаслідувального слова. Ця його передбачуваність міститься у термінах *акустичних фонемотипів* (тобто акустичних типів фонем), але не в окремих конкретних фонамах [Воронин 2006, с. 150]. Для прикладу вчений наводить англійські лексеми *anger*, *anguish*, *anxiety*, які походять від одного й того ж індоєвропейського кореня *a(n)gh*. В основу позначень цих абстрактних значень гніву, страху, відрази покладена ознака звукозображення здавленості горла, для зображення якого використовуються велярні звуки, зокрема, приголосний [g], а звукосимволічну функцію носової порожнини виконує звук [n] [Воронин 2006, с. 158].

С. Вороніним розвинено метод фоносемантичного аналізу, обґрунтовані закони фоносемантики, розроблені різні методики вивчення зв’язку між

позначенням та позначеним мовного знака. Учений також вперше вводить у науковий обіг поняття *синестемія* (“спільне відчуття” + “спільна емоція”) [Воронин 2006, с. 85]. Він вважає, що саме це поняття охоплює сферу сенсорно-емоційну, а також інших видів взаємодії відчуттів. Характер емоційних елементів та їхня участь у формуванні самих відчуттів зумовлює включення в синестемію емоційного компонента. Таким чином, учений розуміє синестемію як психофізіологічну універсалію, що лежить в основі звуко-символізму.

І дійсно, всі ми розуміємо зміст таких часто вживаних висловів, як “блискуча гра на фортепіано”, “солодкі звуки”, “гострий смак”, що свідчать про те, що між враженнями різних модальностей нам властиво відчувати якісь органічні внутрішні зв’язки. На подібні зв’язки, як правило, вказують прихильники теорії звуко-символізму. Супротивники ж ігнорують цей факт.

Семантичний потенціал фонем аналізував свого часу і О. Журавльов, який розробив методику виявлення фонетичного значення слова. Дослідникові вдалося підтвердити внутрішню вмотивованість частини лексики російської мови. Він виміряв змістовність російських звуків мовлення методом семантичного диференціала за 25 параметрами: “простий – складний”, “поганий – хороший”, “веселий – сумний” та ін. Розроблена О. Журавльовим методика дозволяє розпізнати, а точніше “підрахувати” фонетичне значення слова, беручи до уваги його складники. Наприклад, слово “хам” має характеристики “поганий, грубий, темний, відразливий”, а слово “лілія” – “ніжний, м’який, приємний” [Журавлёв 1991, с. 56].

В українському мовознавстві теорія звукового символізму та звуко-наслідувальна концепція походження людської мови висвітлюються в працях О. Потебні [Потебня 1999]. На наш погляд, результати цих праць є не повторенням очевидних теорій античності, а становлять новий етап розвитку науки про мову з надійною верифікацією емпіричного матеріалу та новітніми результатами, отриманими в тому числі й на основі комп’ютерного аналізу.

Статус *звукообразяльних слів* свого часу намагався обґрунтувати український мовознавець Л. Булаховський [Булаховський 1951], який зарахував їх до категорії вигуків, семантичну класифікацію яких уперше в україністиці розробила Л. Мацько [Мацько 1985], яку з часом доповнила І. Гаценко [Гаценко 2003], яка ґрунтовно проаналізувала звуконаслідувальні слова в двох близькоспоріднених (українській та російській) та одній далекоспорідненій мові (англійській). Крім того український дослідник Р. Швець [Швец 1976] аналізує словотворчу та семантичну структуру дієслів звуконаслідувального походження в східнослов'янських мовах. У полі зору українських учених, зокрема В. Левицького [Левицкий 1975] та В. Кушнерика [Кушнерик 2009], також перебувала проблема звукосимволізму. Дослідниками було доведено *існування універсального звукосимволізму*. У праці “Семантика й фонетика” В. Левицький дослідив шість голосних і дванадцять приголосних звуків різних мов (російська, молдавська й українська) [Левицкий 1994, с. 22–23]. Дані, отримані в ході експериментального дослідження, підтверджують, що в зовсім різних мовах є закономірності, тобто правила відповідності, асоціювання певних понять із певними артикуляціями [Левицкий 1994, с. 26]. Наприклад, в англійській, російській, українській і молдавській мовах з фонемами [i] та [з] асоціюється поняття “маленький”, а поняття “великий” – з [про] і [в]. Голосні заднього ряду символізують щось “велике”, у той час як голосні переднього ряду пов'язані з поняттям “маленького” [Левицкий 1994, с. 26]. Ці твердження дозволяють зробити висновок про *універсальність звукового символізму*, що підтверджується вже самим фактом їх наявності.

При спробі виявити звукосимволічні універсалії на рівні фонем В. Левицький зазнав невдачі. Він досліджував сім індоєвропейських і неіндоєвропейських мов і встановив наявність загальних закономірностей: фонем [m], [s] символізують поняття “маленький”, а [p], [b], [g], [d] – “великий” [Левицкий 1994, с. 26]. Але одержати статистично достовірну подібність між всіма задіяними в дослідженні мовами було неможливо. Це можна пояснити тим, що в різних мовах склад і число фонем не збігається.

Проте отримані В. Левицьким дані узгоджуються з результатами експериментів М. Майрона [Miron 1961] і С. Ньюмана [Newman 1933].

Типологічні й експериментальні дослідження у сфері звукообразності, становлення і подальший успішний розвиток фоносемантики піддали сумніву сосюрівський принцип про немотивованість мовного знака. У той час, коли принцип Ф. де Сосюра залишає право на існування лише невеликій кількості звуконаслідувальних слів, принципи фоносемантики не настільки категоричні [Воронин 1982, с. 23]. Став очевидним той факт, що звукообразна система мови повинна бути вивчена в нових аспектах, насамперед її ключова проблема мотивованості мовного знака.

Що стосується представників *східної наукової традиції*, то вивчення звукообразної лексики як окремої категорії, насамперед у китайському мовознавстві, відбувалося непослідовно.

Знайомство з основними працями китайських лінгвістів першої половини ХХ ст. дозволяє зробити висновок, що китайські граматисти або взагалі не розглядали питання звукообразження, або описували звуко-символічні слова (ідеофони) разом зі звуконаслідуваннями (ономатопеями) та вигуками. Досі залишається невирішеним питання класифікації звукообразних слів у китайській мові. Автори праці “Сучасна китайська мова. Службові слова” (“现代汉语. 虚词”), пропонуючи короткий опис історії вивчення звуконаслідувань у Китаї, однією із основних проблем називають недостатню розробку понятійного і категоріального апарату [现代汉语. 虚词 2000, с. 18]. Вивчаючи звукообразні слова, китайські лінгвісти переважно іменують їх ономатоеїчними та вводять в обіг такі терміни: “象声词 xiàngshēngcí”, “拟声词 nǐshēngcí”, “拟音词 nǐyīncí”, “表音词 biǎoyīncí” тощо. При цьому варто зазначити, що за останні роки в роботах, присвячених звуконаслідуванням (张斌. 现代汉语语法分析 2000 (Чжан Бін. Граматичний аналіз сучасної китайської мови); 马春玲. 拟声词的语法功能及其修辞作用 2002 (Ма Чуньлін. Граматична та риторична функції звуконаслідувальних слів), китайські вчені найчастіше послуговуються тільки двома з них: “象声词 xiàngshēngcí” та “拟声词 nǐshēngcí”.

Вони хоча і зазначають, що, як правило, не існує прямого зв'язку між формою звучання слова та його значенням, але щодо звуко символічних і звуко наслідувальних слів, це твердження не визнають справедливим. Оскільки звуко наслідування є звуками природи або ж дуже схожими на наявні звуки в навколишньому світі, то це дає підстави вважати, що “прямий зв'язок між звучанням слова та його значенням не є повністю довільним [朱德熙 1982, с. 43].

Другою, безсумнівно, важливою проблемою залишається місце звуко наслідування в системі частин мови сучасної китайської мови.

У праці “Основи китайської граматики” Ван Ляої розглядає звуко наслідування як експресивно-стилістичний засіб для створення яскравих і живих образів. У запропонованій ним системі частин мови звуко наслідування не були виділені в окремий клас слів, хоча було розроблено їхню класифікацію за структурою і кількістю складів [Ван Ляои 1954].

Наступною спробою визначити місце звуко наслідувань була теорія Люй Шусяна і Чжу Десі, вперше опублікована на сторінках “Женьміннь жибао” (“人民日报”). Автори відносили до звуко наслідувальних слів: 1) вигуки (як і українські мовознавці, зокрема Л. Мацько); 2) слова, що позначають питання і відповідь; 3) власне звуко наслідування. Варто відзначити, що саме ці автори ввели у науковий обіг термін “象声词 xiàngshēngcí”, що витіснив решту і вживається донині [吕叔湘 1979, с. 57].

У 1957 р. у КНР вийшла праця “Грамматика сучасної китайської мови” (“现代汉语语法”) Чень Шунуна, де, на наш погляд, автор пропонує цікаве вирішення цієї проблеми. Називаючи онома топеїчні слова “звуко наслідувальними прислівниками” (“象声副词 xiàngshēngfùcí”), автор пише, що “здебільшого прислівники є означенням до дієслова і прикметника, але серед них можна виділити групу слів, які можуть бути означенням до прислівника, словосполучення або цілого речення. До них належать слова зі значенням часу, ступеня, меж, модальності, заперечні прислівники та звуко наслідування” [陈淑浓 1957, с. 121]. Автор називає “звуко наслідувальні прислівники” найчисленнішою групою слів серед прислівників. За структурою

вони бувають одно-, дво-, три- і чотирискладові. Односкладові звуконаслідувальні прислівники оформлюються часткою 的 de, іноді сполучаються зі словами 一声 yīshēng, 一向 yīxiàng. Двоскладові можуть складатися з двох різних складів, а також із двох однакових. Такі звуконаслідувальні прислівники вживаються так само, як і односкладові. У тих випадках, коли односкладове або двоскладове звуконаслідування стоїть перед словом зі значенням “звук”, воно використовується як прикметник. Чотирискладові звуконаслідування іноді виконують функцію присудка, а також можуть бути оформлені часткою 的 і тоді виступають в ролі додатка [陈淑浓 1957, с. 130].

Дослідники Лі Цзіньсі та Лю Шичжу, автори посібника з граматики сучасної китайської мови (“汉语语法教材”), розвивають уже відоме положення про те, що звуконаслідування є підкласом вигуків. Об’єднуючи звуконаслідування та вигуки, вчені помітили подібність цих двох груп: 1) звуконаслідування і вигук імітують звук; 2) можуть виконувати функцію еквівалента речення. Але є й відмінності: 1) звуконаслідування, на відміну від вигуків, не передають емоцій; 2) незважаючи на те, що звуконаслідування можуть виконувати функцію еквівалента речення, частіше вони виступають у функції членів речення, наближаючись за своєю природою до прикметників і прислівників [李金锡 1959, с. 503].

До останніх років ХХ ст. китайських лінгвістів цікавив звуковий символізм у давній китайській мові (редуплікація, алітерація, склади, що римуються), у той час, коли звукозображальна лексика сучасної мови загалом не бралася до уваги. У навчальних посібниках з лексикології китайської мови (“汉语词汇教材”) якщо і йшлося про звукозображальні слова, то лише поверхово, з позиції їхніх синтаксичних функцій. На початку 80-х рр. із розвитком нелінійної ритміки та метрики, вчені (Чжен Деган, Цзян Фань, Чжу Десі) звернули увагу на особливі функції звукозображальних слів і запропонували розглядати їх як окремий клас повнозначних слів. Основним доказом цього є властивість звуконаслідувань самостійно виконувати

синтаксичні функції у реченні. Наприклад, у статті Чжена Дегана і Цзяна Фаня “Звуконаслідувальні слова у сучасній китайській мові” (“现代汉语象声词”) зазначається, що, оскільки звуконаслідування виконують синтаксичні функції, тобто можуть виступати в ролі означення до іменника, означення до дієслова, присудка, а також можуть бути самостійним реченням, то вони утворюють клас повнозначних слів [郑德刚, 姜范 1986, с. 4].

Справжнім відкриттям стала стаття Чжу Десі “Структура дубльованих звуконаслідувальних слів пекінського та чаоянського діалектів ” (“潮阳话和北京话重叠式象声词的构造”), в якій дослідник на основі порівняння ономапопеї пекінського та чаоянського діалектів вперше розкрив похідні закони одно-, дво- та чотирискладових звуконаслідувань пекінського діалекту з позиції їхнього творення [朱德熙 1982]. Пізніше Ван Хунцзюнь [王洪君 1996] та Ши Юйчжи [石毓智 1995] під впливом нелінійної теорії фонетичної системи, незалежно один від одного, вивели загальний закон “тьмяності на початку і яскравості наприкінці” звуконаслідувальних слів китайської мови, визначивши в подальшому типи чергувань ініціалей та фіналей у китайських ономапопях.

Як бачимо, питання про місце звуконаслідувань у системі частин мови і про те, до якої категорії слів китайської мови вони належать, залишається суперечливим. Так, Ма Чуньлін [马春玲 2002] вважає ономапопею скоріше особливим підкласом прикметників, а Чжу Інгуї відводить цим словам незалежне місце серед частин мови, розробивши внутрішньовидову їхню класифікацію із описом граматичних функцій [朱英贵 2006].

У період з кінця ХХ ст. активно розвивається китайська компаративістика, у сфері якої були проведені численні зіставлення звукозображальної лексики китайської мови з іншими мовами. Китайські вчені минулого століття “цінували лише результат, а тепер почали великого значення надавати подальшому розвиткові вивчення звукозображальності” [20 世纪汉外语言对比研究/许高瀚等编著 2006, с. 2]. Звернувшись до звукозображальної лексики

інших мов, дослідники намагаються точніше скласифікувати звукозображення власної мови з позиції синтаксичних функцій.

Такі дослідники звуконаслідувань, як Пан Лінлінь, Пен Цзяюй, Лі Гонань, Лю Мінчжун та інші аналізують структуру, зв'язок звучання зі значенням, стилістичну та словотворчу функцію ономапей, зіставляючи їх в англійській та китайській мовах, та намагаються пояснити причини розбіжностей. Го Шуфень, зіставляючи китайські та російські ономапеї, дійшов висновку, що звуконаслідування в китайській мові мають нормовану структуру, є значно чисельнішими та мають широку сферу застосування, ніж у російській мові. Але сильнішими експресивно, з більш розвиненою похідною функцією є словотворчі можливості ономапів у російській мові. Визначаючи синтаксичні функції звуконаслідувань однаковими в обох мовах, автор називає їхню властивість виступати як додатком, так і обставиною [郭淑芬 1993, с. 23–26]. Зіставляючи вигуки російської та китайської мов, Сюй Фенцай підтвердив факт існування зв'язку звучання слова з його значенням на прикладі цього особливого мовленнєвого явища, виокремлюючи вигуки в особливий клас мови, які не належать ні до повнозначних, ні до службових слів [许凤才 1996, с. 38–44]. Виходячи зі стилістичної функції, які виконують звуконаслідування, Вей Іжун зіставив їх також у російській та китайській мовах [魏翊荣 2003].

Підсумовуючи, зазначимо, що очевидним є той факт, що звукозображальна система мови потребує вивчення в нових аспектах, насамперед є нерозробленою її ключова проблема мотивованості мовного знака. Проаналізовані погляди європейських і китайських мовознавців на проблему звукозображення є ґрунтовною базою для подальших досліджень у сфері проблеми мотивованості / немотивованості мовного знака, а невирішені проблеми стають науковими засадами для міждисциплінарних пошуків їхнього розв'язання.

1.2 Еволюція розуміння знакової умотивованості у гуманітарній сфері наукового знання

Як було вже раніше зазначено, майже у всіх і мовознавчих, і філософських концепціях обстоюється думка про те, що знаки можуть мати як мотивований, так і умовний зв'язок, але проблема полягає в тім, яке співвідношення того й іншого в мові, і що розуміється під умотивованістю мовного знака. Розглянемо питання про вмотивованість із позицій *системоцентризму та антропоцентризму*.

1. *Системоцентризм*. Варто відмітити, що структура мовного знака, його природа й підхід до дослідження мови є взаємозалежні. Так, аналіз знака як однопланової одиниці, де головну роль відіграє тільки форма, дозволяє зробити висновок про невмотивований характер знака й про системоцентричний підхід дослідника. При аналізі концепції Ф. де Соссюра з погляду системоцентризму, виникає питання про відповідність знакової теорії Ф. де Соссюра системоцентризму, бо вчений, проголошуючи перший принцип мовного знака як знака довільного, розумів його існування в тісному зв'язку з людиною, розглядаючи мовний знак як психічну сутність і особливо підкреслюючи асоціативний зв'язок між поняттям і його акустичним образом у мозку людини [Соссюр 1977]. Однак, як справедливо зауважила Є. Трофімова, “<...> коли Ф. де Соссюр говорить про психічність мови – це декларація й нічого більшого, оскільки проголосивши, що мова – у свідомості, Ф. де Соссюр відразу ж про це забуває” [Трофімова 1997, с. 7]. Саме тому, що Ф. де Соссюр використовував мозок людини як “вмістилище” знака, не враховуючи при цьому контакт *знак – людина*, його концепція може бути інтерпретована як системоцентрична.

Коли говорять про знакову концепцію Ф. де Соссюра, то на перше місце ставлять конвенціональність знака: “зв'язок, що з'єднує позначене з позначенням, довільний” [Соссюр 1977, с. 100]. Учений формулює закон традиції, що панує в мові як соціальному явищі. Такий невмотивований характер зв'язку підтверджується, на думку Ф. де Соссюра, характером

розвитку мови, адже обидві сторони мовного знака можуть змінюватися поза залежністю одна від іншої, тому він наголошує, що необхідно простежити існування знаків протягом століть, побачити, що межі між знаками змінюються [Соссюр 2000, с. 120]. Це зовсім не означає, що Ф. де Соссюр заперечував певне виявлення знакової іконічності. Під конвенціональністю дослідник має на увазі загальну типову властивість будь-яких знаків. У мові ж він відзначає наявність як немотивованих одиниць (це непохідні слова), так і частково мотивованих (вторинні утворення). Так, французьке *vingt* “двадцять” є немотивованим, а *dix-neuf* “дев’ятнадцять” – відносно немотивованим, або відносно довільним, бо воно асоціативно пов’язане з *dix-huit* “вісімнадцять”, *soixante-dix* “шістнадцять” і синтагматично – зі своїми елементами *dix* і *neuf*. Сам Ф. де Соссюр відзначав: “Не існує мов, де немає нічого мотивованого; але не можемо уявити й таку мову, де мотивованим було б усе” [Соссюр 1977, с. 165], розуміючи під умотивованістю морфологічну вмотивованість, не враховуючи мотивованість фонетичну й синтаксичну. У зв’язку з цим слід зазначити, що Ф. де Соссюр під умотивованістю має на увазі співвідношення між формами слова, дотримуючись свого постулату про те, що все в мові є формою, а не субстанцією. Знак може бути відносно мотивованим тільки завдяки наявності словоформи, що пов’язана з непохідним словом синтагматичними відношеннями. Таке розуміння мотивованості зумовлене системоцентричним підходом у дослідженні мови й виключає з нього план змісту.

Послідовники Ф. де Соссюра часто редукують знакову концепцію вченого на користь немотивованості. Так, наприклад, С. Карцевський увів поняття асиметричного дуалізму мовного знака – існування бінарної сутності, сторони якої розвиваються нерівномірно [Карцевський 1965]. Один з перших дослідників в області загальної лінгвістики Вільям Дуайт Вітні також наполягав на довільності мовних знаків [цит. за пр.: Якобсон 1990, с. 67]. У зв’язку з цим Отто Єсперсен відзначав, що роль довільності знака занадто перебільшена й що ні В. Вітні, ні Ф. де Соссюрові не вдалося вирішити

проблему зв'язку позначеного і позначення [цит. за пр.: Якобсон 1990, с. 68], що, на наш погляд, пов'язане з ігноруванням людського фактору.

Однак, мова не існує поза людиною, людина пізнає світ за допомогою мови, мова відображає спосіб пізнання світу людиною. І явища ці (світ – мова – людина) взаємозалежні й взаємозумовлені. Тому, як зауважував О. Кравченко, “<...> їхні (лінгвістів) зусилля не принесуть потрібних результатів доти, поки зовнішній світ і знання про нього – для відображення яких, власне кажучи, і служать різні знакові системи – будуть виключатися із предмета лінгвістики й лінгвістичної семіотики” [Кравченко 2001, с. 92]. І не випадково, що навіть у часи появи “Курсу загальної лінгвістики” не всі погоджувалися із соссюровською теорією. Так, Р. Якобсон перераховує відгуки на “Курс загальної лінгвістики” Ж. Дамуретта, Е. Пішона, Д. Болінджера, у яких заголовок був однаковий: “Знак не довільний” (“Le signe n'est pas arbitraire” (1927), “The sign is not arbitrary” (1949)) [Якобсон 2001, с. 205].

2. *Антропоцентризм.* Усвідомлення важливості людського фактора в мовному знакові знаходимо в теорії знаків Еміля Бенвеніста [Бенвеніст 1974]. Е. Бенвеніст бачить деяку суперечливість у концепції Ф. де Соссюра. Так, останній проголошує мимовільний зв'язок між акустичним образом і поняттям, адже в реальному світі знак не має з позначеним ніякого зв'язку. Однак у своєму міркуванні про природу знака, Ф. де Соссюр все-таки звертається до реального предмета (говорячи про різні форми *bof* (франц. *бик*) і *oks* (нім. *бик*), він апелює до одного й того ж реального предмета). Е. Бенвеніст відзначає, що зв'язок форми з реальною річчю можна вважати довільним, але не в тому випадку, коли йдеться про поняття. “Зв'язок між позначеним і позначенням не довільний: навпроти, *необхідний*. Поняття (“позначене”) “бик” у моїй свідомості неминуче ототожнюється зі звуковим комплексом (“позначення”) *bof*. І чи може бути інакше? Разом відбиті вони в моїй свідомості, разом виникають вони в уявленні за будь-яких обставин” [Бенвеніст 1974, с. 92].

У розумінні Е. Бенвеніста, двостороння сутність знака, виражена акустичним образом і поняттям, закріплена у свідомості людини. У такому трактуванні знака, незважаючи на його двосторонню сутність, уже виявляється мимовільний зв'язок, що пов'язаний із залученням свідомості людини, де й зафіксований цей зв'язок. У зв'язку із цим можна говорити про дещо інше розуміння мимовільності мовного знака з антропоцентричних позицій: умотивованість мовного знака – мимовільний зв'язок між планом вираження й планом змісту (позначенням і позначеним), зафіксований у свідомості носія [Бенвеніст 1974, с. 47].

Таким чином, поняття умотивованості мовного знака залежить від підходу в дослідженні мови (якщо підхід системоцентричний, то під умотивованістю розуміється зв'язок між двома формами знака, відповідно, структура знака буде обмежена двома елементами; якщо підхід антропоцентричний – умотивованість – природний зв'язок між формою і змістом, а якщо йдеться про зміст, то він повинен бути в свідомості носія, тоді структура знака буде перевищувати бінарність).

Наявність природного, мотивованого зв'язку між позначенням і позначеним відзначали свого часу також В. фон Гумбольдт [Гумбольдт 1984], Е. Бенвеніст [Бенвеніст 1974], Р. Якобсон [Якобсон 1990] та ін.

Так, В. фон Гумбольдт виділяв три причини, через які звуки можуть бути пов'язані з певними поняттями:

- 1) безпосереднє наслідування словом звуку, створюваного предметом;
- 2) наслідування не зовнішній, а внутрішній властивості, характерній і предмету, і звуку;
- 3) відповідність слів зі схожими значеннями подібному комплексу звуків, причому, якщо в попередньому пункті увага акцентується на характері звуків, то в цьому випадку це не грає ролі [Гумбольдт 2000, с. 56].

На наш погляд, найбільш повно співвіднесеність вмотивованості / невмотивованості мовного знака представлена в семіотичній

концепції американського філософа Ч. Пірса, а саме в його тріаді: *іконічний знак – індекс – символ*.

Зупинимося на кожному з членів даної тріади Ч. Пірса, оскільки саме із цією концепцією пов'язаний наш підхід до вивчення мовних знаків.

1. *Іконічні знаки* засновані на подібності позначеного і позначення, тобто позначають об'єкти, які за своїми властивостями подібні з ними. Однак, наприклад, В. Канке відзначає: “З одного боку, ікона начебто існує сама по собі й не співвідноситься зі своїм референтом. З іншого, – вона схожа на нього, отже, між ними є відповідність. Але якщо ікона існує сама по собі, вона не є знаком <...>. Знову ж очевидно, якщо виявлено подібність двох об'єктів, то тут не обійшлося без інтерпретації, отже, символізації” [Канке 1997, с. 15]. Але й будь-який об'єкт, незалежно від того, є він знаком чи ні, існує “сам по собі” функція будь-якого знака вказує на об'єкт за його відсутності. Що ж стосується символізації або інтерпретації, то плутанина виникає через змішування термінів. Так В. Розін бачить проблему в тому, що “з одного боку, дійсно, символ – це один з видів знака, але, з іншого боку, – редукувати символи до семіотичних категорій не можна. Наприклад, символ хреста має настільки широку сферу значеннєвого змісту, що зведення його до простого знака буде операцією, що елімінує й узагальнює значну частину цього змісту” [Розин 2001, с. 15].

У мові іконічний знак представлений звуконаслідувальними й звукосимволічними словами, бо ікона – знак, що відсилає до об'єкта, позначуваного ним (знаком) за допомогою своїх властивостей. В ікони немає динамічного зв'язку з об'єктом, що він позначає, просто його якості подібні з якостями об'єкта й викликають у мовців однакові відчуття.

2. *Індекс* же – знак, значення якого повністю визначається тим контекстом, у якому він проявляється і позначає відношення між об'єктами, а також між об'єктом і його властивостями.

Прикладом таких знаків можуть бути займенники, деякі прислівники (*тут, зараз, завтра*), положення флюгера, сліди на снігу. Дим – знак вогню, розбитий автомобіль – знак транспортної аварії на дорозі, крадіжка автомобіля

– знак злочину, безпідставне звільнення людини з роботи – знак правопорушення тощо. Індекс базується не на подібності, а на суміжності позначеного і позначення. Ця “суміжність реально існує й виявляється інтерпретатором як факт” [Сигал 1997, с. 102]. У мові прикладом індексів є метонімічні вирази. Наприклад, *Він з’їв усього одну тарілку*.

3. *Символ* також базується на суміжності позначеного і позначення, однак цей зв’язок – умовний. Згідно з Ч. Пірсом, символ побічно, через асоціацію або інший закон містить у собі й індекс [Pierce 1977, с. 93]. Символ пов’язаний зі своїм об’єктом за допомогою розуму, що його використовує, без якого такого зв’язку не існувало б. У мові символи – всі довільні слова.

Слід зазначити, що зв’язок між позначеним і позначенням від іконічного знака до символу слабшає, однак ці ієрархічні шаблі не є ізольованими один від одного: одне і те ж явище може виступати і як індекс, і як символ, і як іконічний знак у різних умовах. Мова в цьому випадку йде не про незалежне окреме існування всіх перерахованих вище знаків, а про перевагу якої-небудь з його властивостей над іншою: важко знайти абсолютно іконічний або повністю індексальний знак, адже такий типовий індекс, як направлений вказівний палець має різні тлумачення в різних культурах. Наприклад, це може бути проста вказівка, а може й означати посилення прокльону, як у деяких племенах Південної Африки.

В описаній вище знаковій системі для нас особливий інтерес мають іконічні знаки, відкинуті концепцією Ф. де Соссюра, але, вони, як ми покажемо вже у практичній частині дослідження, відіграють значну роль у мові.

Ч. Пірс класифікує іконічні знаки на *образи, діаграми й метафори* за ступенем іконічної репрезентації. Образи відображають “прості якості” позначеного в позначенні. Прикладами таких знаків є фотографії, скульптури, а в мові – ономатопеї й ідеофони. Діаграмами є знаки, відношення між частинами яких подібне до відношення між частинами позначеного. Прикладом діаграм служать графіки, креслення, схеми. Під метафорою Ч. Пірс розуміє знак, “заснований на співвіднесеності його позначеного з яким-небудь

елементом в іншій мові” [Pierce 1977, с. 89]. Примітно те, що Р. Якобсон у своїй праці “У пошуках сутності мови” [Якобсон 2001], аналізуючи теорію Ч. Пірса, не згадує про метафору взагалі. Можливо, це пов’язано з набагато меншим ступенем іконічності в метафорі, ніж в образі й діаграмі, а можливо, з більшою поширеністю образів і особливо діаграм у мові взагалі й у граматиці зокрема. Так, Р. Якобсон наводить приклади з морфології, у яких проявляється еквівалентність відношення між позначеним і позначенням. В індоєвропейських мовах звичайний (the Positive Degree), вищий (the Comparative Degree) і найвищий (the Superlative degree) ступені прикметників виражаються поступовим збільшенням числа фонем, наприклад, англ. *high – higher – highest*. Так само можна сказати й про утворення множини [Якобсон 2001, с. 234].

Таким чином, зв’язок між позначеним і позначенням може бути більш-менш вираженим від образу до метафори, але існування його підтверджується багатьма мовними параметрами. Е. Бейтс [Бейтс 1990] так інтерпретує звукову тріаду Ч. Пірса: зміст іконічного знака полягає в тому, що якби люди, що використовували знаки подібного роду, зникли, то щоб це відношення могло бути легко відновлено й використане іншими людьми, здатними помітити цю подібність. Зміст індексу для суспільства подібний до змісту іконічного знака: якби спільнота зникла, то відношення “індекс – референт” цілком могло б бути відновлено іншою групою людей у процесі діяльності. Зміст же символу полягає в тому, що зі зникненням людей, що використовували знаки – символи, відношення “знак – референт” було б неможливо або практично неможливо відновити. У зв’язку із цим Е. Бейтс доходить висновку, що “відповідно до того, як ступінь довільності відношення “знак – референт” наближається до 100% (тобто відповідно до наближення іконічності й/або індексальності до нуля), імовірність того, що дане відношення буде знайдене вдруге, наближається до нуля” [Бейтс 1990, с. 80]. У цьому випадку йдеться про роль інтерпретації у знаковій теорії. У випадку з іконами або іконічними знаками роль інтерпретатора значно знижується, бо такі знаки

за своєю природою вкажуть на той предмет, що вони позначають, і досвід інтерпретатора не грає особливої ролі. Складніша справа з індексами й символами. Тут все залежить від досвіду, яким володіє інтерпретатор. Якщо індекс – знак довільний, але зв'язок між позначеним і позначенням очевидний, то такі знаки, як дим (як знак вогню), багряний захід сонця (як знак зміни погоди) можуть бути інтерпретовані правильно тільки за наявності в інтерпретатора досвіду, причому досвід цей повинен бути об'єктивним, загальним для всіх інтерпретаторів. А об'єктивний досвід народжується із суб'єктивного тільки у процесі комунікації.

Символ, на відміну від *індексу*, – ще більше конвенціональний, причому, швидше за все, його конвенціональність – результат історичного розвитку, поступового звільнення від повної іконічності, оскільки важко припустити що первісна людина стала творцем невмотивованого знака: для того щоб об'єднати дві такі несхожі речі, як ментальний образ і матеріальний звуковий потік, потрібно мати здатність до абстрагування. Конвенціональний же знак має потребу в інтерпретаторі. У випадку з індексом інтерпретатор пізнає явища почуттєвим шляхом і може при повторенні подібного знака зв'язати його з яким-небудь явищем, символ же осягти не можна, тому що він створений людьми, які заклали в нього зміст, що відповідає їхнім намірам. Говорячи про символ, слід зазначити різне його розуміння. Якщо у Ч. Пірса символ – конвенціональний знак, то, з іншого боку, символ – будь-який предмет, “вплетений” у комунікативну ситуацію. Так, для когось *диван* – проста назва предмета меблів, умовне найменування, а для когось – символ ліні. Ми у своєму дослідженні дотримуємося термінології Ч. Пірса, тобто розглядаємо символ як конвенціональний знак.

Варто ще раз підкреслити, що Ч. Пірс відзначав малу ймовірність існування знаків у чистому виді в реальній дійсності, зазвичай, вони поєднують у собі елементи один одного, що доводить існування сильнішої або слабшої умотивованості [цит. за пр.: Сигал 1997, с. 53]. Як ілюстрацію подібних відношень можна навести приклад О. Кравченко: *обдерта кора*. Знак у цьому

випадку не є носієм якоїсь конкретної інформації – все залежить від досвіду інтерпретатора. Можливо, це *слід звіра*, і тоді це індекс, а можливо, *слід від сокири*, залишений навмисно, за домовленістю з інтерпретатором, тоді це символ. Таким чином, досвід інтерпретатора грає набагато більшу роль для декодування невмотивованих знаків, ніж знаків природних, мотивованих.

Таким чином, говорячи про проблему знакової умотивованості, варто мати на увазі її різне розуміння: як мотивування форми формою та як мотивування форми змістом. У цьому випадку не можна говорити про правильність або помилковість подібних тверджень. Об'єктом нашого дослідження є звукозображення. Йдеться про різні підходи до мови: системоцентричний й антропоцентричний. У роботі ми дотримуємося антропоцентричного підходу й під умотивованістю розуміємо наявність необхідного, повторюваного й мимовільного зв'язку між формою слова та його змістом, зафіксованого в свідомості носія мови.

1.3 Звуконаслідування й звукосимволізм як складові звукозображальної системи

У попередньому параграфі ми розглянули різні типи знаків, виділивши як об'єкт дослідження *іконічний знак*, представлений у мові *звуконаслідувальними й звукосимволічними словами*, що є складовими поняття *звукозображальність*, під яким розуміють таку властивість слова, яка полягає в наявності необхідного, суттєвого, повторюваного й відносно стійкого мимовільного зв'язку між фонемами слова й вкладеною в основу номінації ознакою об'єкта-денотата (мотивом) [Воронин 1990, с. 5]. Варто наголосити на найважливішій ролі мотиваційної сфери як формотворчої властивості звукозображальної системи. С. Воронін говорить, що звукозображальна система є сукупністю “елементів різних рівнів архісистеми мови, що мають системотворчу властивість, яка полягає в наявності закономірного мимовільного фонетично мотивованого зв'язку між фонемами слова й мотивом

номінації” [Воронин 1990, с. 20], ці елементи також “впорядковані за сукупністю відношень побудови (синтагматичних, парадигматичних, ієрархічних), функціонування, породження, розвитку і перетворення” [Воронин 1990, с. 21].

Як уже вище було зазначено, звукозображальна система більшості сучасних мов включає дві підсистеми – *звуконаслідувальну* та *звукосимволічну*. Розгляду цих підсистем та проблемі їхнього розмежування присвячений цей параграф.

Спираючись на теорію Ч. Пірса, доходимо висновку, що іконічний знак, заснований на зв'язку позначеного і позначення, представлений у мові звуконаслідувальними і звукосимволічними словами, причому, згідно пірсовській типології іконічного знака, вони відносяться до різних підтипів іконічності: звуконаслідування – образи, звукосимволічні слова – метафори. Незважаючи на те, що обидва підтипи є мотивованими, образ є більш мотивованим, ніж метафора. Таким чином, звуконаслідувальні слова є більш мотивованими, ніж звукосимволічні.

Причиною ототожнення понять звуконаслідувальні й звукосимволічні слова є умотивованість, причому вмотивованість фонетична, об'єднана терміном “звукозображальність”, а також те, що вони є об'єктом вивчення однієї науки – фоносемантики.

Однак істотна різниця між поняттями звуконаслідування й звукосимволізм міститься саме в їхньому визначенні.

“Звуконаслідування – закономірний, фонетично мотивований зв'язок між фонемами слова й *звуковою (акустичною) ознакою денотата (мотивом)*, покладеною в основу номінації. Звуконаслідування також визначають як умовну імітацію звучань навколишньої дійсності фонетичними засобами мови” [ЛЭС 2008, с. 1483].

“Звукосимволізм – закономірний, фонетично мотивований зв'язок між фонемами слова й покладеною в основу номінації *незвуковою (неакустичною) ознакою денотата (мотивом)*” [ЛЭС 2008, с. 1487].

Звукосимволізм заснований на явищі *синестезії*, під яким розуміється природна властивість людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття, що зумовлює синтез кількох відчуттів. Психофізіологічний механізм синестезії, на думку О. Лурії, полягає в тому, що безперервні імпульси, що йдуть від різних органів відчуття до підкіркової зони головного мозку людини, здатні збуджувати один одного, тому що нейропровідні шляхи розташовані близько один від одного [Лурия 1975, с. 62].

Звуконаслідування ж – проста імітація звукової дійсності, у якій внутрішні відчуття не проявляються. Таким чином, зв'язок у звуконаслідувальних словах – зовнішній, заснований на акустиці, у звукосимволічних словах – внутрішній, заснований на відчуттях.

Незважаючи на настільки очевидні відмінності, багато дослідників, розглядаючи проблему вмотивованості, не вважають за необхідне виділяти її види. Так, Г. Пауль наводить величезну кількість прикладів з німецької мови, включаючи в них як слова, що позначають звуки, так і слова, що позначають рух (*batzen* – із шумом звалитися, *knutschen* – м'яти, *krabbeln* – борсатися, копошитися й т. д.) [Пауль 1990, с. 78]. Г. Шухардт, досліджуючи багато мов, також розумів звуконаслідування дуже широко, включаючи в них і вказівні частки [Йорден 1990, с. 92]. Такі ж тенденції можна зустріти в роботах Д. Вестермана [Вестерман 1990], Л. Блумфілда [Блумфілд 1990].

При розмежуванні *звукосимволізму* й *звукосимволізму* варто враховувати той факт, що у звуконаслідуваннях домінуючу роль грає акустичний ефект, а у словах, що позначають рух (звукосимволічні), – оптичний. Звичайно, будь-який рух супроводжується й звуком, але елемент цей є вторинним, тому розглядати ці групи слів треба окремо. Існують і такі слова, у яких важко визначити, який з компонентів є основним – акустичний або оптичний. Так, наприклад, у слові *порх*, що позначає тріпотіння крил, можна виявити й рух, проте звучання залишається домінуючим. Що стосується, наприклад, такого слова, як *хвать*, то тут основним буде оптичний ефект, і ці

слова варто виключити із числа звуконаслідувальних, обмеживши в такий спосіб сферу дослідження. Так, В. Вундт писав із приводу роботи Г. Пауля, у якій останній об'єднує звуконаслідувальні слова й рухові: “якщо ми візьмемо за зразок будь-яку групу таких ономатопоїчних слів, не обмежену навмисно від самого початку специфічними звуковими позначеннями, то виявиться, що власне звукові образи становлять лише частину тих слів, у яких ми ототожнюємо звук і значення, і що в прямих звукових образах може не бути навіть й натяку на звукове враження, яке, можливо, раніше було пов'язане із зоровими враженнями” [Вундт 1990, с. 60]. Сам В. Вундт користується термінами *звуконаслідування* (Schallnachahmung) і *звукові картинки* (Lantbilder) [Вундт 1990, с. 60].

Вивчаючи праці лінгвістів, присвячені звукозображальній лексиці, ми дійшли висновку, що більшість учених займаються вивченням звукосимволічних слів, і тільки одиниці – звуконаслідувальних.

Наостанок ще декілька слів про *звуконаслідування й звукосимволізм*.

Звуконаслідування (ономатопеї) використовуються на позначення умовної імітації, відтворення звучань навколишньої дійсності фонетичними засобами певної мови [ЛЭС 2008, с. 1483]. Їх класифікують на дві загальні групи:

- 1) звуконаслідування звуків живої природи;
- 2) звуконаслідування звуків неживої природи [ЛЭС 2008, с. 1483].

Основи таких слів утворилися внаслідок спроб передачі певного нечленороздільного звукового комплексу. Кореневі звуконаслідування утворюються за певними моделями, тобто, знаючи характер звучання-денотата, можна передбачити звукову модель відповідного звуконаслідувального слова. Оскільки наші мовленнєві органи не здатні ідеально відтворювати неартикульовані звуки, то в усіх мовах ономатопої мають різні відображення і не можуть бути об'єктивно імітовані, за влучним визначенням М. Граммона, вони є лише “апроксимаціями” [цит. за пр.: Воронин 1982, с. 19]. Переконались у цьому можна на прикладі порівняння ономотопів у китайській та українській

мовах – мовах народів, не пов'язаних ані культурно, ані історично в давні часи формування світосприйняття представників цих націй, а відтак, – і їхнього мовлення. Простий приклад: звичне для нас звуконаслідування *кукуруіку* (крик півня) для носіїв китайської мови буде позбавленим змісту, адже в їхній уяві півень кричить 喔喔喔 *wōwōwō*. Зазвичай, при перекладі таких звуконаслідувань, що є загальноновживаними для всіх мов, прийнято вдаватись до пошуку еквівалентів, наявних у мові перекладу. Але часто у художньому тексті перекладачеві трапляються індивідуальні авторські звуконаслідування або ж неологічні звуконаслідування (відсутні в мові перекладу). На думку С. Влахова та С. Флоріна, у перекладі варто намагатися зберігати такі слова, або створювати функціональні аналоги [Влахов, Флорин 1980, с. 247].

Системність звукосимволічних слів менш яскраво виражена, ніж системність звуконаслідувальних слів. Проте звукосимволічна підсистема характеризується ширшим пластом лексики. В основу номінації звукосимволічних слів можуть бути покладені ознаки об'єктів, що сприймаються в будь-якій сенсорній модальності: ознаки, отримані через зір, нюх, смак, дотик, відчуття [ЛЭС 2008, с. 1487]. При цьому найбільша кількість можливих ознак припадає на долю зору: руху, статичності тощо. Також можливим є віднесення до цього класу слів *вигуків*, які є безпосереднім вираженням емоцій та відчуттів людини. Звукосимволічні слова (ідеофони) особливо часто позначають різні види руху, світлові явища, форму, величину, віддаленість об'єктів, властивості їхньої поверхні, ходу, міміку, фізіологічний та емоційний стан людини та тварин [Леонтьев 1963, с. 166; Jespersen, с. 398–406].

Звукосимволізм діє не тільки на фонемному та лексемному, але й на морфемному рівні, а також на рівні тексту. Якщо дія звукосимволізму на рівні тексту добре відома й відносно широко досліджується, то досліджень із символіки звука на морфемному рівні, в граматиці – менше [Шиприкевич 1972, с. 48]. Деякі дослідники стверджують, що не випадкова послідовність слів у літературному тексті або в усному мовленні повинна дати випадкову вибірку фонем [Воронин 1990, с. 15]. Однак це справедливо лише для нехудожнього

тексту. Відомі приклади семантизації звука, пов'язаного зі змістом (не через систему лексичних і граматичних значень), в поетичних творах: анаграмування, звуконаслідування, зображальний характер артикуляції, виразність міміки (що супроводжує артикуляцію) та інші [Воронин 1982, с. 47]. С. Воронін стверджує, що якщо відомою є тема та визначено провідний настрій поезії, то до певної міри передбачуваною є частота появи в поетичному тексті тих чи тих фонем [Воронин 1982, с. 48]. Так, говорить дослідник, там, де йдеться про темні кольори, про щось похмуре, про повільний і важкий рух, про ненависть і боротьбу, зустріч “темних” голосних, а саме у, ы, вища за звичайну [Воронин 1982, с. 48].

Треба наголосити ще й на тій найважливішій ролі, яку звукозображальність відіграла в процесі зародження мови людини. У наступному параграфі ми розглянемо це питання.

1.4 Звуковий символізм у міжмовних дослідженнях

Дослідження явища універсального звукосимволізму в мові є однією з найскладніших проблем сучасного мовознавства. Багатовіковий інтерес до наявності іконічного зв'язку між звуком і значенням слова сприяв накопиченню великої кількості інформації з цього питання, що відображено в роботах таких учених, як Платон [Платон 1990], В. фон Гумбольдт [Гумбольдт 1984], С. Воронін [Воронин 2006], О. Журавльов [Журавльов 1974, 1991], Ч. Пірс [Пірс 2000], Р. Якобсон [Якобсон 2001], М. Магнус [Magnus 2008], О. Фішер [Fisher 2005], О. Леонт'єв [Леонт'єв 1997], І. Горелов [Горелов 2001], Р. Браун [Brown 1958], Ч. Морріс [Морріс 2001], В. Левицький [Левицький 1994] та ін.

Складність вивчення *звукозображальної системи мови*, що включає *звукосимволізм* і *звукосимволізм* і є безпосереднім об'єктом нашого дослідження, полягає у відсутності єдиної концепції, яка дозволила б об'єднати накопичені дані й надати їм пояснення. Цей факт зумовлений низкою причин, серед яких можна назвати спорадичний характер дослідження проблеми

іконічності в мові, який то згасав протягом історії розвитку лінгвістичної думки, то з'являвся з новою силою, а також розгляд традиційною лінгвістикою звуко символізму як периферійного явища. Тривала стадія теоретичних досліджень не сприяла вирішенню цієї проблеми, оскільки вона перейшла в активну експериментальну фазу лише в середині ХХ століття з появою психолінгвістики, яка запозичила багатий арсенал методик дослідження у психології. Безумовним досягненням психолінгвістики є відродження інтересу до дослідження звукозображальної системи мови. У рамках психолінгвістичних досліджень доведена здатність звуків стимулювати певні асоціації [Воронин 2006; Brown 1958], але питання про універсальність явища звуко символізму досі залишається відкритим.

На нашу думку, саме вивчення цього явища має здійснюватися різними методами та різними галузями науки, оскільки звуко символізм є суміжним об'єктом, що належить однаковою мірою сферам загального мовознавства, психолінгвістики, фоносемантики, психології сприйняття. Становлення у сучасній науці антропоцентричної парадигми також дозволяє поглянути на проблему дослідження звуко символізму в мові по-новому. Такий інтеграційний підхід відповідає лінгвістичним тенденціям початку ХХІ століття і сприяє появі найбільш повної картини досліджуваного явища, яка включає в себе як схожі, так часом і суперечливі один одному факти. У рамках нашого дослідження ми спробували вибудувати таку картину для висвітлення проблеми дослідження звуко символізму.

Звернімо увагу на те, що процес визнання сучасною наукою мовного *звуко символізму* відбувається досить складно, оскільки результати досліджень цього явища, отримані різними вченими на матеріалі одного / двох, часто тільки споріднених мов, дуже неоднозначні [Левицький, 2009, ст. 17]. Явище універсального звуко символізму вимагає, на нашу думку, більш глибоких досліджень на матеріалі різносистемних мов (чому до теперішнього часу не приділялося належної уваги) із застосуванням експериментальних методик,

оскільки саме в рамках порівняльних робіт можна найбільш яскраво розкрити своєрідність звукосимволічної системи кожної досліджуваної мови.

Особлива роль в плані вивчення *лінгвістичної іконічності* належить експресивній лексиці, досить повно представленій прикметниками. За твердженням С. В. Вороніна, "... у ході еволюції звукосимволічні слова зазвичай втрачають свою первісну семантичну наповненість "змішуючись" зі словами незвукозображальної сфери" [Воронин 2006, с. 89]. Іншими словами, така лексика втратила примарну мотивованість, в її основі лежить секундарна мотивованість, що сприяє завуальованості її первинних звукосимволічних властивостей, цим самим ускладнює завдання дослідникам щодо їхнього виявлення та респондентам щодо рецепції цих слів. Системні правила тієї чи тієї мови також вносять свої корективи в особливості сприйняття звукосимволічних властивостей мовних одиниць, які мають вплив на слухача як на свідомому, так і на підсвідомому рівні.

Проте, ми вважаємо, що "механізм формування мови, що виник в глибокій давнині, зберігається до теперішнього часу, подібно тому, як залишається незмінним загальний вигляд людини, її здатність чути, бачити, нюхати" [Трофимова 1997, с. 54]. Такий вплив заснований на здатності звуків викликати асоціативні зв'язки та сприйматися людиною ще до логічного аналізу лексичного змісту висловлювання. Аналіз сприйняття іншомовних прикметників-антонімів може виявитися вельми значущим для виявлення способів "декодування" іконічної інформації безпосередніми носіями тієї чи тієї мови. Вивчення звукосимволізму на матеріалі різносистемних мов, здійснюване у цьому дисертаційному дослідженні, може прояснити не тільки закони взаємозв'язку звука і значення, а й деякі питання, пов'язані з типологією мов. Ми вважаємо, що уточненню деяких моментів щодо спірних питань типології можуть сприяти фонетичні дослідження, виконані на матеріалі генеалогічно неспоріднених мов.

Рання стадія вивчення проблеми *звукосимволізму* ґрунтувалася на спостереженнях очевидних зв'язків звука та значення [Firth 1964; Jespersen

1922]. У ХХ ст. набули широкого використання експериментальні дослідження різних існуючих типів звуко символізму таких, як символізму слів [Firth 1964; Jespersen 1922], так і символізму, властивого окремим звукам – голосним або приголосним [Sapir 1929]. Подібні експерименти суперечать думці про те, що зв'язок між звуком і значенням в окремо взятій мові є особливістю саме цієї мови, і може лише показувати те, що мовці окремо взятої мови мають тенденцію вживати певні звуки для позначення понять, і що звуко символізм скоріше не природне явище, а культурне.

Однак є експериментальні дослідження, які підтверджують, що міжмовний звуко символізм реальний, тобто що носії однієї мови в стані оцінити зображальну силу слів іншої мови, невідомої їм [Tsuru, Fries 1933]. Практично немає сумнівів у тому, що звуко символізм проявляється на міжмовному рівні, але не встановлено наскільки він універсальний. Можливо, існують окремо взяті мови або групи мов, в яких звуко зображальність окремих слів не може бути оцінена носіями іншої мови.

Згодом експерименти стають все більш точними. Спочатку інформантам просто пропонували добірку слів, узятих з різних іноземних мов, і просили визначити чи відповідає, на їхню думку, звучання слова його значенню. Подібні експерименти, на нашу думку, не можна вважати переконливими, оскільки, хоча інформанти змогли оцінити відповідність слів, але це, можливо, було обумовлено підбором слів експериментатором.

На наступному етапі експерименти прийняли нову форму, розроблену С. Цуру [Tsuru, Fries 1933], який пропонував пари антонімів японської мови (наприклад, поганий – хороший) інформантам-американцям, які не володіють японською мовою, та попросив їх підібрати до японських слів англійські лексико-семантичні відповідники. Пари слів були розпізнані з частотою, що перевищила поріг випадковості, і це дало підставу припустити, що звуки японської мови послужили свого роду ключем для розгадки. Дані, отримані в результаті цього експерименту, були оскаржені: японський експериментатор міг випадково підібрати слова, які мають певне відношення до відповідних

форм англійської мови. Іншими словами, деякий збіг форм в японській і англійській мовах могло привести до результатів, що перевищили поріг випадковості.

Для усунення такого роду випадковості С. Цуру переклав ті ж пари слів угорською та польською мовами. Інформанти не володіли ні однією зі згаданих мов, але поріг випадковості знову був перевищений.

Трохи пізніше С. Цуру і Х. Фріс [Tsuru, Fries 1933] вирішили вдосконалити методику проведення експериментів. Їхня нова модель згодом стала зразком для інших психолінгвістів. С. Цуру склав список з пар антонімів японської мови (гарячий – холодний, високий – низький) і задіяв в експерименті інформантів, що є носіями англійської мови, які не володіють японською. Випробовуваних попросили підібрати англійські лексико-семантичні відповідники до пар антонімів японської мови (вимовлених вголос і записаних в анкетах в романізованій формі).

Поріг випадковості при розпізнаванні пар був значно перевищений, незважаючи на те, що японська мова не є спорідненою англійській, тому будь-яка схожість була виключена.

Такий результат дав експериментаторам підставу припустити, що випробовувані спиралися при виборі на універсальний звуковий символізм. Однак, на думку Роджера Брауна [Brown 1958], ці експериментальні дані все-таки не можна вважати переконливими, оскільки вибір слів японської мови може перегукуватися з відповідними формами англійської.

У 1935 році Х. Мюллер [Müller 1935] зробив спробу довести, що звукосимволізм природніх слів оперує тільки на внутрішньомовному рівні і є культурним артефактом. З цією метою він здійснив експеримент, інформантами в якому були діти. Дослідник хотів встановити, чи зможуть вони підібрати відповідники до слів, узятих з таких неспоріднених мов, як самоа, банту і калааллісут. Він обрав такі слова, як, наприклад, tumba (що означає ковтання) і ongololo (гусениця), в яких відповідність фонетичної оболонки

значенням здалося досліднику очевидним. Результати продемонстрували, що звуко-символізм виходить на міжмовний рівень.

Слідом за С. Цуру і Х. Фрісом у 1935 році Дж. Елпорт [Allport 1935] проводить подібне експериментальне дослідження. При цьому, щоб уникнути непорозумінь він перекладає всі ті ж пари антонімів угорською мовою і проводить експеримент з носіями англійської мови. Угорські слова були розпізнані інформантами з результатами, що перевищують поріг випадковості. Пізніше, в 1953 році С. Річ [Rich 1953] повторює експеримент на матеріалі тих же пар антонімів в японській та польській мовах. І знову кількість правильних реакцій перевищило поріг випадковості.

Цікаво відзначити, що подібні дослідження приблизно в цей же час, незалежно від зазначених вище експериментаторів, здійснювалися Р. Брауном, А. Блеком і А. Горовицем [Brown, Black, Horowitz 1955]. Антоніми китайською, чеською та хінді були запропоновані 85 інформантам. Оскільки результати перевищили поріг випадковості, Роджер Браун прийшов до висновку, що в цих експериментах англомовні реципієнти при визначенні пар антонімів невідомих їм мов опиралися на схожість між звуком і значенням слів, і саме це зіграло певну роль у розвитку всіх природних мов, в результаті чого семантичні правила абсолютно незнайомих мов не здаються нам довільними [Brown, Black, Horowitz 1955].

Але пізніше Р. Браун і А. Блек [Brown, Black 1955] повторили експеримент з групою носіїв китайської мови. Китайці, які працювали з матеріалом чеської мови і хінді, хоча і показали результат, що перевищив поріг випадковості, проте впоралися гірше носіїв англійської мови, особливо з чеськими антонімами. Цікаво, що навіть при залученні в експеримент контрасту *mal / mil*, отримані реакції інформантів виявилися на рівні випадковості, що трохи здивувало експериментаторів. Такі результати змусили Р. Брауна зробити менш категоричну заяву щодо універсальності звукового символізму в порівнянні з попередніми висновками. “Абсолютно проблематичним є існування універсального людського звукового символізму.

Звуковий символізм англomовного співтовариства можливо є результатом подібної мовної підготовки... Експеримент на матеріалі китайської мови продемонстрував, що відповідь на питання про універсальність звуко-символізму отримати буде вкрай нелегко, і якщо вона і буде отримана, то навряд чи виявиться однозначною” [Brown 1958, с. 120]. На думку дослідника, можливо, існують деякі зв'язки між звуком і значенням поряд з іншими зв'язками, які є продуктом культури. Що стосується висновків Р. Брауна, ми можемо припустити, що на відміну від англійської та німецької мов, у яких відповідність фонетичної оболонки змісту понять орієнтоване на склад фонем, які формують загальну основу цих мов, у тональних мовах (до яких належить китайська) значення слова залежить від висоти тону голосу при його вимовлянні. Таким чином, носії тональних мов можуть відчувати певні труднощі в оцінці відповідних слів нетональних мов.

До схожих висновків прийшли І. Брекбіл і К. Літл [Brackbill, Little 1957], провівши експеримент з шістьма групами англomовних інформантів, кожна з яких складалася з 40 осіб. Реципієнтам по черзі запропонували по три набори пар слів англійською / івриті, англійською / китайською, англійською / японською, китайською / івриті. У запропоновані пари слів входили поняття, які часто вживаються, а реципієнтів просили оцінити еквівалентність цих трьох наборів, кожен з яких включав в себе 50 пар слів.

Інформанти змогли успішно визначити англійські еквіваленти слів мовою іврит, а також сформували пари слів англійською / китайською та англійською / японською з результатами, що перевищують поріг випадковості. Труднощі виникли при визначенні пар слів китайською / іврит. Хоча експериментатори проінтерпретували результати і стверджували, що універсального звукового символізму не існує, вони відзначили, що, по-перше, процесу визначення правильних пар сприяв різкий контраст значень слів, а по-друге, у неспоріднених мовах можуть бути подібні моделі звуків і навіть довжина слів на позначення подібних понять серед часто вживаних слів.

Дуже цікаве дослідження здійснили І. Мальцман, Л Морісет і Л. Брукс [Maltzman, Morrisett, Brooks 1956]. На першому етапі свого експерименту вони просили інформантів підібрати лексико-семантичні відповідники парам слів англійської / японської мов, а також англійської / хорватської мов. Отримавши реакції, що перевищили поріг випадковості, дослідники припустили, що це є проявом універсального звуко символізму.

На другому етапі експерименту реципієнти-американці отримали списки слів невідомими їм хорватською та японською мовами, представлені в латинізованій транскрипції і записані аудіозаписом. Було потрібно підібрати лексико-семантичні відповідники одиничним словам. Отримані реакції не перевищили поріг випадковості.

Необхідно відзначити, що в першому експерименті реципієнти працювали з парами слів, відібраних за методом С. Цуру і Х. Фріса [Tsuru, Fries 1933].

Вивчаючи явище *звукового символізму в неспоріднених мовах*, американський психолог-біхевіорист І. Тейлор [Taylor 1962], отримав результати, що заслуговують на увагу. У всіх трьох експериментах був підтверджений іконізм, але він не мав універсального характеру. Іконічність була однаковою у всіх залучених мовах, у кожній мові був задіяний свій, особливий механізм. Наприклад, у корейській мові односкладові слова, що починаються на [p] і [t], асоціюються з великими розмірами, у той час як в англійській мові ситуація протилежна. Ці експерименти здійснювалися на матеріалі таких неспоріднених мов, як англійська, японська, корейська і тамільська.

У рамках нашої роботи доцільно згадати ще низку робіт, що стосуються прояву *звуко символізму*. Дослідження описані нами в хронологічному порядку.

М. Майрон [Miron 1961, с. 26] встановив, що для японської та англійської мов характерна наступна закономірність: передні звуки (як голосні, так і приголосні) символізують “слабке” і “приємне”, у той час як задні – “сильне” і “неприємне”. Ці дані цілком узгоджуються з результатами, раніше

отриманими С. Ньюманом [Newman 1933 с. 62]. Вчений встановив, що в англійській мові символізація розміру пов'язана зі ступенем відкритості порожнини рота і з позицією язика при вимовлянні голосних. Таким чином, англійські голосні [ai], [i] і [ei] саме в такому порядку розташовуються від “великої” до “маленької”.

Р. Джонсон, Н. Сузукі і У. Олдз [Johnson, Suzuki, Olds 1964] встановили, що певні букви та їхні комбінації частіше з'являються в словах, що позначають щось приємне, у той час як зовсім інші букви і буквосполучення висловлюють неприємні ідеї. Дослідниками були створені штучні слова з використанням зазначених вище поєднань. Інформантам був запропонований аудіозапис, після чого їх попросили підібрати англійським словам, що виражають приємні і неприємні почуття, штучні слова, що відповідають значенням реальних. Результат значно перевищив поріг випадковості, тому експериментатори зробили висновок, що їхня робота свідчить на користь явища звуко-символізму.

За допомогою експериментальних досліджень Дж. Вайс [Weiss 1964] встановив, що процесу зіставлення слів різних мов сприяє обмежений контекст. Дані його дослідів також продемонстрували, що звуковий символізм не ґрунтується на схожості початкових приголосних фонем. Треба відзначити, що результати експериментів не завжди відповідали очікуванням дослідників, як це сталося у випадку експерименту на матеріалі мови навахо, що проводилося Дж. Ацтетом і Х. Джерардом в 1965 році [Aztet, Gerard 1965]. В експерименті було задіяно 60 носіїв мови навахо, яких попросили підібрати лексико-семантичні відповідники антонімам китайської та хінді їхньою рідною мовою. Були задіяні такі пари: гарний – потворний, вгору – вниз, вологий – сухий, швидкий – повільний, великий – маленький, відштовхувати – притягувати і т. д. Результати виявилися на рівні випадковості.

У 1967 році І. Тейлор [Taylor 1967] слідом за Дж. Вайсом [Weiss 1964] зробила спробу дослідити основи *звуко-символізму*, пропонуючи респондентам одне звучання і кілька значень, які є градаціями двох полярних понять. Дослідивши таким чином велику кількість мов, І. Тейлор зробила висновок, що

основою звукового символізму є мовна звичка. Респонденти підсвідомо оцінюють поєднання з початковим [g] як щось велике, оскільки в англійській мові фонема [g] зустрічається в словах зі значенням “великий” (*great, grow, grand*). Розгорілася досить гостра полеміка між І. Тейлор і Дж. Вайсом. Суперечку цю згодом спробував вирішити В. В. Левицький. Ми вважаємо, що, незважаючи на логічність аргументів, факти, наведені І. Тейлор, можна поставити під сумнів. По-перше, інструкція Тейлор заохочувала інформантів до чисто формального порівняння пропонованих поєднань зі словами рідної або англійської мови. По-друге, кореляція між мовами різного фонетичного складу на рівні фонем може залежати не тільки від ступеня споріднення мов, але і від фізичних властивостей звуків. І нарешті, висуваючи гіпотезу про те, що оцінювання звука залежить від розповсюдженості цього звука в позначеннях відповідного поняття, сама І. Тейлор ніяких досліджень лексичного матеріалу не проводила, а неіндоєвропейські мови взагалі не залучалися до дослідження.

На нашу думку, велика відмінність в методиках багатьох описаних вище досліджень послужило причиною настільки різних, а часом і непередбачуваних результатів. Здається, що подібність методів дослідження в роботах зарубіжних психолінгвістів дозволило б ближче підійти до аналізу питання про універсальність звукосимволізму, про міжмовний іконізм.

Д. Вестерман, досліджуючи звукосимволічну лексику західноафриканських суданських мов, встановив, що зв'язок між звуком і значенням спостерігається в декількох випадках, а саме:

- 1) короткий голосний позначає щось маленьке, а довгий – велике;
- 2) голосні переднього ряду передають значення світлого, довгого, розтягнутого, тонкого, у той час як голосні заднього ряду відображають щось темне, похмуре, величезне;
- 3) напружені приголосні позначають щось сильне, тверде і міцне, на відміну від ненапружених, що позначають слабке й м'яке [Вестерман 1990, с. 98–106].

При дослідженні звукозображальних слів Л. Блумфілд виявив повторюваність одних і тих же сполучень фонем у словах зі схожою семантикою, наприклад, [kr]: *crack* – “тріск”, “удар”, *crash* – “тріск”, “гуркіт”, що позначає гучний удар, або поєднання [gl], що означає світлове явище – *glare* – “сліпучий блиск”, *glitter* – “блиск”, *glow* – “заграв” [Блумфілд 1990, с. 133–136].

З недавніх робіт, присвячених проблемі звукового іконізму, необхідно відзначити дисертаційне дослідження Маргарет Магнус [Magnus 2001], однієї із провідних сучасних американських дослідників звукосимволізму, має більш прикладний аспект. Нею створено веб-сайт Margo's Magical Letter Page, на якому можна ознайомитись із результатами її дисертації, із укладеним авторкою фоносемантичним словником. У дисертації автор приходить до висновку, що кожна фонема володіє певною семантикою, яка вимірюється семантичною складовою класів слів, які фонологічно визначаються. Дослідник виявила, що слово, яке має певну фонему, володіє елементом значення, відсутнім у словах, що її не містять. М. Магнус стверджує, що всі фонемі, які мають певну фонетичну характеристику, володіють спільним елементом значення. Наприклад, дієслова з фонемою [l] в основному позначають м'який плавний рух по воді або повітрі (*sail* – плисти, *flit* – пурхати, *fly* – літати). Нове покоління мовознавців активно посилається на здобутки М. Магнус, продовжуючи традицію подальшого вивчення теми звукосимволізму.

Таким чином, шляхом численних та різноманітних експериментів дослідники явища звукового іконізму приходять до висновку про існування певного зв'язку між окремими звуками та звукосполученнями, а також семантикою лексем, що містять їх. Однак деякі гіпотези здаються нам спірними [Taylor 1967]. З іншого боку, ставлячи під сумнів мовну звичку як причину породження звукосимволізму, не можна заперечувати її вплив на результати тестування (особливо при неправильно або нечітко сформульованій інструкції). Ймовірно, результати експериментів залежать не тільки від матеріальної

природи досліджуваних звуків, але й від інших факторів. Крім мовної звички, таким фактором може бути вплив усієї фонологічної системи аналізованої мови.

1.5 Звукозображальна лексика в контексті теорій походження мови

Ще з найдавніших часів учені замислювалися над походженням мови або глотогенезом (від грец. *glotta* – “мова” і *genesis* – “походження”). При цьому увагу до проблеми виникнення людської мови виявляють не тільки лінгвісти, а й представники інших гуманітарних наук – філософи, письменники.

В античні часи проблема походження мови була предметом зацікавлення давньогрецьких філософів Демокріта, Платона, Аристотеля, римського філософа Лукреція та ін. [Немченко 2008, с. 515]. Є достовірні відомості про те, що ці питання вивчали мислителі Давнього Китаю й Давньої Індії [Якушин 2007, с. 10].

В античній філософії виокремилися дві основні теорії до витлумачення цієї проблеми:

1) теорія штучного походження мови, згідно з якою мова була створена Богом або людьми штучним шляхом, “за встановленням” (“теорія тесей”);

2) теорія природного походження мови, яка пояснює походження мови природним шляхом, “відприроди” (“теорія фюсей”) [Немченко 2008, с. 516].

Обидва ці напрями в різних варіантах існують протягом всієї історії розвитку наукової і філософської думки.

Перші мислителі дотримувалися думки про *штучне походження мови*. Одним із засновників даної концепції є давньогрецький філософ Демокріт (V–IV ст. до н. е.), який наголошував, що штучне походження людської мови може бути обґрунтоване тим, що у випадку природного її походження (на зразок розвитку здатності ходити, бачити) мова могла б виникнути й у тварин, у той час як мова характерна тільки для людини, виділяє і підносить людський рід над тваринним світом [цит. за пр.: Немченко 2008, с. 518]. Гіпотеза штучного походження мови тривалий час існувала як теорія створення

мови Богом або з Божої волі й знайшла відображення в релігіях різних народів. Євангеліє від Іоанна починається наступними словами, де Логос (слово, думка, розум) дорівнюється до Божественного: “Напочатку було Слово (Логос), і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було на початку в Бога” [цит. за пр.: Немченко 2008, с. 519].

Засновником *теорії природного походження* мови є римський філософ Лукрецій (I ст. до н. е.), під впливом праць якого у другій половині I ст. до н. е. римський архітектор й інженер Витрувій у своєму творі “Десять книг про архітектуру” писав про те, що в давні часи люди встановили слова під впливом щоденної навички робити видиханням різні звуки [цит. за пр.: Якушина 2007, с. 21].

І лише в кінці XVIII – на початку XIX ст., коли зусиллями Вільгельма фон Гумбольдта були закладені основи нового наукового напрямку – теоретичного мовознавства, вивчення питань зародження мови стає самостійним науковим аспектом. З цього часу філософські виміри теорії мови починають досліджуватися у рамках спеціальної наукової дисципліни, хоча це й не означало, що філософів перестала цікавити сутність людської мови.

Активне дослідження глотогенезу протягом XIX ст. вченими-лінгвістами (В. Гумбольдт, О. Потєбня, Г. Штейнталь) і накопичення значної кількості даних в цій галузі за допомогою таких наук, як психологія, біологія, генетика, археологія тощо сприяли тому, що у XX ст. вивчення проблеми походження людської мови вийшло на міждисциплінарний науковий рівень [Бурлак 2007, с. 2]. На зміну суто філософським міркуванням про шляхи виникнення мови, прийшов комплексний аналіз даних етнології, нейрофізіології, генетики, психолінгвістики, археології, антропології й інших наук, що дозволяє реконструювати картину становлення людської мови з досить високим ступенем обґрунтованості.

Насамперед, суттєво поповнилися знання про анатомічну будову предків людини. Так, наприклад, більше стало відомо про ходу різних Ното

і австралопітеків; отримані дані про будову внутрішнього вуха неандертальця: воно виявилось відмінним від вуха неантропа, яке завдяки розташуванню слухових кісточок дозволяє ефективно чути власні звуки за двома каналами – внутрішньому (звук проводять кістки) і зовнішньому (звук проводить повітря) [Бурлак 2007, с. 2].

У числі анатомічних ознак, особливо важливих при дослідженні походження мови, фігурує положення гортані: якщо гортань розташована низько, як у сучасних людей, то це дає можливість для членороздільного мовлення [Бурлак 2007, с. 3]. На основі цього факту сформувався сучасна *антропологічна теорія*, яка появу мови пов'язує з еволюційними анатомічними змінами людини, з формуванням у неї голосового апарата й змінами кори головного мозку [Вишняцкий 2002, с. 49]. Так, зокрема, археологічні дані говорять про те, що мовний апарат неандертальця, що жив близько 230 тис. – 30 тис. років тому, відрізнявся від мовного апарату сучасної людини, оскільки гортань у неандертальця була розташована вище, ніж у сучасної людини, що робило його мову менш виразною. Неандертальці дали початок кроманьйонській людині, нащадками якої є сучасні люди (*Homo sapiens* – людина розумна) і яка жила близько 40 000 років тому. Загалом кроманьйонці мали весь комплекс фізичних особливостей сучасних людей. Зріст кроманьйонців становив 180 см, мозкова частина черепа переважала над лицьовою, низько розташована гортань і розвинений підборідний виступ вказував на здатність до членороздільної мови, маса головного мозку не зазнала значних змін, але найбільш розвиненими виявилися лобові зони, пов'язані з розвитком мови й мисленням [Бурлак 2011, с. 14]. Так антропологічна теорія стверджує, що 40 000 років тому первісна людина вже була здатна членороздільно вимовляти звуки, а, отже, могла сприймати й наслідувати звуки навколишнього середовища. Тому повернемося до гіпотез, які передували згаданій вище.

У сучасних працях О. Донських, В. Немченко, Б. Якушина аналізуються чотири основні теорії походження мови: *звуконаслідувана теорія* (Г. Лейбніц),

теорія вигуків (Ч. Дарвін), *теорія жестів* (В. Вундт), а також *трудова теорія* (Л. Гейгер, Л. Нуаре). Учені зауважують, що ці теорії, на відміну від теорій штучного створення мови, розглядають виникнення людської мови як тривалий процес поступового її становлення на основі домовних засобів комунікації [Немченко 2008, с. 527; Якушин 2007, с. 59]. За словами В. Кодухова, цей процес пов'язаний із формуванням мовного апарата людини для вимови звуків [Кодухов 1988, с. 46]. У свою чергу варто зазначити, що існують й інші теорії походження мови: *теорія соціального договору* (Ж. дю Белле, Ж. Ж. Руссо, А. Смітт), *магічна теорія* (М. Марр). Оскільки широке розуміння проблеми звукозображальності лежить у площині концепцій походження мови, зокрема звуконаслідувальній та вигуківій, то розглянемо детальніше саме ці дві гіпотези.

Розробку *звуконаслідувальної теорії* пов'язують із іменами таких давньогрецьких філософів, як Платон і Демокріт. У VIII ст. її помітно вдосконалили арабські філологи (виникає вчення Аббадаїбн Сулеймана) [Якушин 2007, с. 87]. Витоки цієї теорії сягають одного з розповсюджених і впливових напрямів давньогрецької філософії – стоїцизму. Стоїки говорили, що слова виникли із прагнення людини до наслідування звукам світу, що її оточував. В XVIII ст. теорію стоїків підтримав і розвинув відомий німецький вчений В. Лейбніц [Лейбниц 1982; 2010]. Він уважав, що творення слів – результат поєднання трьох факторів: 1) звучання навколишніх речей, предметів і явищ; 2) психічних і емоційних вражень від речей та їхнього звучання; 3) наслідування звучанню [Лейбниц 1982]. Згідно з працями В. Лейбніца, звуки поділяються на сильні, шумні (напр., звук “р”) і м'які, тихі (напр., звук “л”). Завдяки наслідуванню враженням, що виникали у людей від речей і тварин, що оточували їх, виникли й відповідні слова. Сучасні ж слова, на його думку, в результаті випадкових спотворень відійшли від їхнього первісного звучання й оригінального значення. Наприклад, слово *lion* “лев” має м'яке звучання та позначає небезпечного хижака [Лейбниц 2010, с. 32].

Особливо активно ця теорія розвивається в XVIII – XIX ст. у працях німецьких учених В. фон Гумбольдта, Г. Лейбніца та інших. У XX ст. її підтримував швейцарський мовознавець Ш. Баллі, французький лінгвіст М. Граммон та ін. [цит. за пр.: Немченко 2008, с. 523]. Ця теорія пояснює походження мови вродженою схильністю людини наслідувати таким звукам навколишнього середовища, як дзюркіт води, гуркіт каменів, шум вітру, шелест листя на дереві, гавкіт собаки, нявкання кішки, іржання коня [Донских 1984, с. 41]. Згідно із цією теорією, первісні слова є своєрідним звуковим наслідуванням.

Наступною теорією, яку розробляли епікурейці, і що була альтернативою звуконаслідуванню, вважається *вигукова теорія*. Її суть полягає в тому, що слово виникло як вираження емоційних станів людини. Епікур (341 – 270 до н. е.) й епікурейці вважали, що в ході еволюційного розвитку первісного суспільства мовленню передував фізіологічний етап – етап емоційних вигуків, які відображали враження, одержувані від навколишніх речей, і ставали їхніми позначеннями [цит. за пр.: Якушина 2007, с. 53]. Первісні люди інстинктивні реакції на оточуюче середовище перетворили в емоційні вигуки, від яких утворилися й усі інші слова. Спочатку вигуки виступали на позначення емоцій і настрою людини. Потім від них утворилися слова, які в свою чергу стали формуватися за законами словотвору та виражали вже не тільки емоції та настрої людини, але й інші враження, що виникали в душі людини під впливом навколишнього середовища [Якушин 2007, с. 54].

Цю теорію підтримав Ч. Дарвін, на думку якого мовлення розвинулось із вигукових криків, викликаних болем, страхом або іншими інтенсивними емоціями, відчуттями або почуттями первісної людини [цит. за пр.: Донских 1984, с. 21].

У XVIII ст. вигукова теорія походження мови одержує свій подальший розвиток в працях І. Гердера, яку вчений називає теорією рефлексій. Першу стадію виникнення мови І. Гердер розглядає в традиційному для вигукової теорії руслі: мова – це природний крик душі, прояв інстинктів. Емоційні вигуки

викликають в інших людей відповідні почуття. Тому мова первісних людей – це мова почуттів. Завдяки розуму людина може спостерігати, аналізувати свій внутрішній світ. Здатність людини до рефлексії породила спочатку внутрішню, а потім зовнішню людську мову [цит. за пр.: Немченко 2008, с. 526].

У XIX ст. теорію вигуків досліджують Я. Грімм, О. Потебня, Г. Штейнталь та інші. О. Потебня і Г. Штейнталь говорили, що становлення мови відбувалося стихійно, разом з розвитком людини та її свідомості [Потебня 1999, с. 57]. Вчені зазначають, що спочатку слова виникали під час гри, розваги або відпочинку первісних людей. Хтось виголошував набір звуків, який використовувався як сигнал для спільних дій. Цей набір звуків інші учасники в момент гри повторюють, закріплюючи його в колективній свідомості на позначення певного предмета, явища або дії. Ці погляди стали основою для нової теорії під назвою ономаатопеїчна теорія походження мови Штейнталья – Потебні [цит. за пр.: Немченко 2008, с. 534].

Підсумовуючи, зазначимо, що спільним для звуконаслідувальної та вигукової теорій є припущення, що основою для виникнення й формування мови є імітування звуків. Відмінне ж убачається у тому, що в першій теорії поштовхом для виникнення мови є зовнішній світ, тимчасом інша – стимулом для появи слів вважає внутрішній світ людини, її емоції.

За результатами викладеного вище видаються можливими такі висновки: 1) у сучасних працях О. Донських, В. Немченко, Б. Якушина наявні чотири основні теорії походження мови: *звукнаслідувальна теорія* (Г. Лейбніц), *теорія вигуків* (Ч. Дарвін), *теорія жестів* (В. Вундт), а також *трудова теорія* (Л. Гейгер, Л. Нуаре); 2) відмінність між звуконаслідувальною і вигуковою теоріями полягає у факторі виникнення мови: перша чинником зародження мови вважає навколишній світ, а інша – внутрішній світ людини; 3) звукозображальність займає формотворче місце в процесі виникнення і подальшого розвитку мовлення.

Висновки до першого розділу

Теоретичні засади дослідження ґрунтуються на таких положеннях:

- 1) розглянуті праці, що аналізують матеріал різних мов світу, переважно неспоріднених, зробили можливим і необхідним створення принципово нової науки – фоносемантики, засновником якої став С. Воронін;
- 2) якщо сосюрівський принцип постулює невмотивованість знака, залишаючи право на існування лише невеликої кількості звуконаслідувальних слів, то принципи фоносемантики його заперечують;
- 3) типологічні й експериментальні дослідження в галузі звукозображальності спростовують сосюрівський принцип довільності мовного знака;
- 4) стає очевидним факт, що звукозображальна система мови може і повинна бути предметом найретельнішого вивчення;
- 5) проаналізовані погляди європейських і китайських мовознавців на проблему звукозображення стали ґрунтовною базою для подальших досліджень у сфері проблеми мотивованості / немотивованості мовного знака;
- 6) звукозображальна система більшості сучасних мов включає дві підсистеми – *звуконаслідувальну* та *звукосимволічну*;
- 7) хоча і звуконаслідувальні, і звукосимволічні слова становлять поняття звукозображальності, проте ці слова засновані на різних типах зв'язку: перші – на зовнішньому, другі – на внутрішньому, тому при дослідженні й тих, і інших варто розмежовувати їх.

Звуконаслідування використовуються на позначення умовної імітації, відтворення звучань навколишньої дійсності фонетичними засобами певної мови, а в основу номінації звукосимволічних слів покладені ознаки об'єктів, що сприймаються в будь-якій сенсорній модальності: ознаки, отримані через зір, нюх, смак, дотик, відчуття; по-третє, у перших домінуючу роль грає акустичний ефект, а в других – оптичний.

Вивчення звукозображальної лексики залишається й досі актуальним у вирішенні проблеми походження мови.

Ця проблема була предметом зацікавлення учених, починаючи ще з античних часів, внаслідок чого в античній філософії виокремилися дві основні теорії до її витлумачення:

1) теорія, згідно з якою мова була створена Богом або людьми “за встановленням” (“теорія тесей”);

2) теорія природного походження мови, яка пояснює походження мови природним шляхом, “від природи” (“теорія фюсей”).

Обидва ці напрями в різних варіантах існують протягом усієї історії розвитку наукової думки. Питання про суміжність таких теорій походження мови, як *звуконаслідувальна теорія* (Г. Лейбніц), *теорія вигуків* (Ч. Дарвін), *теорія жестів* (В. Вундт) й донині не має однозначної позиції у лінгвістиці. Відмінність між звуконаслідувальною і вигуковою теоріями вбачають переважно у факторі виникнення мови: перша чинником зародження мови вважає навколишній світ, інша – внутрішній світ людини.

Зіставлення звукозображальної системи китайської та української мов дає підстави для подальшого вивчення лексики цієї категорії для задоволення лінгвістичних потреб сьогоденного суспільства. Тому необхідною є розробка загальноприйнятої класифікації звукозображальних слів китайської та української мов в різних мовленнєвих аспектах прояву їхніх функцій.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ЗІСТАВНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНИХ СЛІВ КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

2.1 Специфіка сучасних аспектів дослідження звукозображальної лексики

У зв'язку з посиленням інтересом до мотивованості/немотивованості мовного знака (С. В. Воронін, А. М. Газов-Гінзберг, О. П. Журавльов, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, О. О. Леонтєв, Н. Л. Львова, Ю. Л. Маленовський, Л. І. Мацько, А. Б. Міхальов, О. В. Найдеш, Є. Д. Поліванов, В. О. Скалічка, С. С. Шляхова, Н. Müller, Е. Sapir, І. К. Taylor) у центрі лінгвістичних досліджень постає *звукозображальна система мови*, зокрема її дві підсистеми – *звуконаслідувальна* (акустичний денотат) і *звукосимволічна* (неакустичний денотат).

Звуконаслідувальна лексика – це предмети, явища, процеси зовнішнього світу, які здатні продукувати звуки. Іншими словами, фіксується закономірний зв'язок між фонемою слова і звуковою ознакою денотата, що лежить в основі номінації.

Звукосимволічна лексика відзначається наявністю закономірного, недовільного, фонетично мотивованого зв'язку між фонемами слова і закладеною в основу номінації незвуковою ознакою денотата. Звукосимволічні слова (ідеофони, образні слова) здебільшого позначають різноманітні види руху, світлові явища, форму, величину, віддаленість об'єктів, міміку, фізіологічний та емоційний стан людини. Денотатом імені даної категорії є предмети, явища, процеси навколишньої дійсності, не здатні до породження звуків [Почепцов 2013, с. 40].

Вивчення звукозображальності в ХХ столітті відбувалося в чотирьох основних напрямках [Михалєв 1995]. Усі напрями тісно пов'язані один з одним.

Перший напрям стосується проблеми походження мови. Вчені цього напрямку – М. І. Ашмарін [Ашмарин 2000], С. В. Воронін [Воронин 1982],

В. Вундт [Вундт 1990], А. М. Газов-Гінзберг [Газов-Гинзберг1966], І. Н. Горелов [Горелов 2001], О. П. Журавльов [Журавлєв 1991], Г. Пауль [Пауль 1990], Л. М. Санжаров [Санжаров 1996] та інші є прибічниками ідеї про “прогресивну фонетичну демотивацію при переході від примітивної мови до розвиненої... [Михалєв 1995, с. 25]. Л. М. Санжаров писав: “...Очевидно, перші “мовні” реакції людини на оточуючий світ були звуковими, при чому кожний звук закріпився за певним кольором, почуттям, пов’язувався з певною оцінкою. І свідомість людини, як і її мова “зміцнювалася” під впливом цих асоціацій”. Потім, коли з’явилася мова у сучасному розумінні, асоціативні звуко-конотативні зв’язки залишилися на рівні підсвідомого [Санжаров 1996, с. 12]. Слід зауважити, що дослідники ХХ століття (О. Г. Спіркін, А. М. Газов-Гінзберг, С. В. Воронін) вказували на необхідність розмежування декількох аспектів проблеми походження мови, а саме: умови походження мови (біологічні і соціальні); власне генезис мови, що містить в собі декілька кардинальних питань – генезис складу мови (її розумової, образної, смислової сторін, мовного знака), генезис зв’язку “зміст – форма” (механізму формування цього зв’язку в слові).

С. В. Воронін, проаналізувавши дані онтогенезу, приматології, нейрофізіології, робить висновок про те, що найпереконливішою із теорій походження мови є теорія жестів і найвірогіднішою моделлю початкової форми людської мови є модель жестів. Біологічною передумовою, матеріалом звукової мови людини стали, на думку О. Г. Спіркіна і С. В. Вороніна, “успадковані від предків-тварин звуки”. В основі назви предметів і явищ дійсності, згідно з С. В. Вороніним лежить багатогранний, але єдиний принцип звукозображальності і, у зв’язку з цим, автор пропонує єдину звукозображальну теорію походження мови як єдину сукупність вигукової, звукозображальної теорій та теорії жестів. “... зображальна сутність, мовний знак, як і мова загалом, на початковій – “натуральній”– стадії розвивається в межах цієї якості, поки система мови, яка формується, не вичерпає можливостей розвитку в рамках (звуко) зображальності” [Воронин 1990, с. 147].

Другий напрям дослідження звукозображальності представлений експериментальними роботами психологів і психолінгвістів, які аналізують синестезійні явища, пов'язані з різними звуками мови. Перші експерименти були проведені в кінці 20-х–30-х років американським вченим Е. Сепіром [Sapir 1980] і продовжені Дж. Вайсом [Weiss 1968], О. П. Журавльовим [Журавлѐв 1974], В. В. Левицьким [Левицкий 2009], С. Ньюменом [Newman 1933] та іншими. На основі методів “вільних” і “спрямованих” асоціацій, зокрема, методу “семантичного диференціалу”, асоціацій з зображеннями, шляхом експериментів, заснованих на статистичному аналізі лексики, на сприйнятті штучних текстів і т.п., досліджувався універсальний і національний характер звукозображальних слів, було показано, що в основі звукового символізму лежать акустико-артикуляційні властивості звуків і синестезія – переміщення одних видів відчуттів на інші.

У своїх експериментах Е. Сепір, С. Ньюмен пропонували інформантам безглузді склади (*mil, mal*), наприклад, для позначення ознаки столу. Виявилось, що *mil* підходить для позначення маленького столу, *mal* – для великого. Спираючись на багатолітній досвід і навички методу семантичного диференціалу американського психолога Ч. Осгуда, О. П. Журавльов експериментально дослідив символіку звуків російської мови за 25 шкалами осгудівського семантичного диференціалу, намагався виміряти “змістовний аспект звукових форм” сегментів тексту, які дорівнюють слову або віршованому твору, відкрив формулу для визначення величини фонетичного значення слова. Нагадаємо, що власне Ч. Осгуд розробив метод семантичного диференціалу.

Семантичний диференціал – це стандартизована, дискретна процедура для вимірювання конотативних значень будь-якого концепту в семантичній пам'яті конкретної людини. Кожен концепт оцінюється за 7-бальною графічною шкалою як більш тісно пов'язаний з одним або іншим із пари полюсів шкали. Для кожного концепту застосовується серія – переважно з 15 або більше – біполярних шкал, заданих словами, які виражаються

антонімічними прикметниками. Кореляційний і факторний аналіз первинного набору з 50 розроблених Ч. Осгудом шкал виявив *три основні фактори*: 1) *фактор оцінки* з високими навантаженнями за такими шкалами, як “хороший – поганий”, “приємний – неприємний”, “добрий – злий”, “веселий – сумний”, “чесний – нечесний”, “корисний – некорисний”, “чистий – брудний”; 2) *фактор сили*, виявлений у таких шкалах, як “сильний – слабкий”, “великий – малий”, “важкий – легкий”, “товстий – тонкий”; 3) *фактор активності*, ідентифікований в таких шкалах, як “активний – пасивний”, “швидкий – повільний”, “гострий – тупий”, “гарячий – холодний”. Фактор оцінки є найбільш вагомим, бо пояснює найбільший відсоток загальної дисперсії [Анастаси 2001].

З кінця 60-х до початку 90-х років у Чернівецькому університеті під керівництвом професора В. В. Левицького проводилися дослідження суб’єктивного і об’єктивного звукосимволізму на матеріалі германських мов основні результати яких описані у 1998 році в його праці “Звуковий символізм. Основні підсумки” [Левицький 1998]. У цій праці викладені основні поняття фоносемантики та психолінгвістичні методи вивчення звукосимволізму; аналізуються та зіставляються експериментальні дані вітчизняної та зарубіжної психолінгвістики з питань вивчення та дослідження звукового символізму; характеризується співвідношення між суб’єктивним і об’єктивним звукосимволізмом. Учений застосовував різноманітні методи проведення експериментів, зокрема метод кореляційного аналізу як основного статистичного прийому експериментального дослідження не тільки символіки звуків, але й значення слова, змістової структури слова. Використання цього методу значно підвищило рівень наукових результатів досліджень проблеми звукосимволізму й ще раз підтвердило думку багатьох учених-лінгвістів про універсальність звукового символізму, дало можливість з’ясувати проблему символіки звуків у теоретичному плані. Професор В. В. Левицький, відомий український мовознавець, стверджував, що “успішне вивчення відношень між

звуками і змістом у мові буде насамперед залежати від наявності ефективних методів дослідження” [Левицький 1998, с. 76].

До третього напрямку вивчення звукозображальності належать такі лінгвісти С. В. Воронін [Воронин 1982], М. Граммон [Grammont 1950], О. Єсперсен [Jespersen 1964], О. П. Журавльов [Журавлёв 1974], В. В. Левицький [Левицкий 2009], Р. Якобсон [Jakobson 1990] та інші, які застерігають від концепції абсолютної довільності мовного знака Ф. де Соссюра і стверджують про сумісність звукосимволічних правил і довільності мовного знака. Ці вчені закликають ввести в лінгвістику “явище аналогії і фонетичного іконізму для адекватнішого розуміння усієї реальності мови” [Михалёв 1995, с. 25]. Так, наприклад, розвиваючи ідею Е. Бенвеніста, Р. Якобсон відмічав, що, коли ми порівнюємо значення одного і того ж позначеного в декількох мовах, то, з точки зору “подібності”, мовний знак є довільним. Але, якщо говорити про кожен мову окремо, то мовний знак є мотивованим з точки зору “суміжності”, яка розуміється як необхідний зв’язок між позначеним і позначенням [Якобсон 1990, с. 11]. С. В. Воронін у своїй праці “Основы фоносемантики” [Воронин 1982] детально описує знакову концепцію Ф. де Соссюра. Спираючись на твердження Е. Бенвеніста про необхідність “внутрішнього” зв’язку між двома сторонами мовного знака, С. В. Воронін доводить принципове існування природного мотивуючого “внутрішнього” зв’язку між мовним знаком і позамовним явищем – денотатом. При цьому, стверджуючи про принципову вмотивованість мовного знака, вчений відзначає, що прихильники невмотивованості в мові аж ніяк не заперечують “існування вмотивованості..., в конкретному акті номінації обирається певна ознака об’єкта – денотата, покладена в основу номінації, – і в цьому головному, визначальному, принциповому моменті номінація не довільна, вмотивована; а вибір саме цієї конкретної ознаки багато в чому випадковий – і в цьому моменті номінація багато в чому довільна, невмотивована” [Воронин 1982, с. 30].

У рамках четвертого напрямку вивчення звукозображальності в мові досліджуються фоносемантичні універсалиї різних мов як індоєвропейської сім'ї, так і за її межами. Наприклад, А. М. Газов-Гінзберг в 1965 році представив великий матеріал вивчення звукозображальної лексики в семітських мовах, а також провів порівняльне дослідження цих звукозображальних слів. Вперше завдання систематичного дослідження ономатопої в окремих мовах і типологічного дослідження онома топів як мовних універсалиї реалізується С. В. Вороніним в 1976 році на матеріалі англійської мови. Саме С. В. Воронін став основоположником нової мовознавчої науки, що зародилася на межі фонетики та семантики – *фоносемантики*, детальніше про яку буде розглянуто у наступному підрозділі.

2.2 Комплексна методика зіставно-типологічного аналізу звукозображальних слів

Методологічний шлях до наукового пізнання будь-якого мовного явища ґрунтується на світоглядних засадах співвіднесення отриманих даних із іншими фундаментальними науками [Арнольд, с. 89]. Виходячи з цього, методологія дослідження звукозображальності передбачає застосування міждисциплінарного підходу, в основу якого покладено сукупність методів і методик для здійснення цього процесу. А оскільки *звукозображальна лексика* є об'єктом дослідження *фоносемантики та психолінгвістики*, то методологічна база її дослідження спирається на принципах міждисциплінарних зв'язків фонсемантики та психолінгвістики.

У 1982 році монографія С. В. Вороніна “Основы фонсемантики” задекларувала важливі положення нової мовознавчої науки, що зародилася на межі фонетики та семантики. Науковець зазначає, що *фоносемантика* сприймається як наука, яка народжується та утверджується на стику фонетики (за планом вираження), семантики (за планом змісту) та лексикології (за сукупністю цих планів) [Воронин 1982, с. 28]. Перше визначення

фоносемантики супроводжувалося формулюванням основних її *принципів*: недовільність мовного знака, принцип детермінізму, відображення, цілісності, багатоплановості; класифікацією звуконаслідувальних і звукосимволічних слів; характеристикою звукового символізму і походження мови [Кушнерик 2009]. *Об'єкт фоносемантики* – звукозображальна (тобто звуконаслідувальна та звукосимволічна) система мови. *Предмет фоносемантики* – звукозображальна система мови в пантопохронії. Терміном “пантопохронія” (“пантопія” + “панхронія”) позначається сукупність двох підходів до розгляду мовних явищ взагалі та явища звукозображення зокрема – підходу з позицій “топічних”, тобто просторових, і підходу з позицій “хронічних”, тобто часових. “Хронія” – точніше, “панхронія” ґрунтується на традиційному синхронічному й діахронічному аспектах, а також генетичному аспекті. Під терміном “пантопія” слід розуміти розгляд мовних явищ як одного якого-небудь мовного ареалу, так і будь-якої сукупності мовних ареалів, останнє передбачає типологічний розгляд мов [Кушнерик 2009].

Мету *фоносемантики* в загальному вигляді можна сформулювати як дослідження звукозображальної системи мови, в деталізованому вигляді – як вивчення звукозображальної системи мови на емпіричному й теоретичному рівнях і побудова загальної теорії цієї системи, що достатньо повно, послідовно й не суперечливо пояснює складні явища й процеси звукозображення в пантопохронії та наділена необхідними евристичними можливостями. “Мета фоносемантики”, – стверджує С. В. Воронін, – це вивчення звукозображення як (необхідного) суттєвого, повторюваного і відносно стійкого недовільного фонетично (примарно) мотивованого зв'язку між фонемами слова і покладеною в основу найменування ознакою об'єкта – денотата” [Воронін 1982, с. 22]. Отже, властивістю на основі якої конструюється ця система, є звукозображальність, або фонетична (примарна) умотивованість.

Звукозображальність – це властивість слова, що полягає в наявності необхідного, суттєвого, повторюваного і відносно стійкого недовільного зв'язку між фонемами (непохідного) слова й покладеною в основу номінації

ознакою об'єкта-денотата (мотивом). Якщо фонетика, фонологія мають відношення до вивчення звука, семантика (семасіологія) – до вивчення значення (смислу), то фоносемантика займається тим, що традиційно називається “зв’язком між звуком і значенням” [Воронин 1982, с. 50].

Основні завдання фоносемантики полягають у вирішенні таких важливих проблем, як особливості звукозображальної системи в цілому; звуконаслідувальна та звукосимволічна підсистеми, параметри, класи і типи звучань; будова звукового денотата; універсальна класифікація звуконаслідувальних слів, їхня типологія; відображення ознак звукового денотата; звукозображальні функції фонем звуконаслідувального слова; критерії виділення звукосимволічного слова; типологія звукосимволічних слів; відображення ознак незвукового денотата; звукозображальні функції фонем звукосимволічного слова; звукосимволізм у граматиці; звуконаслідування і звукосимволізм на рівні тексту тощо.

Проблема дослідження взаємозв'язку “звук–зміст” надзвичайно багатогранна й неоднозначно висвітлюється у *психолінгвістиці*.

Ч. Осгуд безпосередньо пов'язує появу психолінгвістики з використанням методологічних схем аналізу комунікації, створених у теорії інформації та кібернетиці. Указуючи на джерела формування в психолінгвістиці уявлень про засоби аналізу (мовленнєвого спілкування, процесів виробництва та сприйняття мовлення, мовленнєвого матеріалу), Ч. Осгуд не випадково на першому місці називає модель процесу комунікації як схему аналізу мовленнєвого спілкування людей. За Ч. Осгудом, психолінгвістика, що досліджує в межах теорії інформації процеси кодування та декодування повідомлень, є складовою частиною теорії комунікації, у якій аналізується мовленнєве спілкування комунікантів: “Психолінгвістика вивчає ті процеси, у яких інтенції тих, хто говорить, перетворюються у сигнали коду, прийнятого у даній культурі, і ці сигнали перетворюються в інтерпретації тих, хто слухає. Іншими словами, психолінгвістика має справу з процесами кодування та декодування, оскільки вони співвідносять стан повідомлень зі станом учасників комунікації”

[Osgood 1989, с. 4].

Американська психолінгвістика розглядає семантичний аспект звуків – *звуковий символізм*. Представники теорії відношень, наприклад, стверджують, що значення звукових моделей мовних одиниць відповідають референтним значенням цих одиниць. За асоціативною теорією, завдяки мовному досвіду окремі слова створюють узагальнювальний ефект, який можна інтерпретувати як певне значення фонетичної оболонки слова безвідносно до референта. Синестетична концепція звукового символізму передбачає аналіз відповідностей між референтами і синестетичними ефектами, викликаними звуками мови.

Сучасні психолінгвісти будують свої докази на точних психометричних та лінгвістичних експериментах із застосуванням апарату теорії ймовірності та математичної статистики. Так, Р. Браун і Р. Наттел [Brown R., Nuttal R. 1959, с. 441–445], аналізуючи відгадування інформантами змісту антонімічних пар з невідомої для інформантів мови, встановили, що, якщо фонетична оболонка (форма) слова відповідає його лексичному значенню, то ймовірність правильного відгадування статистично суттєво відрізняється від випадкового. Таким методом було досліджено багато мовних сімей, і виявилось, що їх можна об'єднати у групи за ознакою спільності фонетичного значення. А. Квінк досліджував моменти збігу значення беззмістових, умовно створених звуко-комплексів та асоціацій, які виникають у людини під час пред'явлення їй певного об'єкта [Журавлєв 1974, с. 111]. М. Майрон, досліджуючи звуковий символізм у різних мовах, виявив, що при оцінці інформантами беззмістових складів результати корелюються. Однак результати цих досліджень не остаточні. Вони більше характеризують психологічні аспекти звукової мови, аніж дають лінгвістичний аналіз фонетичного значення, вивчають лише окремі аспекти семантики звуків, а не систему значень звуків мови щодо семантичної системи слів тощо [Журавлєв 1974, с. 112].

Дослідження процесів функціонування свідомості – психічних процесів, що складають психологічний механізм різних актів мовленнєвої діяльності,

зокрема пізнавальних та мнестичних, здійснюється за допомогою *психолінгвістичних методів*. Їхніми основними властивостями вважаються тривалість та порядок здійснення різних пізнавальних (сенсорних, перцептивних, розумових) і мнестичних (запам'ятовування, збереження, відтворення) процесів; особливості їхнього змісту, тобто обсяг і характер інформації, яка обробляється у процесі реалізації фонетичних, лексичних і граматичних компонентів мовленнєвих актів, адекватність цієї інформації, усвідомлення та неусвідомлення процесів, їхній продуктивний і репродуктивний характер, спрямованість пізнавальних процесів, увага та її властивості (розподіл і переключення) [Леонтьев 1974, с. 113–114]. До методик, що ілюструють застосування психолінгвістичних методів вивчення різних властивостей пізнавальних і мнестичних процесів, на основі яких здійснюється мовленнєва діяльність на змістовному і формальному рівнях, відносять такі методи: асоціативний експеримент, метод класифікації (“сортування”), метод суб'єктивного шкалювання, метод семантичного диференціала (вербальний та невербальний), метод об'єктивного шкалювання, метод кластерування тощо. Важливою особливістю означених методів є їхнє широке використання при семантичному аналізі значення слів або вивченні змісту когнітивних процесів у галузі семантики. Додамо, що фоносемантика, у свою чергу, запозичила психолінгвістичні методи дослідження, які активно застосовують лінгвісти при встановленні семантичних зв'язків значень, при цьому найпоширенішими є метод семантичного диференціала та психолінгвістичний асоціативний експеримент. Саме психолінгвістичний експеримент застосований нами для виявлення іконічності звукозображальної лексики.

У ході синтезу зазначених вище напрацювань розроблено комплексну методику аналізу звукозображальних слів китайської та української мов. Використовуються такі методи: *індуктивний, дедуктивний, зіставно-типологічний, описовий, психолінгвістичний, кількісно-якісний і лексико-статистичний, і структурний метод* з його методиками – *дефінітивним аналізом і дистрибутивним аналізом*.

За допомогою *індуктивного методу* сформовано, систематизовано та описано матеріал дослідження (маємо на увазі звукозображальні слова як об'єкт дослідження). Для визначення відмінних і спільних рис у функціонуванні звукозображальних слів та ілюстрації основних висновків і положень використовувався *дедуктивний метод*. Отже, застосовуючи синтез та аналіз *індуктивно-дедуктивного методу*, опрацьовано та узагальнено досліджуваний інвентар, а також інтерпретовано отримані результати та сформульовано висновки.

Зіставно-типологічний метод задіяно для укладання семантико-структурної й асоціативно-функціональної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах; виявлення спільних і відмінних характеристик звукозображальних слів.

Найдавніший і найпоширеніший *описовий метод*, базу якого у нашому випадку творять звукозображальні слова, ґрунтується на спостереженні об'єкта аналізу, планомірній інвентаризації мовних одиниць та поясненні особливостей їхньої будови та функціонування.

Структурний метод задіяний з його методиками: *дефінітивним аналізом* – для укладання лексикографічної картотеки звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах; *дистрибутивним аналізом* – для виявлення артикуляційно-акустичних характеристик фонетичної сполучуваності китайських та українських голосних і приголосних звуків у семантичній структурі ономатоїв і звукосимволічних слів. За допомогою *фоносемантичного методу* здійснено реконструкцію взаємозв'язку між звуком і значенням у структурі ономатоїв.

Психолінгвістичний метод (психолінгвістичний експеримент) використано для експериментальної перевірки міжмовного характеру знакового іконізму китайських та українських ономатоїв, а також для експериментального доведення наявності універсального звукосимволізму в зіставлюваних мовах.

За допомогою кількісно-якісного й лексико-статистичного методів визначено процентне співвідношення між чотирма типами онома топів та їхніми видами у кожній мові окремо і в зіставленні; обчислено мотиваційну продуктивність семантики онома топів у структурних типах звуконаслідувальних слів.

2.3 Етапи дослідження звукообразжальних слів китайської та української мов

Як слушно зазначає польський лінгвіст Т. Кшешовскі, проводячи зіставне дослідження, важливо не тільки здійснити контрастивний аналіз, а й правильно визначити принципи, що мотивують аналіз і забезпечують його методологічним інструментарієм [Krzeszowski 1991, с. 1].

Для того, щоб правильно здійснити зіставне дослідження, важливо також дотримуватися послідовності процедур при його проведенні. За А. Корольовою, процедура зіставлення передбачає такі етапи:

- 1) встановлення основи зіставлення (*tertium comparationis*);
- 2) зіставна інтерпретація;
- 3) типологічна характеристика (встановлення типових закономірностей і відмінностей) [Корольова 2013, с. 12].

Щодо першого етапу (встановлення основи зіставлення), слушну думку знаходимо у Т. Кшешовскі, який зауважує, що “будь-яке зіставлення передбачає елементарне припущення, що об’єкти, які будемо зіставляти, мають щось спільне, через що можна встановити відмінності. Цю спільну основу називаємо *tertium comparationis*” [Krzeszowski 1991, p. 15].

“*Tertium comparationis* – певне позамовне поняття, не належне до жодної із зіставляваних мов явище, дедуктивно сформульоване метамовою, і простежуються способи його вираження в зіставляваних мовах” [Кочерган 2006, с. 78], – уточнюємо у М. Кочергана.

“Установлення *tertium comparationis*, – за словами А. Корольової, – полягає у виборі певної властивості чи ознаки мовного явища – фонетичної, граматичної, лексичної, семантичної як еталона зіставлення. Основою зіставлення можуть бути всі мовні одиниці (їхні значення, складники значення (наприклад, семи) тощо) та відношення і зв’язки між ними – від фонем до речень і навіть текстів” [Корольова 2013, с. 12].

Дослідження звукозображальності потребує комплексного підходу, оскільки об’єднання методів різних наук сприятиме глибшому вивченню номінативних механізмів мови.

Отже, виявлення особливостей звукозображальних слів китайської та української мов здійснювалося у три етапи.

На першому етапі укладання реєстру звуконаслідувальних слів було розпочато за допомогою *методу суцільної вибірки*. Було *відібрано* фактичний матеріал з тлумачних словників китайської (现代汉语词典 / Словник сучасної китайської мови) та української (Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел) мов відібрано ономатописи й *укладено* їх лексикографічну картотеку в кількості 191 од. у китайській мові й 199 од. – в українській. Вибір обох тлумачних джерел не випадковий: словники мають паритетні роки їх видання (2005 рік і 2005 рік) і сумарний обсяг сторінок (1768 стор. і 1728 стор.).

На другому етапі укладено *семантичні й структурні типи ономотопів* у двох мовах. За допомогою *зіставно-типологічного методу* виявлено спільні й відмінні види у кожному типі ономотопів. Виконано *кількісне й статистично-математичне обчислення співвідношень* між звуконаслідуваннями в межах однієї мови та в зіставленні. Аргументовано продуктивність семантико-структурних типів і видів звуконаслідувальних слів у кожній із мов та розкрито їх характер як мовних знаків іконічного типу.

Розроблена семантична класифікація ономотопів, які поділяються на чотири типи: *артефактофонні, антропофонні, зоофонні та натурофонні*. *Артефактофонний* представлений трьома видами: ономатописи – наслідування

звуків гри на музичних інструментах, ономатопи – наслідування звуків механізмів й ономатопи – наслідування звуків різноманітних шумів (удар, тріск, стукіт). *Антропофонний* тип включає два види ономатопів: *артикуляційний* і *акціональний*. *Зоофонний* – також два: *ономатопи*, що імітують крики тварин, й ономатопи, що імітують звуки птахів. *Натурофонний* – теж два: *ономатопи*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню, й ономатопи, що наслідують звучання рідини.

Розроблено нову класифікацію для систематизації структурних типів китайських та українських ономатопів, яка включає: *прості односкладові ономатопи*; *складні ономатопи*: *двоскладові*; *багатоскладові*; *редупліковані* і *парні*.

На третьому етапі проведено *психолінгвістичний експеримент* із носіями китайської та української мов. На початку експерименту було сформульовано гіпотезу про те, що, оскільки в різнотипологічних мовах породжуються подібні мовні структури, то логічно припустити, що носії цих мов зможуть сприймати звуконаслідування нерідної для них мови. Якщо носії генетично різних за походженням мов володіють спільними когнітивними здібностями, які вони успадкували від своїх колишніх предків – носіїв спільної людської протомови, то це дозволить їм визначити значення незнайомого слова, а в цьому дослідженні підтвердити міжмовний характер іконізму та універсальність звукосимволізму.

2.4 Обґрунтування експериментального дослідження рецепції звуконаслідувальних слів носіями неспоріднених мов (китайської та української)

У першому розділі цього дослідження йшлося про різні типи знаків, виділивши як основний для нашого дослідження *іконічний знак*, представлений у мові *звуконаслідувальними й звукосимволічними словами*, які є складовими поняття *звукотображальність*, під яким розуміють таку властивість слова, яка

полягає в наявності необхідного, суттєвого, повторюваного й відносно стійкого мимовільного зв'язку між фонемами слова і вкладеною в основу номінації ознакою об'єкта – денотата (мотивом) [Воронин 1990, с. 5]. Якщо вірна гіпотеза про те, що у процесі вербалізації у різних, у тому числі і різносистемних, мовах породжуються подібні структури, логічно припустити, що носії цих мов зможуть певною мірою сприймати звуконаслідування нерідної для них мови. Якщо носії різноструктурних мов володіють певними знаннями або відчуттями, що дозволяють їм визначати значення незнайомого слова, вивчення цих механізмів дозволить не тільки отримати нові дані про психологію сприйняття, підтвердити міжмовний характер іконізму, а й розкрити питання мовної еволюції. Тому, з метою визначення рівня іконічності в звуконаслідувальних словах китайської та української мов як універсального засобу збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту в рамках дослідницької програми був запланований і проведений психолінгвістичний експеримент, результати якого дозволять встановити, чи є іконізм внутрішньомовним явищем або носить міжнаціональний характер. Для експериментального дослідження ступеня іконічності в ономатопах китайської та української мов як універсального засобу збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту було розроблено відповідну програму.

Інформантами експерименту стали 30 студентів 3 курсу Київського національного лінгвістичного університету (2012 р.) та 30 студентів Пекінського університету мови та культури (北京语言大学) (2012 р.), поділені на групи з 10 осіб. Кожен інформант отримав індивідуальну анкету для виконання завдання та інструкцію.

Анкета включала по 30 звуконаслідувань для носіїв китайської і української мов, відібрані зі словників: 现代汉语词典 (Словник сучасної китайської мови) та Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел, які за розробленою семантичною типологією виявилися найпродуктивнішими для кожної із мов.

Ономатопи були записані на аудіо носіями сучасної китайської мови “путунхуа” та “сучасної української літературної мови”.

Інструкція. Носіям китайської та української мов було запропоновано таке завдання: “您将听到 30 个象声词，每个单词重复 3 遍。您的任务是给指定的象声词选择相对应的中文和乌克兰语并将其写下来”。 / “Прослухайте 30 звуконаслідувальних слів, які будуть повторені тричі. Доберіть для цих звуконаслідувань відповідники у китайській мові й, відповідно, в українській мові та запишіть їх” (Додаток А, Б).

Одержані результати сприйняття ономатопів носіями китайської та української мов були опрацьовані за традиційним математичним алгоритмом визначення середнього арифметичного кількісної вибірки ономатопів – коефіцієнт, що дорівнює відношенню суми всіх одиниць вибірки до їхньої кількості. Аналіз одержаних експериментальних даних було опрацьовано для кожного окремого ономатопа в його відношенні до загальної кількості ономатопів (30) за формулою:

$$X_{1-30} (\%) = 3N_{n(1-30)} / 30 * 100\%,$$

де $X_{1-30} (\%)$ – відсоток середнього арифметичного кількісної вибірки для певного ономатопа, $3N_{n(1-30)}$ – кількість правильних відповідей інформантів щодо кожного ономатопа (1–30), 30 – загальна кількість ономатопів.

Наступний етап опрацювання одержаних експериментальних даних полягав в обчисленні відношення суми наданих інформантами правильних відповідей до загальної кількості ономатопів живої / неживої природи за формулою:

$$X_{\text{заг. жп / нп}} (\%) = X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%) / 15,$$

де $X_{\text{заг. жп / нп}} (\%)$ – відсоток середнього показника кількісної вибірки для всіх ономатопів живої (15) / неживої (15) природи, $X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%)$ – відсоток суми результатів правильних відповідей для всіх ономатопів живої / неживої природи.

Для обчислення загальної суми показників ономатопів живої / неживої природи застосовано формулу:

$$X_{\text{заг.}} = X_{\text{заг. жп}} (\%) + X_{\text{заг. нп}} (\%)$$

В результаті було отримано по 30 українських та китайських звуконаслідувальних слів від кожного реципієнта, які, на їхню думку, відповідали запропонованим відповідно китайським та українським ономатопам. Звичайно, проведене на матеріалі двох мов дослідження не може служити доказовою базою тієї думки, що ознаки, які лежать в основі фонологізації, єдині у всіх мовах, але дозволяє зробити висновок про те, що процеси номінації в мовах світу проходять за схожими моделями, а значить, можна говорити про наявність міжмовного іконізму в досліджуваних мовах.

У Розділі 4 розглянуті результати та інтерпретація отриманих у ході експерименту даних.

Для перевірки припущення про універсальність звуко символізму різнотипологічних мов: про наявність відповідності між фонетичною оболонкою слова і його образним значенням (символікою) згідно зі схемою асоціативного зв'язку “звук – емоція” було *проведено другу частину експерименту*.

Інформантам – українським студентам (30) 3-го курсу КНЛУ, які не володіють китайською мовою, було запропоновано виконати таке завдання: “Прослухайте аудіозапис антонімів китайською мовою та доберіть до них відповідні українські антонімічні слова”. Пари антонімів повторювалися тричі з інтервалом у 5 секунд між словами й 15 секунд – між парами слів.

У цій частині експерименту було застосовано методику С. Цуру, який запропонував інформантам-американцям дібрати англійські відповідники до антонімів японської мови (за опозицією “поганий” – “хороший”). За результатами експерименту учений обґрунтував явище універсального фонетичного символізму.

Відібрані для експерименту 15 пар антонімів (за методикою С. Цуру) були записані носієм китайської мови (путунхуа) й озвучені українським інформантам, з-поміж яких переважно контрарні пари: 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* (*старий* – *молодий*), 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* (*веселий* – *сумний*), 残

酷 cánkù – 嫩的 nènde (грубий – ніжний), 重的 zhòngde – 轻的 qīngde (важкий – легкий), 肮脏 āngzāng – 干净 gānjìng (брудний – чистий), 聪明 cōngmíng – 愚蠢 yúchǔn (розумний – дурний), 大声 dàshēng – 安静 ānjìng (гучний – тихий), 明亮 míngliàng – 黑暗 hēi'àn (світлий – темний), 简单 jiǎndān – 复杂 fùzá (простий – складний), 善良 shànláng – 恶的 ède (добрий – злий), 生病 shēngbìng – 舒服 shūfu (хворий – здоровий), 强大 qiángdà – 软弱 sōngruò (сильний – слабкий), 贪婪 tānlán – 慷慨 kāngkǎi (жадібний – щедрий), 懒的 lǎnde – 勤劳 qínláo (ледачий – працюючий) і комплементарна: 活的 huóde – 死的 sǐde (живий – мертвий) пара.

Аналіз одержаних експериментальних даних було опрацьовано для кожної антонімічної пари в її відношенні до загальної кількості антонімічних пар (15) за формулою:

$$X_{1-15} (\%) = 3C_{n(1-15)} / 30 * 100\%,$$

де $X_{1-15} (\%)$ – відсоток середнього арифметичного кількісної вибірки для певної антонімічної пари, $3C_{n(1-15)}$ – кількість правильних відповідей інформантів для кожної антонімічної пари (1–15), 30 – загальна кількість відповідей (як правильних, так і неправильних) антонімічних пар.

Наступний етап опрацювання одержаних експериментальних даних полягав в обчисленні відношення суми наданих інформантами правильних відповідей антонімічних пар до загальної кількості антонімічних пар за формулою:

$$X_{\text{заг.}} (\%) = X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%) / 15,$$

де $X_{\text{заг.}} (\%)$ – відсоток середнього показника кількісної вибірки для всіх антонімічних пар (15), $X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%)$ – відсоток суми результатів правильних відповідей для всіх антонімічних пар.

У Розділі 4 розглянуті результати та інтерпретація отриманих у ході експерименту даних.

Висновки до другого розділу

1. У ХХ столітті у світовому мовознавстві вивчення звукообразності відбувалося в чотирьох основних напрямках. Усі напрями тісно пов'язані один з одним, і багато вчених є представниками декількох напрямів вивчення проблеми звукообразності.

2. У лінгвістиці звукообразна лексика постає предметом дослідження *фоносемантики і психолінгвістики*, тому її методологічна база спирається на принципи міждисциплінарних зв'язків між двома науками.

3. У науковому пошуку застосовано такі методи: *структурний метод* з його методиками – *дефінітивним аналізом* – для укладання лексикографічної картотеки звуконаслідувальних слів у китайській (191) та українській (199) мовах; – *дистрибутивним аналізом* – для виявлення артикуляційно-акустичних характеристик фонетичної сполучуваності китайських та українських голосних і приголосних звуків у семантичній структурі ономапоів і звуко символічних слів. *Зіставно-типологічний метод* – для укладання семантико-структурної й асоціативно-функціональної типології звукообразних слів у китайській та українській мовах; виявлення спільних і відмінних характеристик звукообразних слів. *Фоносемантичний метод* – для реконструкції взаємозв'язку між звуком і значенням у структурі ономапоів. *Психолінгвістичний метод (психолінгвістичний експеримент)* – для експериментальної перевірки міжмовного характеру знакового іконізму китайських та українських ономапоів, а також для експериментального доведення наявності універсального звуко символізму в зіставляваних мовах. *Кількісно-якісний і лексико-статистичний методи* – для визначення процентного співвідношення між чотирма типами ономапоів та їхніми видами у кожній мові окремо і в зіставленні; для обчислення мотиваційної продуктивності семантики ономапоів у структурних типах звуконаслідувальних слів.

4. Установлення типологічних закономірностей і відмінностей звукообразальних слів китайської та української мов здійснювалося у *три етапи*.

На *першому етапі* методом *суцільної вибірки* з тлумачних словників китайської (现代汉语词典 / Словник сучасної китайської мови) та української (Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел) мов відібрано ономатописи й укладено їх лексикографічну картотеку в кількості 191 од. у китайській мові й 199 од. – в українській. Вибір обох тлумачних джерел не випадковий: словники мають паритетні роки їх видання (2005 рік і 2005 рік) і сумарний обсяг сторінок (1768 стор. і 1728 стор.).

На *другому етапі* укладено *семантичні й структурні типи ономотопів* у двох мовах. За допомогою *зіставно-типологічного методу* виявлено спільні й відмінні види у кожному типі ономотопів. Виконано *кількісне й статистично-математичне обчислення* співвідношень між звуконаслідуваннями в межах однієї мови та в зіставленні. Аргументовано продуктивність семантико-структурних типів і видів звуконаслідувальних слів у кожній із мов та розкрито їх характер як мовних знаків іконічного типу.

На *третьому етапі* проведено *психолінгвістичний експеримент* із носіями китайської та української мов. На початку експерименту було сформульовано гіпотезу про те, що, оскільки в різнотипологічних мовах породжуються подібні мовні структури, то логічно припустити, що носії цих мов зможуть сприймати звуконаслідування нерідної для них мови. Якщо носії генетично різних за походженням мов володіють спільними когнітивними здібностями, які вони успадкували від своїх колишніх предків – носіїв спільної людської протомови, то це дозволить їм визначити значення незнайомого слова, а в цьому дослідженні підтвердити міжмовний характер іконізму та універсальність звуко-символізму.

Розроблена комплексна методика зіставно-експериментального вивчення звукообразальних слів виявилася ефективною й забезпечила укладання їх двоаспектної типології: семантико-структурної й асоціативно-функційної.

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ТИПИ ОНОМАТОПІВ У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Поширена у лінгвістичному співтоваристві думка про звуконаслідувальну лексику як маргінальний, периферійний шар словникового складу мови призвело до того, що до теперішнього часу питання семантики і словотвору ономотопів, у тому числі, і китайської та української мов залишаються найменш розробленими, незважаючи на те, що звуконаслідувальна лексика складає досить численну групу слів і вимагає системного опису. Термін звуконаслідування (ономатопея) пояснюється як приблизне відтворення природного звучання подібними йому звуками мови (напр. 汪汪 wāngwāng – наслідування гавкоту собаки, ку-ку наслідування крикам зозулі, ква-ква наслідування крику жаби).

Звуконаслідування є дуже цікавим та універсальним фактом, оскільки набір звуків у будь-якому слові не випадковий, а, навпаки, мотивований відповідно до того, який звук ми чуємо із навколишнього середовища [Мельничук 2015, ст. 86]. Тобто функціонування фонетичного значення ми вважаємо об'єктивним, оскільки емоції та уявлення, породжені звуками під час їхньої реалізації у мові та мовленні, засвідчено не лише у художньому тексті, але й, як у нашому випадку, в окремих лексичних одиницях. Через те, що початкові природні звучання у значній мірі підпали під вплив законів мовної системи і втратили, тим самим свою примарність, звуконаслідування представляють собою дуже цікавий у плані вивчення іконічних властивостей мовних одиниць і виявлення способів “декодування” іконічної інформації носіями тієї чи тієї мови.

Цей розділ присвячений порівняльному аналізу звуконаслідувань китайської та української мов з метою виявлення їхніх семантико-структурних типів, обумовлених механізмами фіксації позамовної дійсності вербальними засобами.

Говорячи про ономапти китайської та української мов, маємо на увазі слова, що передають позамовну реальність шляхом її “відображення” за допомогою звуків, тобто ті, чий звуковий склад тим чи тим чином “пов’язаний” або має “схожість” з зображуваною позамовною реальністю.

Китайська мова відноситься до сино-тибетської сім’ї. Основним засобом спілкування носіїв різних діалектів служить путунхуа – нормативна китайська мова. Фонетичною нормою вважається пекінська вимова. Українська мова належить до індоєвропейської сім’ї мов, при цьому вона входить до східнослов’янської підгрупи слов’янської групи. З позицій морфологічної класифікації китайська належить до ізолюючих мов, українська мова – до мов флективного типу.

3.1 Семантичні типи ономаптів китайської та української мов

У сучасній лінгвістиці термін звуконаслідування, або ономаптея, вживається для позначення безпосередньої імітації звуків нелінгвістичної природи шляхом комбінації відповідних сегментів, які добираються з інвентарю фонем певної мови [Багмут 2009, с. 94]. Фонетична своєрідність звуконаслідувальних слів пояснюється тим, що вони на відміну від інших слів мають мотивоване звуковим складом значення, виступають умовними копіями звукових та інших явищ.

Осмисленню цієї проблеми в українському мовознавстві сприяли роботи Л. І. Мацько, автор робить спробу вперше систематизувати та класифікувати звуконаслідувальний матеріал української мови за семантичними ознаками. Згадування про звуконаслідувальні слова є також у працях Т. М. Возного, Є. А. Карпіловської, присвячених словотвору східнослов’янських мов. У зазначених працях авторами робиться спроба простежити словотворчу та семантичну структуру дієслів звуконаслідувального походження в східнослов’янських мовах.

У китайській мові є велика кількість ономапопеїчних слів (象声词 *xiàngshēngcí*), які використовуються не тільки у повсякденній мові китайців, але і в писемній мові. Ці слова передають світобачення китайців. Звуконаслідування китайської мови відрізняються неймовірною різноманітністю, що пояснює наявність декількох видів їхньої класифікації. О. П. Фролова у своїй роботі ділить ономапопи за якістю звука на дві великі групи:

1. Чисті звуконаслідувальні слова, що імітують звуки людей, тварин, комах та інших живих істот.

2. Імітація різних звуків природи, навколишнього середовища та різних шумових ефектів [Фролова 1998, с. 184].

В українській мові І. О. Гаценко виділяє наступні класи звуконаслідувальних слів [Гаценко 2003, с. 124].

До складу першого класу звуконаслідувань входять слова, що пов'язані з людиною: *кахи, ках* – наслідування звуку кашлю, *бухи, хлип, пих, цмок, ачхи, чих, ху (фу)* – наслідування звуку, що утворюється при випусканні повітря ротом, *тьху* – наслідування звуків плювання, *тиди-денця* – наслідування звуків клацання зубами від холоду; ономапопеїчні слова, що наслідують звуки сміху, напр.: *ги-ги, хи-хи, хе-хе, га-га, го-го, ха-ха, хі-хі* [Гаценко 2003, с. 124].

До наступного великого класу звуконаслідувань І. О. Гаценко відносить слова, що виражають звукові ознаки явищ неживої природи та рослин: *гу-у, у-у* – звуконаслідування, що передає звучання завивання вітру, гудіння хуртовини, *шурх* – наслідування звуків шурхотіння, *гар-р, гр-р* – наслідування звучання грому, *дмух* – розм. наслідування звуків завивання вітру чи струменя видихуваного повітря, *ш-ш, шу-шу* – звучання шуму води, вітру, колосся; *хлюп* – звуки хлюпання, плескання води; звуки від коливання води, падіння чи удару по її поверхні; , *бульк* – уживається на позначення звуків, що утворюються від сплеску води при падінні [Гаценко 2003, с. 124].

Наступний клас утворюють звуконаслідувальні слова, що наслідують крики тварин та птахів: *няв, мур* – наслідування нявкання кішки, *куві, хрю-хрю*,

рох-рох, скугу-скугу – наслідування крику свині, *кум, ква* – наслідування кумкання жаби, *бе-е, меке-ке* – крик ягняти, *цапа, , цвірінь-цвірінь* – крик горобця, *киги-киги* – крик чайки, *куд-кудак, кво* – крик курей [Гаценко 2003, с.125].

Наступний клас утворюють звуконаслідування, що пов'язані з діями предметів, які приводить у рух людина: *брень, бринь* – наслідування грі на струнному інструменті, *та-та, трах-тарарах* – розмірені уривчасті звуки удару кулемета, пострілу, *пах* – звуки пострілу рушниці, *ту-ту* – наслідування сигналу паровоза, *черк, скрип* – різкий звук шуму від тертя одного предмета об інший [Гаценко 2003, с. 125].

Розглянувши існуючі семантичні класифікації, нам видається можливим класифікувати відібрані нами в словниках ономатопеїчні слова китайської та української мов на наступні 4 великі типи:

1. Ономатопи, що відображають звуки, пов'язані з різними предметами, які задіяні людиною (технічні прилади, музичні інструменти та ін.). Отже, цей тип – *артефактофонний*.

2. Ономатопи, що відображають звуки, пов'язані з людиною і процесами її життєдіяльності. Отже, перший тип – *антропофонний*.

3. Ономатопи, що наслідують звуки живої природи. Цей тип – *зоофонний*.

4. Ономатопи, що виражають звукові ознаки явищ неживої природи та рослинного світу. Цей тип – *натурофонний*.

Далі ми поділяємо ці типи на види. На найбільшу кількість видів був розділений тип артефактофонні ономатопи:

- 1) *артефактофони наслідування звукам гри на музичних інструментах;*
- 2) *артефактофони наслідування звукам механізмів;*
- 3) *артефактофони наслідування звукам різного роду шуму (удар, тріск, стукіт).*

Антропофонних ономотопів, що відображають звуки, пов'язані з людиною і процесами її життєдіяльності:

- 1) *артикуляційні антропофони;*

2) акціональні антропофони.

Зоофонні ономатопи, що наслідують звуки живої природи діляться на такі види, які відображають:

1) зоофони, що імітують крики тварин;

2) зоофони, що імітують звуки птахів.

Натурофонні ономатопи, що виражають звукові ознаки явищ неживої природи та рослинного світу поділяються на такі види:

1) натурофони, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, вогню і т.п.;

2) натурофони, що наслідують звучання рідини.

Таблиця 3.1.

**Кількісно-відсоткові показники семантичних типів ономатопів
китайської та української мов**

Китайська мова	Українська мова
<i>Артефактофонний тип</i>	
78 (42%)	77 (38%)
<i>Антропофонний тип</i>	
49 (25%)	64 (31%)
<i>Зоофонний тип</i>	
36 (19%)	54 (26%)
<i>Натурофонний тип</i>	
25 (14%)	11 (5%)
<i>Всього</i>	
191 (100%)	199 (100%)

Розглянемо детальніше ці типи ономатопів. Перший тип *артефактофонний* утворюють звуконаслідування, що пов'язані з предметами, які задіяні людиною. Зазначений тип нараховує у китайській мові – 42% та в українській – 38%. Визначимо окремі види:

1) наслідування грі музичних інструментів: 冬冬 *dōngdōng* – наслідування грі на барабанах; *бринь* – наслідування грі на струнному інструменті, *тирири* – наслідування грі на скрипці, *тринь-бринь* – наслідування грі на струнних музичних інструментах;

2) наслідування звукам механізмів, напр.: 哒哒 *dādā* – розмірені уривчасті звуки удару кулемета; 嘀嗒 *dīdā* – наслідування звуку годинника; 嘟 *dū* – наслідування сигналу гудка автомобіля; 辘辘 *línlín* – наслідування торохтіння рухомого екіпажу; 轧 *yà* – наслідування звуку працюючого механізму; *ту-ту* – наслідування сигналу паровоза, машини, *гойда* – наслідування розмірених звуків гойдалки, *пах* – звуки пострілу рушниці, *трах, тарох* – розмірені уривчасті звуки удару кулемета, пострілу, *тік-так* – наслідування звуку годинника, *клац* – наслідування звуку клацання.

Сюди ж відносимо також ономотопеїчні слова, що наслідують звучання дзвона: 丁零 *dīnglíng* – наслідування звуку дзвінка; 咿咿 *hūihūi* – звучання дзвона; 铮铮 *zhēngzhēng* – наслідування звуків удару у дзвін; *бов, бум* – наслідування звуків удару у дзвін (дзвонити роздільно в один дзвін) *дзень, дзінь, телень, дзелень, тень-телень* – звучання дзвоника, дзвінка;

3) найбільшим за кількістю семантичним видом звуконаслідувань китайської та української мов є наслідування звукам різного роду шуму (удар, падіння, тріск, стукіт):

– звуконаслідувальні слова, що передають звуки ударів: 梆梆 *bāngbāng* – звуки коротких ударів по дереву; 剥啄 *bōzhuó* – звуки коротких ударів в двері; *тук, грюк, гряк* – звуки коротких ударів, *бабах, ген, бах, бац, тарох* – сильний звук удару, падіння, пострілу;

– звуконаслідувальні слова, що передають звуки падіння. Напр.: 咕咚 *gūdōng* – звук при падінні важких речей; 咣 *guāng* – глухий звук падіння, удару; *ген, бех, бебех* – глухий звук від падіння, удару, *грюк* – короткий уривчастий звук при падінні, *гуп* – глухий звук падіння, удару, *торох* – різкий сильний

шум, звук від падіння, удару. Звуконаслідувальні слова цього виду паралельно зі звуками падіння можуть наслідувати звучання ударів;

– звуконаслідувальні слова, що пов'язані зі звуками тертя, скрипіння, тріскання, хрустіння: 啪嚓 *pāchā* – наслідування звуку глухого тріскання; 啪啦 *pāla* – наслідування звуку тріскання; 咿呀 *yīyā* – звук скрипіння; черк, скрип – різкий звук шуму від тертя одного предмета об інший, рип – звук рипіння, хрясь – звук сухого тріску, хрусту.

Наступний тип *антропофонний*, до його складу входять ономатопи, що пов'язані з людиною. Зазначений тип поширений, нараховує у китайській мові – 25% та в українській – 31%.

1. Артикуляційні антропофони – наслідують фізіологічні процеси, здійснювані мовними органами. У зазначених ономатопеїчних словах на перший план виступає імітація руху мовних органів людини:

1) звуконаслідування, що відтворюють мимовільні звуки, які вимовляються людиною (кашель, клацання зубами, хрипіння і т. ін.). Напр.: 阿嚏 *āti* – наслідування звуку чхання, 呼吸 *hūchī* – наслідування звуку дихання, храпу, 啾 *jiū* – наслідування звуку плювка, 咯 *kǎ* – наслідування звуку кашлю, кахи, кахи-кахи – наслідування звуку кашлю, бухи, пух, цмок, ачхи – наслідування звуку, що утворюється при випусканні повітря ротом, тьху – наслідування звуків плювання;

2) ономатопеїчні слова, що наслідують звуки сміху, напр.: 格格 *gēgē*, 哈哈 *hāhā*, 呵呵 *hēhē*, 嘿嘿 *hēihēi*, ких-ких, хе-хе, га-га, го-го, ха-ха. У досліджуваних мовах звуконаслідувальні слова сміху представлені в декількох варіантах, кожен з яких може нести в собі певний відтінок значення, напр.: 呵呵 *hēhē* – наслідування делікатному сміху; 哈哈 *hāhā* – наслідування реготу (гучний сміх); 哄 *hōng* – наслідування гучному реготу; 嘎嘎 *gāgā* – наслідування реготу (гучний нестриманий сміх); 嘻嘻 *xīxī* – наслідування заливному сміху; 嘿嘿 *hēihēi* – наслідування пустотливому сміху; го-го (гиготати) – голосний нестриманий сміх; га-га (гагакати) – зверхньо; ха-ха

– стримано; *ких-ких* (хихикати) – сором'язливо; *хе-хе* (хехекати) – самозадоволено;

3) наслідування звуків свисту: *咻 хіі*, *ф'ю-ф'ю*, *хвіть*, *фюїть*.

2. Акціональні антропофони:

1) звуконаслідувальні слова, що пов'язані з ходою людини. В українській мові представлені різні види ходи людини та її рухи в танці. Напр.: *吧唧 bājī* – звучання, що передає звук ходи під час дощу, *蹬蹬 dēngdēng* – наслідування звуку ходи, *呱呱 guāguā* – звуконаслідування, що передає характерні звучання під час ходи; *шварк* – звучання, що передає глухий звук від човгання, тертя, *гон* – звук, що супроводжує стрибок, підстрибування в танці, *туп*, *тон* – наслідування звуку ходи, *талан* – звуконаслідування, що передає характерні звучання під час ходи в розтоптаному або великому взутті;

2) звуконаслідувальні слова, які передають звуки серцебиття. Напр.: *蹦蹦 bēngbēng*, *怦怦 pēngpēng*, *突突 tūtū*, *通通 tōng*, *тьох-тьох*, *тук-тук* – наслідування звуків серцебиття.

Наступний *зоофонний* тип утворюють ономотопеїчні слова, що наслідують звуки живої природи. Зазначений тип нараховує у китайській мові – 19% та в українській – 26%. Виділимо наступні підтипи:

1) наслідування криків тварин: *呼噜 hūlū* – наслідування мурчання кішки, *喵喵 miāomiāo* – наслідування нявкання кішки; *哞哞 mōumōu* – наслідування ревіння корови; *哼哼 hēnghēng* – наслідування крику свині; *呱呱 guāguā* – наслідування крику жаби; *няв-няв* – наслідування нявкання кішки, *куві*, *хрю-хрю*, *рох-рох*, *скугу-скугу* – наслідування крику свині, *кум*, *ква-ква* – наслідування кумкання жаби, *бе-е*, *меке-ке* – крик ягняти, цапа, барана, *му-му* – наслідування ревіння корови, бика;

2) наслідування крику та співу птахів, напр.: *叽叽 jījī* – крик маленької пташки; *唧唧喳喳 jījīzhāzhā* – звук пташиного цвірінькання, щебетання; *戛然 jiárán* – крик журавля; *啾啾 jiūjiū* – звук пташиного щебетання; *啾啾 lìlì* – крик

іволги; *цвірінь-цвірінь* — крик горобця, *кар* — крик ворона, *ку-ку* — крик зозулі, *хавав* — приглушений крик перепела, пугача, *тьох* — спів солов'я, *фюїть* — звук пташиного свисту, *курли*, *кру* — крик лелеки, журавля, *киги-киги* — крик чайки, *кво-кво* — крик куриці. Сюди ж належать зоофони наслідування звуків пурхання птахів, напр.: *扑棱 pūleng* — звуконаслідування, що передає звучання, яким супроводжується політ птахів; *忒儿 tēir* — звук птаха, який сильно махає крилами; *фурк* — уривчастий глухий звук від пташиного польоту, *фур*, *фурр* — звуконаслідування, що передає звучання, яким супроводжується політ птахів.

До наступного *натурофонного* типу звуконаслідувань відносимо слова, що виражають звукові ознаки явищ неживої природи та рослин. Клас становить відповідно у китайській мові — 14% та в українській — 5%:

1) перший вид утворюють ономотопеїчні слова, що наслідують звучання, безпосередньо пов'язані з явищами неживої природи (наслідування звучання вітру, грому, шелесту листя і т. ін.), а також звуки, утворювані рослинами, напр.: *咕隆 gūlōng* — звуконаслідування, що передає звучання грому; *轰隆 hōnglōng* — звуконаслідування, що передає звучання грому; *呼 hū* — звуконаслідування, що передає звучання завивання вітру; *呼啸 hūxiào* — наслідування звуку вітру; *隆隆 lónglóng* — звуконаслідування, що передає звучання грому; *沙沙 shāshā* — звуконаслідування шелесту листя; *淅沥 xīlì* — наслідування звуку падаючого листя; *гу-гу*, *у-у* — звуконаслідування, що передає звучання завивання вітру, *шелесть* — наслідування звуків шелесту, *дмух* — наслідування звуків завивання вітру чи струменя видихуваного повітря;

2) ономотопеїчні слова, що наслідують звучання рідини. До складу зазначеного виду належать як звуки дзюрчання, капання, так і падіння в рідину. Напр.: *潺潺 chánchán* — наслідування звукам дзюрчання води; *淙淙 cóngcóng* — наслідування звукам дзюрчання води; *咕咚 gūdōng* — наслідування звукам, що утворюються від сплеску води при падінні; *扑通 pūtōng* — наслідування звуків падіння в рідину; *буль* — наслідування звуків, що утворюються при виливанні рідини з пляшки з вузькою шийкою, *бульк* — уживається на позначення звуків,

що утворюються від сплеску води при падінні, *шубовсть, телеп* – наслідування звуків падіння в рідину, *плюсь, плесь* – звуконаслідування, що передають сплеск води чи іншої рідини; шум від падіння чого-небудь (переважно у воду або в щось рідке), а також звучання, схожі на такий сплеск, *хлюп* – звуки хлюпання, плескання води; звуки від коливання води, падіння чи удару по її поверхні. Для наочності сказаного вище схематично (Рис. 3.1; Рис. 3.2):

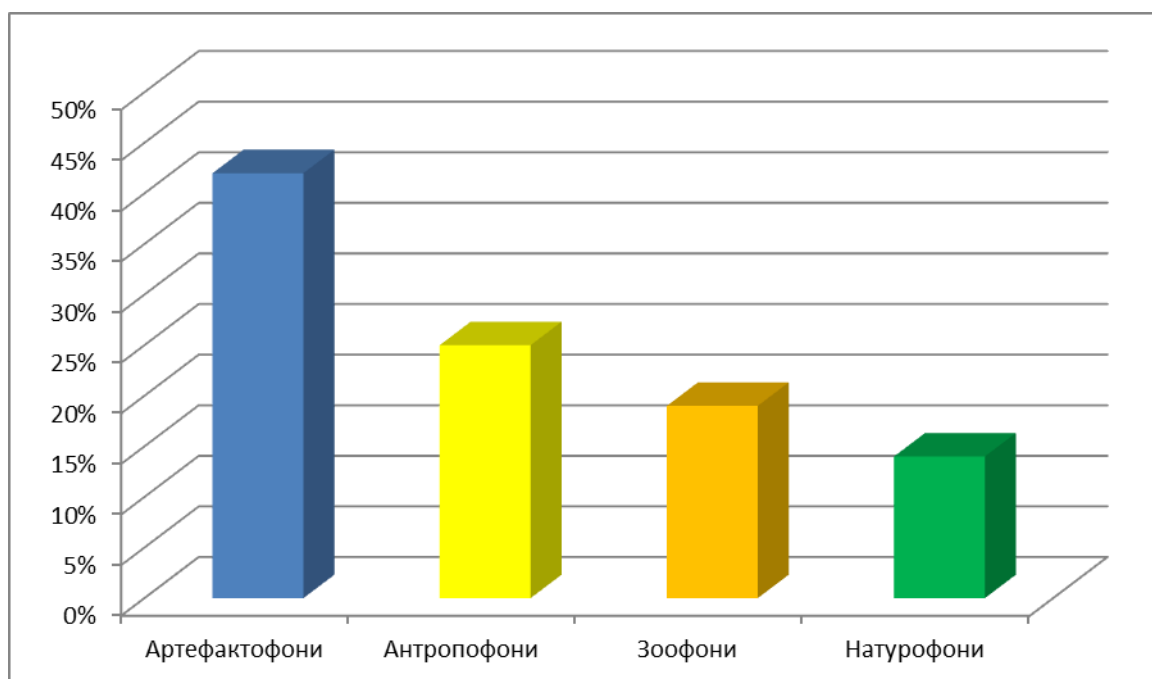

Рис. 3.1 Семантична типологія звуконаслідувальних слів китайської мови

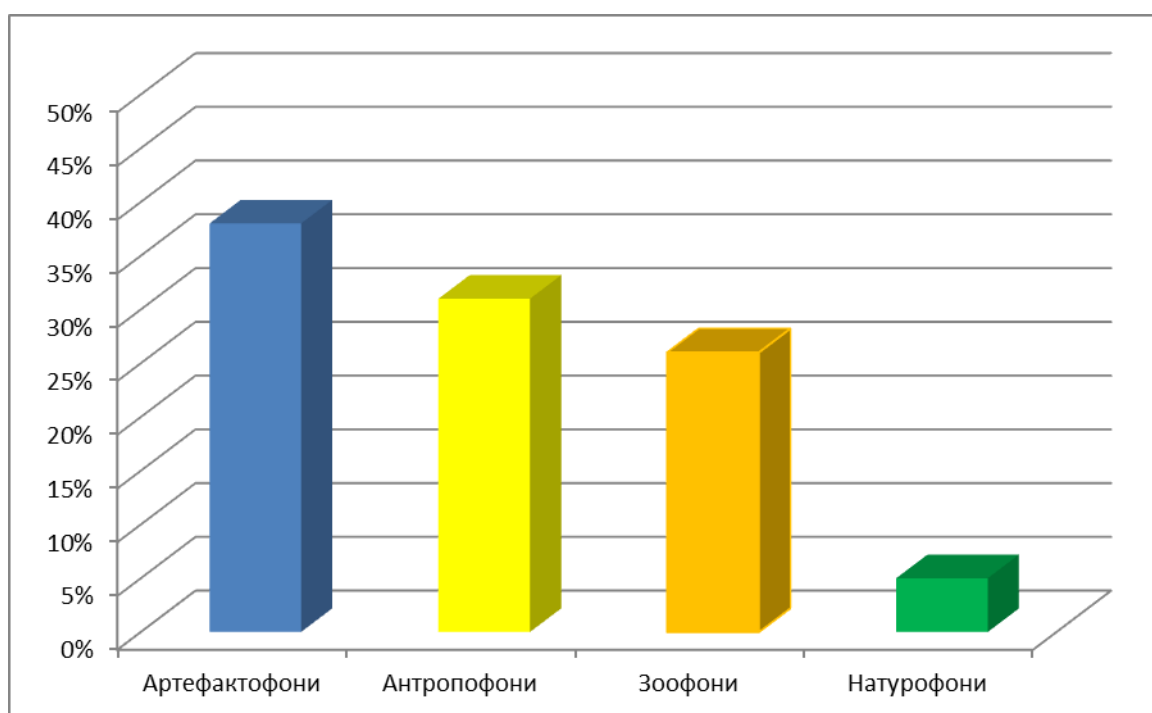

Рис. 3.2 Семантична типологія звуконаслідувальних слів української мови

У поданій нами класифікації виділені лише найбільші типи та їхні види. Звуконаслідувальні слова, що утворюють незначні за кількістю види, як окремі нами не виділяються, вони входять до складу зазначених вище семантичних видів. Звернімо увагу, що причину творення звуконаслідувальних слів у цьому випадку ми не розглядаємо, адже звуки, що утворюються при падінні, хрустінні тощо, існують не залежно від того, як саме вони утворені: чи діями людини, чи без її участі.

Зазначимо, що у мовознавстві досить довгий час залишалося суперечливим питання приналежності ономатопеїчних слів, які наслідують крики тварин та птахів, до категорії звуконаслідувань. А. М. Газов-Гінзберг розглядає зазначені ономатопи окремо як від “зовнішнього” звуконаслідування (“наслідування звуків, що утворюються зовнішньою природою (а також немовними органами людини), тобто власне звуконаслідування...”), так і від “внутрішнього” (відтворення “природних звуків”, тобто звукових фізіологічних процесів, відтворюваних ротом або носом людини, а також афективних окриків – вигуків у вузькому розумінні слова...) [Газов-Гинзберг 1966, с. 3].

Автор зазначає, що наслідування голосів тварин та птахів “приближені до “зовнішнього” зображення. Це твердження пояснюється тим, що людина імітує в цьому випадку зовнішній звук. Але завдяки подібності анатомічної будови людини та тварини, людина може робити це за допомогою досить близьких до власне “природних звуків (ричання, фиркання)” [Газов-Гинзберг 1966, с. 67].

С. В. Воронін, виділяючи два класи звуконаслідувальних слів (акустичні та артикуляційні), вказує, що “детальне систематичне дослідження ономотопів різних класів та типів дозволяє стверджувати, що звукозображення голосів тварин та птахів слід розглядати не окремо від акустичних ономотопів, а “всередині” даного виду звучання слів як поодинокий, хоч і специфічний випадок акустичних звуконаслідувань” [Воронин 1990, с. 36].

Китайська та українська мови через свої фонетичні та типологічні закономірності по-різному визначають звучання зовнішнього світу, тому позначення одних і тих же звуконаслідувань мають у цих мовах різний

фонемний склад, хоча птахи і тварини одного виду, звичайно, не можуть вимовляти звуки неоднаково. Справа в тому, що саме люди, що говорять різними мовами, мають різні фонологічні системи, сприймають і транслюють ці звуки по-різному. Розглянемо на прикладах китайської та української мов різноманіття звуконаслідувань живої природи: птахів, тварин і людини. До звуконаслідувальних слів відносяться усі слова, які є умовним відтворенням крику птахів, комах, тварин. З найдавніших часів людина намагалася імітувати їхні сигнали, які в процесі формування пройшли складні перетворення й у цей час у зіставляюваних мовах представлені таким чином: гусак у кит. мові 嘎嘎 *gāgā*, в укр. мові – *га-га*; у кит. мові качка каже 呱呱 *guāguā*, в укр. мові – *кря-кря*; у кит. мові зозуля видає звук 咕咕 *gūgū*, в укр. мові – *ку-ку*; у кит. мові мишеня пищить 吱吱 *zīzī*, в укр. мові – *ні-ні*; у кит. мові курка кричить 咯咯哒 *gēgēdā*, в укр. мові – *куд-кудак*; у кит. мові півень кричить 喔喔 *wòwò*, в укр. мові – *кукуріку*; у кит. мові ворона кричить 哇哇 *wāwā*, в укр. мові – *кар-кар*; у кит. мові комар видає звук 唧唧 *jījī*, в укр. мові – *дз-з-з*; у кит. мові жук видає звук 嗡嗡 *wēngwēng*, в укр. мові – *дж-ж-ж*. Бачимо, що лише деякі звуконаслідування у китайській та українській мовах схожі, наприклад, китайським 嘎嘎 *gāgā*, 咕咕 *gūgū* відповідають схожі звуконаслідувальні слова в українській мові: *га-га*, *ку-ку*. Більшість же звуконаслідувань не збігаються зовсім (пищання мишеня 吱吱 *zīzī* – *ні-ні*, крик півня 喔喔 *wòwò* – *кукуріку*, дзижчання жука 嗡嗡 *wēngwēng* – *дж-ж-ж*). Тобто різні фонетичні закономірності мов викликають фонетичну відмінність звуконаслідувальних лексем. Тварини, як і птахи, в усьому світі вимовляють звуки однаково, проте, звуконаслідувальні слова у зіставляюваних мовах різні. Тобто звуки, що створюються тваринами, не можуть залежати ні від місця, ні від часу їхнього проживання. Порівняємо деякі звуконаслідування тварин: собака у кит. мові каже 汪汪 *wāngwāng*, в укр. мові – *гав-гав*; крик корови у кит. мові 哞哞 *mōumōu*, в укр. мові – *му-му*; у кит. мові вівця звучить 咩咩 *miēmiē*, в укр. мові

ме-ме; свиня у кит. мові кричить 哼哼 hēnghēng, в укр. мові – хрю-хрю; жаба у кит. мові каже 呱呱 guāguā, в укр. мові – ква-ква; кішка у кит. мові нявчить 喵喵 miāomiāo, в укр. мові – няв-няв; іржання коня у кит. мові – 萧萧 xiāoxiāo, в укр. мові – і-го-го; миша в кит. мові пищить – 吱吱 zīzī, в укр. мові – ні-ні. Отже, спостереження показують, що деякі звуконаслідування тварин, як і птахів, схожі у китайській та українській мовах (啾啾 tōutōu – му-му; 呱呱 guāguā – ква-ква; 喵喵 miāomiāo – няу-няу). Звуки ж, що створюються конем, мишею та іншими тваринами шляхом імітації їх людиною, не схожі за своїм звучанням у досліджуваних мовах (萧萧 xiāoxiāo – і-го-го; 吱吱 zīzī – ні-ні).

Існує чимало наслідувань мимовільних звуків, що створюються людиною. Це звуки і звукові комплекси, які є мовними засобами, що служать для передачі у китайській та українській мовах певних звучань. Порівняємо ці звуконаслідування і прослідкуємо, як при наслідуванні звуків сміху актуалізуються різні відтінки семантики цих звуків: 吃吃 chīchī – наслідування хіхіканню (тихий сміх); 呵呵 hēhē – наслідування делікатному сміху; 哈哈 hāhā – наслідування реготу (гучний сміх); 嘎嘎 gāgā – наслідування реготу (гучний нестриманий сміх); 嘻嘻 xīxī – наслідування заливному сміху; 哄 hōng – наслідування гучному реготу; 嘿嘿 hēihēi – наслідування пустотливому сміху; го-го (гиготати) – голосний нестриманий сміх; га-га (гагакати) – зверхньо сміятися; ха-ха – стримано сміятися; ких-ких (хихикати) – сором'язливо сміятися; хе-хе (хехекати) – самозадоволено сміятися.

У природі практично всі об'єкти, живі і неживі, здатні створювати звуки. До об'єктів неживої природи відносяться наслідування шумів і звуків явищ природи та наслідування звуків, які здійснюються неживими предметами. Порівняємо звуконаслідування неживої природи, що найчастіше зустрічаються у китайській та українській мовах: у кит. мові звук дощу 嘀嗒 dīdā, в укр. мові – кап-кап; у кит. мові звук виття вітру 呼呼 hūhū, в укр. мові – у-у; у кит. мові звук шелесту листя 沙沙 shāshā, в укр. мові – ш-ш; у кит. мові постріл

з рушниці 噼啪 *pīpā*, в укр. мові – *піф-паф*; у кит. мові цокання годинника 嘀嗒 *dīdā*, в укр. мові – *тік-так*; у кит. мові стукіт серця 蹦蹦 *bēngbēng*, 怦怦 *pēngpēng*, в укр. мові – *тук-тук*; у кит. мові наслідування звуку ходи людини 蹬蹬 *dēngdēng*, в укр. мові – *тон-тон*. Аналіз поданих вище прикладів свідчить про те, що звуконаслідувальні слова (наслідування звуків неживої природи і наслідування звуків неживих предметів) у китайській та українській мовах іноді збігаються або схожі за своєю фонетичною оболонкою: 呼呼 *hūhū* – *у-у*, 沙沙 *shāshā* – *ш-ш*, 噼啪 *pīpā* – *піф-паф*, 嘀嗒 *dīdā* – *тік-так*. Але в більшості випадків звуконаслідування у досліджуваних мовах не збігаються: 怦怦 *pēngpēng* – *тук-тук*, 蹬蹬 *dēngdēng* – *тон-тон* і т. д. Отже, незважаючи на те, що звуконаслідування найчастіше мають схожість зі звуками зовнішнього світу, люди, що говорять китайською та українською мовами, у своїх графічних системах відображають їх по-різному, тобто відтворюють ці звуки різними літерними сполученнями. З точки зору семантики, на відміну від української мови, в якій звуконаслідувальні одиниці однозначні, звуконаслідувальні одиниці китайської мови відрізняються багатозначністю. Деякі ономатопейні слова у китайській мові мають два або три значення, на що вказують двомовні словники, наприклад: 嘀嗒 *dīdā*: 1) звук труби; 2) звук годинника; 3) звук дощу; 轰隆隆 *hōnglōnglōng*: 1) звук грому; 2) звук пострілу гармати. Як у китайській, так і в українській мові можна відзначити наявність синонімічних пар звуконаслідувальних слів, наприклад, у китайській мові: 沙沙 *shāshā*, 嘀嗒 *dīdā* (звук дощу), 蹦蹦 *bēngbēng*, 怦怦 *pēngpēng* (стукіт серця); в українській мові: *дзень-дзень*, *дзінь-дзінь* (звук дзвона); *ха-ха*, *хо-хо* (звук сміху). Далі ми розглянемо структурну класифікацію поданих вище ономатопів.

3.2 Структурні типи ономатопів китайської та української мов

Ономатопея має закономірний, недовільний фонетично мотивований характер і є умовною вербальною імітацією звучань навколишнього світу

[Богин 1990, с. 25]. У звуконаслідуванні більш чітко простежується зв'язок між позначуванним та знаком, адже існує пряма залежність ономатопа від денотата. Звуконаслідувальні основи в споріднених та неспоріднених мовах є досить продуктивними та мають універсальний характер [Чернікова 2009, с. 78].

Особливості культури та географічного середовища існування певної нації визначають склад характерних особливостей звуконаслідувальних слів у мові. Оскільки кожна мова індивідуально опановує звучання навколишнього світу, ономотопейчна лексика різних мов не збігається, хоч інколи може бути схожою. Однією з причин розбіжності звуконаслідувальних слів є те, що звуки, як джерела ономатопа, звичайно мають складну природу, тому їхня точна імітація засобами мови неможлива. Тому кожна мова за зразок для наслідування обирає якийсь один або декілька складників цього звуку. Згідно із сучасним розумінням, термін звуконаслідування, або ономотопея, вживають на позначення безпосередньої звукової імітації звуків нелінгвістичної природи шляхом комбінації відповідних сегментів, які добирають з інвентарю фонем певної мови.

Звуки є матеріальною основою мови, саме через них ми вчимося сприймати рідну мову в дитинстві, і саме з них починаємо знайомство з іноземною мовою. Але ж у реальних умовах мовлення, ми маємо справу не з окремими звуками, а з звуковим потоком, тобто, з мовленнєвим ланцюжком, який розпадається на одиниці більші за звук, але менші за слово. Це – склади. І дослідники схильні вважати найменшою реально вимовлюваною одиницею не звук, а склад [Карпенко 1996, с.18].

Сучасний лінгвістичний опис фонологічної системи китайської мови знаходиться у стадії інтенсивної розробки. Поняття фонемі займає центральне положення в фонології. На перший погляд, здається, що фонема міцно увійшла в число лінгвістичних універсалій, визнаних необхідними для опису мов різної типології. Однак це не зовсім так. В. Б. Касевич, наприклад, вважає, що "існує ціла низка мов, серед них китайська, в'єтнамська, бірманська і багато інших, до фонологічних одиниць яких саме поняття фонемі, строго кажучи, не

підходить” [Касевич 1983, с. 45]. Як відомо, ще в 1912 році Л. В. Щерба передбачив можливість такої фонологічної системи, в якій голосні і приголосні звуки функціонально не виділяються як самостійні одиниці, а в якості найкоротших звукових одиниць даної мови виступають цілісні склади [Щерба 1958, с. 120]. “Фонематичний аналіз китайської звукової системи, зроблений не з точки зору фонетики європейських мов, а з точки зору китайської мови, в якому “слова” ніколи не діляться морфологічними межами на окремі звуки, виявить для нас деяку “диффузність” китайських “словозвуків” [Щерба 1958, с. 458]. У той же час Є. Д. Поліванов, порівнюючи співвідношення складових і морфемних меж у китайській та європейських мовах, зазначає, що якщо в європейських мовах “слова формуються зі звуків”, то у китайській мові “слова формуються зі складів”. У зв’язку з цим автор говорить про “значну схожість” складу – “силабеми” у китайській мові з поняттям “фонемі” “як елементарної фонетичної величини, з якою фактично має справу мовне мислення у формуванні слів” [Поливанов 1968, с. 4–7].

Є. Д. Поліванов стверджує також можливість поділу китайського складу “з точки зору китайського мовного мислення” на низку “психофонетичних величин нижчого порядку”, тобто на відомі голосні і приголосні звуки, які розташовуються в складі у визначеному порядку та можуть володіти деякою “символічною функцією”, тобто здатністю розрізняти мовні знаки у цій мові. Проте, багато дослідників кореневих мов, у першу чергу, китайської, виділяють в якості мінімальної величини не фонему, а склад [Поливанов 1968, с. 4–7].

Формальна структура ономатопа має досить обмежену варіативність і вважається однією з характерних рис ономотопеїчної лексики як класу. Побіжний перегляд існуючих досліджень ономотопів у різних мовах світу дає змогу виявити певні загальні риси їхнього структурного оформлення. Ми маємо на увазі не звуковий склад окремого складника ономатопа, що структурує його основу, а те, з яких компонентів він складається у процесі формування лексичної одиниці. Найвагомішою рисою структурної подібності ономотопів у різних мовах світу є значна кількість редульованих форм в ономотопеїчній

системі. Цей лінгвістичний феномен постає як загальна характеристика структури онома топів у міжмовному плані. Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду структури онома топів у китайській та українській мовах, доцільним видається коротко зупинитися на теоріях і концепціях, пов'язаних з онома топами у сучасній лінгвістиці загалом.

Одним із перших до питання вивчення структури онома топа звернувся лінгвіст М. І. Ашмарін ще в 1928 році. Розглядаючи прості частини мімем чуваської мови, він виокремив з-поміж них клас елементів, які він називає “виокремлювачами” [Ашмарин 1994, с. 146]. Загалом у дослідженнях авторів у сфері онома топеїчної лексики простежується основна думка про стійкість структурних характеристик онома топів, їхньому об'єктивному підпорядкуванню певним законам [Воронин 1990, с. 35.].

В основу структурних класифікацій кладуть здебільшого кількість звуків або складів. Такий критерій використовують українські лінгвісти (Ю. В. Юсип-Якимович, І. О. Гаценко) та китайські лінгвісти (Ван Ляоі, Інъ Бін Юн).

Структурну класифікацію у китайській мові запропонував китайський лінгвіст Ван Ляоі [Ван Ляои 1954]. В залежності від внутрішньої структури і кількості складів, використаних для передачі звуків, автор виділяє п'ять груп звуконаслідувальних слів і пояснює смислові відмінності між ними. Розглянемо класифікацію звуконаслідувань, запропоновану Ван Ляоі (приклад, які використовує вчений взяті ним із роману “红楼梦 hónglóumèng” (“Сон у Червоному теремі”).

1. Звуконаслідування, які складаються з одного складу. Для передачі звука може використовуватися в ролі звуконаслідування один склад, якщо звук, який передається, різкий і короткий, а не тривалий:

菜羹打开一看，嗤的一笑。Càiyín dǎkāi yī kàn, chī de yī xiào. – Цайюнь розгорнула, глянула і посміхнулась.

2. Звуконаслідування, які складаються з двох різних складів. У цьому випадку два склади передають два різних звука, які слідують один за одним:

宝玉和袭人都扑嗤的一笑。Bǎoyù hé xí rén dōu pūchī de yī xiào. – Баююї і Сіжень порснули зі сміху.

3. Звуконаслідування, які утворюються за допомогою подвоєння складу. Звуконаслідування цієї групи складаються із двічі повтореного складу і виражають тривалий звук:

听得吱吱的笑声，薛蝌连忙把灯吹灭了。Tīng dé zhīzhī de xiào shēng, Xuēkē liánmáng bǎ dēng chuī mièle. – Почувши, що хтось сміється, Сюеке поспішно загасила світло.

4. Звуконаслідування, які складаються із сполучення одного одиничного складу з подвоєнням другого складу. Якщо до одиничного складу приєднати подвоєний другий склад, то перший із наслідуваних звуків буде коротким і різким, а наступний за ним звук – тривалим:

只听吱喽喽一声，院门开外，不知是那一个出来。Zhǐ tīng zhīlólóu yīshēng, yuàn mén kāi wài, bù zhī shì nà yī gè chū lái. – Почувся скрип, ворота відчинились, але я не знаю хто вийшов.

5. Звуконаслідування, утворені двома подвоєними складами. У цьому випадку подвоюється кожен із двох складів, з яких складається звуконаслідування. Таке звуконаслідування зазвичай виражає тривалі звуки або звуки, що слідують один за одним:

只见秋纹，碧痕嘻嘻哈哈的说笑着进来。Zhǐ jiàn Qiūwén, Bìhén xīxīhāhā de shuō xiào zhe jìn lái. – [Вони] побачили, як хіхікаючи увійшли Цювень і Біхень.

Ще один китайський дослідник Ін Бін Юн [Yīn Bīnyōng 1990] пропонує свою класифікацію ономатопеїчних слів. Він поділяє усі ономатопи китайської мови на три великі групи, в залежності від їхньої структури:

1. Прості звуконаслідування. Сюди входять односкладові ономатопи: 嘟 dū – свист, гудок або 喔 ō, wō – кукурікання півня. А також двоскладові, які в свою чергу поділяються на ономатопи з тотожною ініціаллю: 叮咚 dīngdōng – дзень-дон (дзвін, брязкіт), 乒乒 pīngpīng – звук удару об'єктів один в одного, 滴答 dīdā – тік-так (звук годинника) і ономатопи з тотожною фіналлю: 呼噜

hūlū – хропіння, свист; *哐啷 kuānglāng* – деренчання, наприклад гонга; *轰隆 hōnglóng* – гул, гуркіт; *喀嚓 kāchā* – хрускіт, тріск.

2. Ономатопи з подвоєнням. Форм таких звуконаслідувань багато:

– AA: *呼呼 hūhū* – звук вітру; *哇哇 wāwā* – плач дитини; *咚咚 dōngdōng* – бам-бам (звук барабанів); *汪汪 wāngwāng* – гавкіт собаки; *嗡嗡 wēngwēng* – дзижчання комах. Ономатопом такої структури активно бере участь у словотворенні, наприклад: *蹦蹦 bèngbèng* + *车 chē* = *蹦蹦车 bèngbèngchē* – маленький триколісний автомобіль;

– ABB: *哗啦啦 huālāla* – звук вітру або дзюрчання води; *轰隆隆 hōnglónglóng* – звук барабанів. Ця форма ономатопа є двоскладове звуконаслідування з подвоєнням другої частини;

– AAB: *叮叮当 dīngdīngdāng* – звук металевих предметів, що вдаряються одна об одну; *乒乒乓 pīngpīngpāng* – звук удару об'єктів один в одного. У ономатопа цієї форми подвоюється перший склад;

– AABV: *噼啪啪 pīpīpāpā* – звук хлопка, тріск; *滴滴答答 dīdīdādā* – звук годинника; *唧唧咕咕 jījīgūgū* – шепіт. У ономатопа цієї форми подвоюється перший і другий склади;

– AVAB: *哗啦哗啦 huālāhuālā* – звук дощу або вітру; *嘀嗒嘀嗒 dīdādīdā* – звук годинника. Тут подвоєння двоскладового ономатопа.

3. Ономатопи, утворені за допомогою афіксів. Така форма звуконаслідування є багатоскладовою, перший склад якого оформлений афіксом *里 lǐ*, наприклад: *噼里啪啦 pīlīpālā* – звук хлопавок; *乒里乓啷 pīnglīpānglāng* – звук удару об'єктів один в одного. [Yǐn Wēnyōng 1990, с. 452].

У вітчизняному мовознавстві детальну структурну класифікацію звуконаслідувальних слів подає І. О. Гаценко в дисертації “Типологічні особливості звуконаслідувальних слів (на матеріалі української, російської та англійської мов)” [Гаценко 2003], поділяючи ономотопеїчні слова за такими групами:

1. Однокомпонентні звуконаслідувальні слова:

1) односкладові звуконаслідування: *тон, ф'ю, гуп, гур, цок*;

2) двоскладові звуконаслідування: *кахи, хавав, цвірінь*.

2. Двокомпонентні звуконаслідувальні слова:

1) редуplikовані творення складних одиниць:

– подвоєна односкладова основа: *гав-гав, гу-гу* – наслідування звучання вітру, *шарх-шарх* – звук шаркання, *хрум-хрум* – звучання тріску, що утворюється при розжовуванні їжі, *тьху-тьху* – звуки плювання, *тьох-тьох* – звуки серцебиття; співу солов'я;

– подвоєна двоскладова основа: *трюхи-трюхи* – бігти нешвидко, дрібною рисою, *курли-курли* – крик журавля, *бухи-бухи* – звук сильного кашлю, *шушу-шушу* – звук шуму, шарудіння; тиха розмова, *тупу-тупу* – звуки, що утворюються при ході дрібними кроками;

– часткова редупликація одного складу, що передає гучність звучання: *гугуп, бебех, буркуку, тороро* – звук сильного кипіння;

– редуplikовані звуконаслідувальні слова, що поєднуються між собою за допомогою єднальних сполучників *та, да*. Зазначена група звуконаслідувальних слів, як і будь-яка редупликація, несе в собі відтінок тривалості, напр.: *бухи та бухи*;

2) парні слова:

– з односкладовими та двоскладовими елементами, кожен з яких зберігає самостійне значення: *стук-грюк* – наслідування звучання стуку, *дзень-брязь* – звучання від удару по металевих предметах, *хрум-хрусь* – наслідування звуку хрустіння;

– з нерівнозначними компонентами, один із яких є лише фонетичним варіантом першого. Зміна значення другого компонента може мати дві форми: чергування голосних у складі парного звуконаслідувального слова: *бім-бом, трінь-трень*; чергування приголосних (анлаутних; ауслаутних): *трень-брень* – наслідування невмілій грі на музичному інструменті; *хрясь-брязь* – наслідування звучання стуку;

– з елементами, що не зберігають самостійного значення, а є лише складовими частинами звуконаслідувального слова. Зазначена група ономатопейчних слів не численна в українській мові: *куд-кудак*, *тиди-денця* – наслідування звуків стуку зубами від холоду, *бутум-бас* – наслідування грі на віолончелі, *джи-ім* – звуки, що утворюються при витіканні рідини. До складу зазначеної групи входять переважно звуконаслідувальні слова, що відтворюють крики птахів та тварин;

– парні звуконаслідування з частковою редуплікацією (до другого компонента яких додається новий склад, тобто можна говорити про деформацію чи ускладнення елемента), що передають різну якість одного й того ж звукового сигналу (вищий/нижчий його тон та ін.) за допомогою ускладнення фонемної структури звуконаслідування: *шесть-шелесть*, *дзень-дзелень*, *трах-тарарах*, *тень-телен*, *цінь-цвірін*. Компоненти парних ономатопів цієї групи завжди мають однаковий ауслатний приголосний.

3. Багатокомпонентні звуконаслідувальні слова з нерівнозначними та рівнозначними елементами (переважно йдеться про трикомпонентні звуконаслідування): *трах-тах-тах*, *гу-гу-гу*, *гур-гур-гур*, *тра-ра-рі* [Гаценко 2003].

Беручи до уваги наведені вище класифікації звуконаслідувальних слів китайської та української мов, нам видається можливим запропонувати свою універсальну структурну класифікацію звуконаслідувальних слів для китайської та української мов. Розглянувши вищеподані класифікації і виявивши, що спільним є поділ звуконаслідувальних слів за кількістю складів, видається можливим подати нашу структурну класифікацію ономатопів китайської та української мов.

Таблиця 3.2.

**Кількісно-відсоткові показники структурних типів ономатопів
китайської та української мов**

Китайська мова	Українська мова
----------------	-----------------

Прості ономато́пи	
<i>Односкладові</i>	
44 (23%)	111 (56%)
Складні ономато́пи	
<i>Двоскладові ономато́пи</i>	
64 (33%)	25 (12%)
<i>Реду́пліковані ономато́пи</i>	
67 (35%)	57 (29%)
<i>Парні ономато́пи</i>	
11 (6%)	5 (2%)
<i>Багатоскладові</i>	
5 (3%)	1 (1%)
Всього	
191 (100%)	199 (100%)

Передусім, усі звуконаслідування китайської та української мови залежно від кількості складів можна поділити на такі типи:

1. **Прості односкладові ономато́пи:** 梆 *bāng*, 嘞 *bēng*, 嚓 *cā*, 潺 *chán*, 铛 *dāng*, 哧 *chī*, бах, бац, бех, брязь, бум, бух, ген. У китайській мові – 23%, в українській – 56%.

2. **Складні двоскладові ономато́пи:** 拨刺 *bōlá*, 哧溜 *chīliū*, 当啷 *dānglāng*, 嘀嗒 *dīdā*, 咕咚 *gūdōng*, 呼哧 *hūchī*, бухи, ваба, дзелень, киги. У китайській мові – 33%, в українській – 12%.

3. **Складні реду́пліковані ономато́пи,** у китайській мові – 35%, в українській – 29%:

– подвоєння другого складу ономато́па: 哗啦啦 *huālālā*, 咕噜噜 *gūlūlū*, мекеке, тирири;

– часткова редуплікація одного складу, що передає гучність звучання: 咯咯哒, бабах, бебех, геген, підпідьом;

– окремо виділимо форму редуплікації, яка властива китайській мові і відсутня в українській за схемою повторення складів AABV: 叭叭嘎嘎 *jījīgāgā*, 叭叭喳喳 *jījīchāchā*, 嘻嘻哈哈 *xīxīhāhā*.

4. Складні парні ономотопи, у китайській мові – 6%, в українській – 2%:

– з односкладовими та двоскладовими елементами, кожен з яких зберігає самостійне значення: 嘀嗒 *dīdā*, 丁东 *dīngdōng*, 丁零 *dīnglíng*, тик-так, тринь-бринь, хан-лап;

– з нерівнозначними компонентами, один із яких є лише фонетичним варіантом першого. Зміна значення другого компонента може мати таку форму: чергування голосних у складі парного звуконаслідувального слова: 叮当 *dīngdāng*, 丁东 *dīngdōng*, 乒乓 *pīngpāng*, тик-так; чергування приголосних: 当啷 *dānglāng*, 丁零 *dīnglíng*, тринь-бринь, хан-лап;

– парні звуконаслідування з частковою редуплікацією (до другого компонента яких додається новий склад, тобто можна говорити про деформацію чи ускладнення елемента), що передають різну якість одного й того ж звукового сигналу (вищий / нижчий його тон та ін.) за допомогою ускладнення фонемної структури звуконаслідування: дзень-дзелень, тень-телень. Звернімо увагу, що компоненти парних ономотопів цієї групи завжди мають однаковий ауслатний приголосний. Зауважимо, що цей тип відсутній у китайській мові.

5. Складні багатоскладові ономотопи: 噼哩喀喳 *qīlīkāchā*, 叭里呱啦 *jīlīgūālā*, 哼儿哈儿 *hēng er ha er*, кукуріку. У китайській мові – 3%, в українській – 1%.

Далі на прикладах із нашого списку звуконаслідувальних слів розглянемо кожен тип звуконаслідування.

Прості ономаioni.

Звуконаслідування цього типу, як правило, передають короткий звук. Як бачимо вище з таблиці, кількість односкладових ономаіонів у китайській та українській мовах неоднакова (23% і 56% відповідно). Відразу потрібно зауважити, що односкладовий тип звуконаслідувань за чисельністю найбільший серед інших структурних типів в українській мові. Порівнюючи саме цей тип у китайській та українській мовах, бачимо, що в українській мові вдвічі більша кількість односкладових ономаіонів, ніж у китайській. Цікаво, що у своєму дослідженні І. О. Гаценко робить такий висновок: “Як доводить проведене дослідження, звуконаслідувальні слова української мови в більшості своїй мають однокомпонентну структуру. Цей факт можна пояснити специфікою звуків мовлення людини: чим триваліше, різноманітніше звучання, тим важче його передати. Таким чином, однокомпонентні звуконаслідувальні слова передають миттєвий, одноразовий звук” [Гаценко 2003, с. 51]. Це може бути зумовлене специфікою сприйняття звуків мовлення людини: чим триваліше, різноманітніше звучання, тим важче його передати. Таким чином, односкладові звуконаслідувальні слова передають простий одноразовий звук.

Наведемо приклади у китайській мові:

– 梆 *bāng* – наслідування звуку стуку по дереву [现代汉语词典, 2005, ст. 40];

– 蹦 *bēng* – наслідування звуку м'яча, що стрибає [现代汉语词典, 2005, ст. 62];

– 嚓 *cā* – наслідування звуку мотоцикла, що різко загальмував [现代汉语词典, 2005, ст. 110];

– 潺 *chán* – наслідування звуку води, що тече зі струмка, струмись води [现代汉语词典, 2005, ст. 134];

– 铛 *dāng* – наслідування звуку металевого предмету [现代汉语词典, 2005, ст. 155];

- 唻 *chī* – наслідування звуку з яким відривають кусок тканин [现代汉语词典, 2005, ст. 163];
- 刺 *cī* – наслідування звуку удару при падінні [现代汉语词典, 2005, ст. 200];
- 哒 *dā* – наслідування звуку пострілу з кулемета [现代汉语词典, 2005, ст. 211];
- 当 *dāng* – наслідування звуку металевих предметів [现代汉语词典, 2005, ст. 240];
- 登 *dēng* – наслідування звуку, коли важка річ падає або вдаряє інший предмет [现代汉语词典, 2005, ст. 255];
- 嘟 *dū* – наслідування звуку гудка машини [现代汉语词典, 2005, ст. 303];
- 嘎 *gā* – наслідування короткому і гучному звуку машина при різкій зупинці [现代汉语词典, 2005, ст. 396];
- 咣 *guāng* – наслідування звуку вібрації від удару [现代汉语词典, 2005, ст. 471];
- 哄 *hōng* – наслідування звуку, коли багато людей засміялося [现代汉语词典, 2005, ст. 524];
- 呼 *hū* – наслідування різкому звуку вітру [现代汉语词典, 2005, ст. 535];
- 唧 *jī* – наслідування звуку комах і шепоту [现代汉语词典, 2005, ст. 596];
- 铿 *kēng* – наслідування гучному звуку [现代汉语词典, 2005, ст. 743];
- 匡 *kuāng* – наслідування звуку вібрації від удару [现代汉语词典, 2005, ст. 756];
- 啪 *pā* – наслідування звуку пострілу з рушниці, хлопок долонями [现代汉语词典, 2005, ст. 979];
- 乒 *pīng* – наслідування звуку пострілу, звуку дверей, що закрилися [现代汉语词典, 2005, ст. 986];

– 砰 *pēng* – наслідування звуку удару або приземлення важкого предмета [现代汉语词典, 2005, ст. 996];

– 哧 *pī* – наслідування звуку тріску [现代汉语词典, 2005, ст. 1001];

– 乒 *pīng* – наслідування звуку пострілу з пістолета [现代汉语词典, 2005, ст. 1014];

– 锵 *qiāng* – наслідування звуку удару металевого предмета [现代汉语词典, 2005, ст. 1058].

Приклади в українській мові:

– *бах* – наслідування звуку сильного удару, пострілу [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 64];

– *бац* – наслідування різкому короткому звуку [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 64];

– *бех* – наслідування звуку удару від падіння важкого предмету [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 77];

– *брязь* – наслідування різкому дзвінкому звуку від удару (про металеві, скляні предмети) [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 99];

– *бум* – наслідування звуку від пострілу, удару дзвона, барабана [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 102];

– *бух* – наслідування глухому звуку від удару, падіння, пострілу [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 104];

– *ген* – наслідування глухому звуку від падіння, удару чого-небудь [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 232];

– *гон* – наслідування звуку, яким супроводжується стрибок, притупування в танці [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 253];

– *гоц* – наслідування звуку, яким супроводжується стрибок, притупування в танці [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 257];

- *грим* – наслідування гучному звуку від сильного стуку, шуму [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 261];
- *грюк* – наслідування короткому уривчастому звуку від удару по чомусь, падіння чого-небудь [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 264];
- *гряк* – наслідування гучному звуку від стуку під час удару [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 264];
- *гуп* – наслідування глухому звуку від падіння, удару, пострілу [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 266];
- *дзвяк* – наслідування гучному звуку від удару по металевому або скляному предметах [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 292];
- *дзень* – наслідування короткому дзвінкому звуку від удару по металу, склу тощо [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 292];
- *дмух* – наслідування різкому звуку сильного струменя повітря [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 306];
- *кап* – наслідування звуку падіння краплі рідини [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 520];
- *клац* – наслідування уривчастому звуку, утвореного клацанням [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 544];
- *ковть* – наслідування звуку ковтання [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 550];
- *кресь* – наслідування звуку від удару об кремінць [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 585];
- *пах* – наслідування гучному звуку пострілу [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 895];
- *плесь* – наслідування гучному звуку від удару по поверхні води [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 983];

- *плиг* – наслідування звуку від стрибка [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 987];
- *плюсь* – наслідування гучному звуку від удару по поверхні води, падіння кого-, чого-небудь у воду [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 987];
- *пурх* – наслідування різкого звуку шуму від крил птаха, що злітає [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1189];
- *рип* – наслідування різкому звуку від тертя чогось об що-небудь [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1222];
- *стук* – наслідування короткому уривчастому звуку від удару по чому-небудь, падіння чого-небудь [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1407];
- *тень* – наслідування звуку від удару дзвона, дзвінка [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1441];
- *трах* – наслідування різкому сильному звуку від тріску при падіння, ударі [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1471];
- *тук* – наслідування короткому звуку стуку [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1492];
- *туц* – наслідування звуку від стуку, зіткнення [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1487];
- *тьху* – наслідування звуку при плюванні [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1488];
- *хвать* – наслідування звуку від швидкої, поривчастої дії схоплювати, підхоплювати кого-, що-небудь [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1558];
- *хлоп* – наслідування короткому звуку від хлопання [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1564];
- *хльость* – наслідування звуку удару по кому-, чому-небудь чимсь гнучким швидко розсікаючи повітря [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1565];

– *хрусь* – наслідування різкому звуку, який утворюється, коли щось ламається, тріскається, розривається (про кістки, суглоби тощо) [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, ст. 1575].

З наведених вище прикладів видно, що в українській мові більша кількість односкладових ономатоїв у порівнянні з китайською мовою, цим самим ми підтверджуємо висновок, зроблений І. О. Гаценко щодо українських ономатоїв: “Як доводить проведене дослідження, звуконаслідувальні слова української мови в більшості своїй мають однокомпонентну структуру” [Гаценко 2003, с. 51].

Цікаво зазначити, що односкладовими звуконаслідуваннями переважно виступають *артефактофони*, а саме звуки ударів, шуму, стуку, падіння. Це пояснюється у першу чергу тим, що, як вище було зазначено, односкладові звуконаслідування передають короткі, різкі, уривчасті, сильні звуки, такі ж як звуки ударів, стуку, падіння.

Складні ономатої.

Звуконаслідування цього типу, як правило, відображають два або більше звуків (в залежності від кількості складів), які йдуть один за одним. Основну частину складних звуконаслідувань складають *редупліковані ономатої*, які передають багаторазове, уривчасте звучання. Мовознавці по-різному трактують термін редуплікація.

Редуплікація (лат. *reduplico* – подвоюю) у мовознавстві повне або часткове повторення афікса, кореня, основи або цілого слова як спосіб творення слів чи сталих зворотів або фразеологічних одиниць [Словник іншомовних слів 2000, с. 790]. Редуплікація – фонеморфологічне явище, що полягає в подвоєнні початкового складу (часткова редуплікація) або цілого кореня (повна редуплікація). Випадок редуплікації – повтор, тобто подвоєння всього слова; творення таких форм перетинається зі словотворенням. При редуплікації голосний кореня може повторюватись, але й може змінюватись на інший голосний. Це явище притаманне мовам різної будови. Функції редуплікації різноманітні: може виражати граматичне значення, виступає як засіб

варіювання лексичного значення, передаючи інтенсивність звучання. Редуплікація широко використовується у творенні ідеофонів та звуконаслідувальних слів [Лингвистический энциклопедический словарь 1990, с. 408]. В. В. Виноградов у своїй праці “Редуплікація” визначає її як фонеморфологічне явище словотворення, що складається з подвоєння складу, кореня і цілого слова. Наголошує автор і на спорідненості редуплікації зі словотворенням [Виноградов 1972]. Тлумачення В. В. Виноградовим явища редуплікації підходить саме для китайської мови, оскільки китайська мова належить до кореневих, або ізолюючих, мов світу, то для структури більшості ониматопів китайської мови характерним є редуплікація основи, тобто кореня. Та не є виключенням для китайської мови звуконаслідування з частково повторюваною основою. Хоча, варто зазначити, що ониматопів з повністю повторюваною основою набагато більше, ніж ониматопів з частково повторюваною основою, що наше дослідження й підтвердило. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що ониматопів з повністю повторюваною основою в китайській та українській мовах відповідно 35% і 29% від загальної кількості залучених до дослідження ониматопів, у той час, коли ониматопи з частково повторюваною основою становлять відповідно 6% і 2% від загальної кількості досліджуваних ониматопів.

У сучасній українській мові редуплікація представлена широким спектром структурних типів, які відповідають загальнолінгвістичному поділу повторів на повні та часткові. Повний повтор у системі ониматопеїчних слів передбачає, що одна одиниця може повторюватися двічі. При частковому повторі до вихідної одиниці додається її фонетична модифікація – редуплікатор, яка разом з вихідною одиницею утворює нове ониматопеїчне слово. Повторюватися може як перший елемент слова без будь-яких фонетичних змін (*бабах*), так і другий компонент (*мекеке* – звуконаслідування, що відтворює крик кози, вівці тощо, *тирири* – наслідування гри на скрипці).

Редуплікація ониматопеїчних слів може виражатися не лише дворазовим повторюванням конкретного звука, але й багаторазовим його вживанням.

Здебільшого редупліковані звуконаслідування передають послідовне, рівномірне повторення конкретного звука в загальному розумінні, не вказуючи при цьому на додаткові його відтінки: зміну якості звука, швидкість, темп.

На думку Є. Єгорова: “Слова-повтори виникли в мові досить рано. Особливо широко розповсюджені вони були у багатьох народів на ранній стадії їхнього суспільно-економічного життя. Слова-повтори повністю відповідали мисленню цих людей, що відрізнялося наочністю, конкретністю, образністю. Виходячи з основної ідеї подвоєння – підсилення звучання тим чи іншим чином, його почали використовувати для вираження деяких граматичних категорій” [Егоров 1965, с. 20].

Проведений аналіз довів, що повне повторення основ редуплікованих ономатопейчних слів передають складні звучання з миттєвим обривом у кінці слова: 唉儿唉儿 *huīerhuīer*, кахи-кахи, курли-курли, цвірінь-цвірінь. У цьому випадку ономатопейчні слова вказують на багаторазову, повторювану дію. Але дії, які виражають зазначені звуконаслідувальні слова, сприймаються окремо, як такі, що відбуваються поступово, через певний інтервал.

Окрім розглянутих вище прикладів, слід виділити ще один тип редуплікації звуконаслідувальних слів, які мають односкладову структуру, яка повністю повторюється. Цей тип ономатопів однаково властивий як китайській, так і українській мовам, і називається повною редуплікацією. Зазначені звуконаслідування вживаються переважно в редуплікованому вигляді, адже звуки, що ними передаються, за своєю природою тривалі: 嗷嗷 *áo'áo* (звук плачу), 趵趵 *bōbō* (звук педалювання на велосипеді), 潺潺 *chánchán* (звук води зі струмка), 淙淙 *cóngcóng* (звук води, що тече), 嘎嘎 *gāgā* (крик качок і гусей), 呱呱 *guāguā* (крик качок, жаб), 哈哈 *hāhā* (звук сміху), 呵呵 *hēhē* (звук сміху), 咣咣 *huīhuī* (звук дзвону), 霍霍 *huòhuò* (звук заточення ножа), 唧唧 *jījī* (звук комах), 咪咪 *mīmī* (звук нявчання маленького кошеняти), *ga-ga* (звук сміху), *гу-гу* (звук гудіння вітру), *кап-кап* (звук капання рідини, частіше води), *кво-кво* (крик курей), *ко-ко* (крик курей), *ку-ку* (крик зозулі), *ф'ю-ф'ю* (звук свисту). Так

само подвоюватись можуть двоскладові звуконаслідувальні слова: *咳儿 咳儿* *huīerhuīer* (крик коня), *кахи-кахи* (звук під час кашлю), *пугу-пугу* (крик пугача або сича), *телен-телен* (звучання дзвона, дзвінка), *цвірінь-цвірінь* (крик горобця).

Отже, редупліковані творення складних одиниць, на відміну від парних звуконаслідувань, не виражають зміни якості звучання. Адже в цьому випадку другий компонент структури вживається без будь-яких фонетичних змін. Звернімо увагу, що саме в цьому полягає суттєва семантична розбіжність між подвоєнням та структурно-морфологічним елементом парного звуконаслідування, що також виражає повторення певного звуку.

Нарівні з редуплікованими ономатопами парні ономатоми утворюють один із численних типів звуконаслідувальних слів. Особливістю, завдяки якій парні звуконаслідувальні слова виділяються в окремий тип, є їхня неоднорідність. Зазначені ономотопейчні слова виражають, як і редупліковані корені, тривалість звучання, вказуючи при цьому на його неоднорідність. Ця семантична особливість виражається в зміні звукового складу другого компонента парного ономотопейчного слова. Така фонетична варіативність призводить до зміни семантики всього сполучення.

Варіювання анлаутних приголосних парних сполучень, а також поява додаткового приголосного у складі другого компонента, не залежно від того, вживаються ці елементи в мовленні самотійно чи ні, вказує на неоднорідність всього звучання. Отже, основи парних звуконаслідувань указують на заміну одного звукового явища іншим. Подібні пари є ніщо інше, як сполучення близьких за значенням слів, тобто наслідують звучання, що створюються одним і тим же предметом – один і той же звук, але змінений за силою або гучністю. Напр.: звуконаслідування *стук-грюк* порівняти з відповідним *тук-тук*. Останнє звуконаслідувальне слово, що має редупліковану форму, вказує на рівномірно повторюване звучання – *стук у щось, по чомусь*. У першому ж випадку йдеться про звук стуку, але з іншим відтінком значення, тобто ми можемо говорити не про монотонно повторюваний звук, а про різні типи його звучання. Таким

чином, у парному звуконаслідувальному слові поєднується семантика двох близьких за значенням синонімічних слів. Парні звуконаслідувальні слова зберігають однакову з редулькованими коренями складову структуру, утворюючи сполучення односкладових або двоскладових коренів.

Як доводить проведене дослідження, парних звуконаслідувальних слів у кількісному відношенні менше, ніж редулькованих форм. До складу парних сполучень у більшості випадків входять корені та основи, що можуть виступати окремо як самостійні лексичні одиниці, так і у вигляді повторів, напр.: 叮当 *dīngdāng* – наслідування стуку металу: 叮 *dīng* – наслідування легкому дзвінкому звуку, 当 *dāng* – наслідування важкому звуку; 咕-墩 *gū-dūn* – наслідування стуку молотка: 咕 – звучання глухого падіння, 墩 – звучання дзвона.

У складі парних звуконаслідувальних слів при зміні другого компонента може відбуватися: 1) зміна анлаутного (ауслатного) приголосного: 当啷 *dānglāng*, 叮铃 *dīnglíng*, *тринь-бринь*, *тунди-ринди*; 2) нарощення основи: 咯咯 *gēgēdā*, *тень-тень*; 3) зміна інлаутного голосного основи: 乒乒 *pīngpāng*, 丁冬 *dīngdōng*, *тік-так* (компоненти цього сполучення різняться між собою лише за голосним звуком, приголосні в зазначених ономапопейчних словах залишаються незмінними). Звернімо увагу, що в більшості своїй парні ономапопейчні слова є сполученням близьких за значенням слів.

Потрібно зазначити, що у китайській мові більшість становлять звуконаслідувальні слова, що складаються саме з двох складів (*двоскладовий, редулькований та парний типи ономапопів*) – 74% від загальної кількості залучених до дослідження ономапопів, в українській мові двоскладових звуконаслідувань – 38% від загальної кількості залучених до дослідження ономапопів. У той час в українській мові переважає *односкладовий тип ономапопів* – 56% від загальної кількості залучених до дослідження ономапопів, у китайській мові – 23% від загальної кількості залучених до дослідження ономапопів.

Останній тип складних ономатоїв *багатоскладовий*. Як бачимо з наведеної вище таблиці цей тип однаково рідковживаний як у китайській, так і в українській мовах (відповідно 3% і 1% від загальної кількості залучених до дослідження ономатоїв).

Варто зазначити, що *складними ономатоями* зазвичай є *антропофони*, *натурофони* і *зоофони*. Найвживанішою формою *зоофонів* виступає редуплікована форма, оскільки звуки, які імітують крики і голоси тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю.

Отже, як доводить проведене дослідження, нетривалий одиничний звук передається одиничним уживанням звуконаслідувального слова. Для передачі багаторазового, уривчастого звучання використовується редуплікація або варіювання звуконаслідувальних слів. У цьому випадку мова може йти про вживання парних або редуплікованих звуків.

Загальна кількість структурних типів ілюструється у нижче поданій схемі (Рис. 3.3; Рис. 3.4), яка дає можливість простежити загальну динаміку та найбільшу / найменшу вживаність зазначених типів, семантично ілюструючи при цьому їхню чисельність.

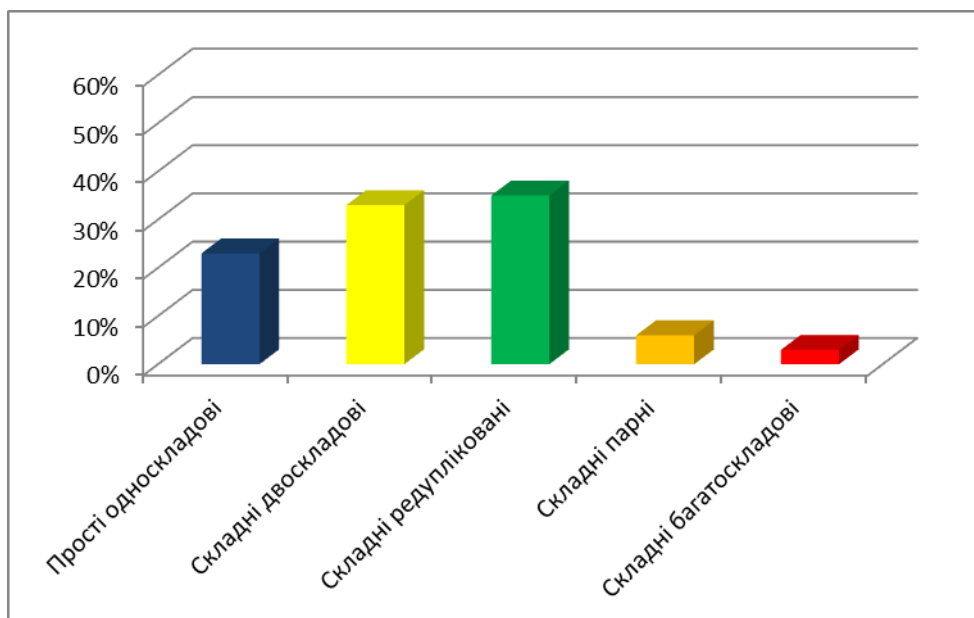

Рис. 3.3 Кількісні показники структурних типів ономатоїв у китайській мові

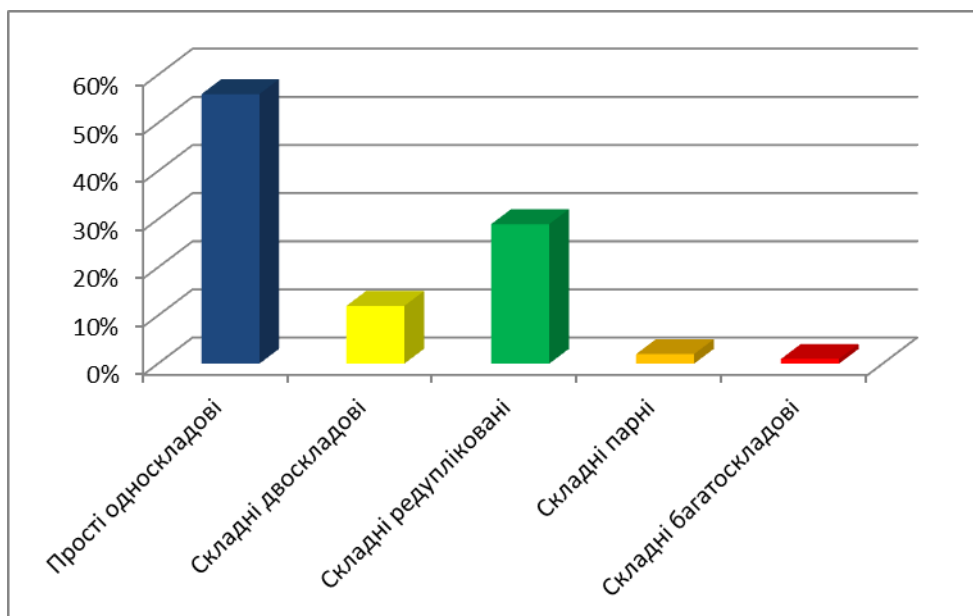

Рис. 3.4 Кількісні показники структурних типів ономапоїв в українській мові

Далі, було проведено психолінгвістичний експеримент з метою визначення рівня іконічності у звуконаслідувальних словах китайської та української мов як універсального засобу збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту в рамках дослідницької програми, результати якого дозволять встановити, чи є іконізм внутрішньомовним явищем або носить міжмовний характер; чи звукова форма звуконаслідувань незалежно від генетичного походження мови є мотивованою їхнім змістом.

Висновки до третього розділу

1. Китайська та українська мови через свої фонетичні та типологічні закономірності мають відмінні артикуляційно-акустичні класифікації звуків. У зв'язку з цим зовнішня форма (план вираження) семантично тотожних ономапоїв є різною у плані їх фонемного складу.

За семантикою китайські та українські ономапоєичні слова поділяються на такі чотири типи: *артефактофонний* (кит. – 42%; укр. – 38%); *антропофонний* (кит. – 25%; укр. – 31%), *зоофонний* (кит. – 19%; укр. – 26%) та *натурофонний* (кит. – 14%; укр. – 5%). *Артефактофонний*

представлений трьома видами: ономато́пи – наслідування звуків гри на музичних інструментах (кит. – 4%; укр. – 5%), ономато́пи – наслідування звуків механізмів (кит. – 13%; укр. – 11%) й ономато́пи – наслідування звуків різноманітних шумів (удар, тріск, стукіт) (кит. – 25%; укр. – 22%); *антропофонний* тип включає два види ономато́пів: *артикуляційний* (кит. – 18%; укр. – 20%) і *акціональний* (кит. – 7%; укр. – 11%); *зоофонний* – також два види: ономато́пи, що імітують крики тварин (кит. – 12%; укр. – 17%), й ономато́пи, що імітують звуки птахів (кит. – 7%; укр. – 9%), і останній тип *натурофонний* – теж два види: ономато́пи, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (кит. – 5%; укр. – 1%), й ономато́пи, що наслідують звучання рідини (кит. – 9%; укр. – 4%).

Зафіксовано переважання у китайській мові *артефактофонів* третього виду (25%) та *артикуляційних антропофонів* (18%). Найменша кількість звуконаслідувань китайської мови припадає на *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (5%), й *артефактофони* – наслідування звуків гри на музичних інструментах (4%).

В українській мові також переважають *артефактофони* третього виду (22%) й *артикуляційні антропофони* (20%). Це пояснюється усвідомленням важливості людського фактора в мовному знакові. Найменш представлені в українській мові *натурофони*, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (1%), та *натурофони*, що наслідують звучання рідини (4%).

2. Беручи до уваги розроблені в лінгвістиці класифікації ономато́пів китайської (王了一, 尹斌庸) та української (І. О. Гаценко, Ю. В. Юсип-Якимович) мов, було запропоновано нову структурну їх типологію.

За структурою китайські та українські ономато́печні слова поділяються на такі: *прості односкладові ономато́пи* (кит. – 23%; укр. – 56%); *складні двоскладові ономато́пи* (кит. – 33%; укр. – 12%); *складні редульковані* (кит. – 35%; укр. – 29%); *складні парні* (кит. – 6%; укр. – 2%) та *складні багатоскладові* (кит. – 3%; укр. – 1%).

Установлено, що в українській мові вдвічі більше *односкладових онома топів*, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односкладовими українськими звуконаслідуваннями переважно є *артефактофони*: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують *складні онома топи* з двоскладовою формою (*двоскладові, редупліковані та парні*), ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Двоскладова форма, зокрема редуплікована, властива *зоофонам*, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. *Антропофони* та *натурофони*, як правило, теж мають двоскладову форму. Це можна пояснити словотвірними характеристиками сучасної китайської мови, її тенденцією до двоморфемних слів як еволюційної двотисячолітньої історії переходів від односкладного слова в мовах ізолятивного типу до двоскладових слів, тобто слів із двох повнозначних (кореневих) морфем.

Спостережувана подібність семантичних типів і видів звуконаслідувальних слів різнотипологічних і різногенетичних мов підтверджує припущення про те, що онома топи є знаками первинної номінації, які збереглися у свідомості носіїв кожної мови як дивергентно-конвергентного нащадка загальнолюдської мови. Вочевидь, що первісна людина наслідувала не лише те, що усвідомлювала й що її оточувало, а й поведінку собі подібних і навіть те, що було предметом її тодішньої матеріальної і ритуальної культури. Це показує і досліджуваний матеріал (зафіксовано більшу кількість *артефактофонів* третього виду в кожній із мов як показник того факту), що первісні люди в першу чергу наслідували звуки *артефактів* (штучно створених предметів), з якими вони щоденно взаємодіяли. Найменша кількість онома топів в обох мовах припадає на *натурофони*. Це пояснюється тим, що первісна людина уважала себе частиною природи, і тому цей світ для неї був як звичний і буденний, так і глибоко тотемний, почасти табуїстичний.

Що стосується власне структурних типів онома топів, то вони мають досить обмежену варіативність. Йдеться не про фонетичний склад окремого

складника ономатопа, що структурує його основу, а те, з яких компонентів він складається у процесі творення мовного знака.

РОЗДІЛ 4

АСОЦІАТИВНО-РЕЦЕПТИВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ІКОНІЧНОГО ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ І ЗВУКОСИМВОЛІЗМУ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У першому розділі дисертаційного дослідження було розглянуто питання про зв'язок між звуком і значенням, *звуконаслідування* як зв'язок між планом вираження і планом змісту. Питання про універсальність, міжмовний характер цього явища як і раніше є відкритим. Ми розглянули різні типи знаків, виділивши як об'єкт дослідження *іконічний знак*, представлений у мові *звуконаслідувальними й звукосимволічними словами*, які є складовими поняття *звукобразжальність*, під яким розуміють таку властивість слова, яка полягає в наявності необхідного, суттєвого, повторюваного й відносно стійкого мимовільного зв'язку між фонемами слова і вкладеною в основу номінації ознакою об'єкта-денотата (мотивом) [Воронин 1990, с. 5]. В експериментальній частині роботи здійснюється спроба на матеріалі двох різносистемних мов простежити характер іконізму з точки зору його універсальності і національної специфіки. Цей розділ є описом та інтерпретацією *психолінгвістичного експерименту*, метою якого є визначення рівня іконічності звукових комплексів у сприйнятті носіїв у мовах різної типологічної будови, зокрема в китайській, що належить до ізолюючого типу мов, та в українській, флективній мові.

4.1 Результати експерименту з рецепції звуконаслідувань китайської мови носіями української мови

Для експериментального дослідження ступеня іконічності в ономатопах китайської та української мов як універсального засобу збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту було розроблено відповідну програму.

Інформантами експерименту стали 30 студентів 3 курсу Київського національного лінгвістичного університету (2012 р.) та 30 студентів Пекінського університету мови та культури (北京语言大学) (2012 р.), поділені на групи з 10 осіб. Кожен інформант отримав індивідуальну анкету для виконання завдання та інструкцію.

Анкета включала по 30 звуконаслідувань для носіїв китайської і української мов, відібрані зі словників: 现代汉语词典 (Словник сучасної китайської мови) та Великий тлумачний словник сучасної української мови, В. Т. Бусел, які за розробленою семантичною типологією виявилися найпродуктивнішими для кожної із мов.

Ономатопи були записані на аудіо носіями сучасної китайської мови “путунхуа” та “сучасної української літературної мови”.

Інструкція. Носіям китайської та української мов було запропоновано таке завдання: “您将听到 30 个象声词，每个单词重复 3 遍。您的任务是给指定的象声词选择相对应的中文和乌克兰语并将其写下来”。 / “Прослухайте 30 звуконаслідувальних слів, які будуть повторені тричі. Доберіть для цих звуконаслідувань відповідники у китайській мові й, відповідно, в українській мові та запишіть їх” (Додаток А, Б).

Одержані результати сприйняття ономатопів носіями китайської та української мов були опрацьовані за традиційним математичним алгоритмом визначення **середнього арифметичного кількісної вибірки** ономатопів – коефіцієнт, що дорівнює відношенню суми всіх одиниць вибірки до їхньої кількості. Аналіз одержаних експериментальних даних було опрацьовано для кожного окремого ономатопа в його відношенні до загальної кількості ономатопів (30) за формулою:

$$X_{1-30} (\%) = 3N_{n(1-30)} / 30 * 100\%,$$

де $X_{1-30} (\%)$ – відсоток середнього арифметичного кількісної вибірки для певного ономатопа, $3N_{n(1-30)}$ – кількість правильних відповідей інформантів щодо кожного ономатопа (1–30), 30 – загальна кількість ономатопів.

Наступний етап опрацювання одержаних експериментальних даних полягав в обчисленні відношення суми наданих інформантами правильних відповідей до загальної кількості ономатопів живої / неживої природи за формулою:

$$X_{\text{заг. жп / нп}} (\%) = X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%) / 15,$$

де $X_{\text{заг. жп / нп}} (\%)$ – відсоток середнього показника кількісної вибірки для всіх ономатопів живої (15) / неживої (15) природи, $X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%)$ – відсоток суми результатів правильних відповідей для всіх ономатопів живої / неживої природи.

Для обчислення загальної суми показників ономатопів живої / неживої природи застосовано формулу:

$$X_{\text{заг.}} = X_{\text{заг. жп}} (\%) + X_{\text{заг. нп}} (\%)$$

Таблиця 4.1.

Результати сприйняття китайських звуконаслідувань носіями української мови

№	Звуконаслідування китайської мови		Відповідники- ономатопи в українській мові	Результати наданих відповідей	
	ієрогліфічне слово	транслітерація		кількість	(%)
<i>Ономатопи живої природи</i>					
1.	喵喵	mīāomīāo	няу-няу	30	100%
2.	嘎嘎	gāgā	га-га	30	100%
3.	哞哞	mōumōu	му-му	28	93,3%
4.	咩咩	mīēmiē	ме-ме	27	90%
5.	呱呱	guāguā	ква-ква	24	80%
6.	汪汪	wāngwāng	гав-гав	19	63,3%
7.	唧唧	jījī	дз-з-з	16	53,3%
8.	哼哼	hēnghēng	хрю-хрю	14	46,7%
9.	啾啾	jiūjiū	цвірінь-цвірінь	10	34%
10.	咯咯哒	gēgēdā	куд-кудак	5	16,7%

11.	呼噜	hūlū	мур-мур	0	0%
12.	萧萧	xiāoxiāo	і-го-го	0	0%
13.	哑哑	yāyā	кар-кар	0	0%
14.	喔喔	wōwō	кукуруіку	0	0%
15.	吱吱	zīzī	пі-пі	0	0%
Ономатопи неживої природи					
16.	嘀嗒	dīdā	тік-так	23	73,3%
17.	丁零	dīnglíng	дінь-дінь	21	70%
18.	冬冬	dōngdōng	тук-тук	14	46,6%
19.	蹦蹦	bēngbēng	бум-бум	10	33,3%
20.	啪嗒	pādā	бабах	7	23,3%
21.	扑通	pūtōng	бульк	2	6,7%
22.	咕咚	gūdōng	бубух	2	6,7%
23.	嘎巴	gāba	хрусь	1	3,3%
24.	咕嘟	gūdū	буль-буль	0	0%
25.	嘎吱	gāzhī	скрип-скрип	0	0%
26.	乒乓	pīngpāng	бебех	0	0%
27.	滴沥	dīlì	кап-кап	0	0%
28.	当当	dāngdāng	бух-бух	0	0%
29.	淙淙	cóngcóng	хлюп-хлюп	0	0%
30.	喀吧	kābā	трах	0	0%

Носії української мови надали *абсолютно правильні відповідники* для ономатопів живої природи (100% для 嘎嘎 gāgā (га-га), 喵喵 miāomiāo (няу-няу), *нульові відповідники* для ономатопів як живої (0% для 呼噜 hūlū (мур-мур), 萧萧 xiāoxiāo (і-го-го), 哑哑 yāyā (кар-кар) та ін.), так і неживої (0% для 咕嘟 gūdū (буль-буль), 嘎吱 gāzhī (скрип-скрип), 乒乓 pīngpāng (бебех) та ін.) природи. Це пояснюється повним збігом / не збігом акустично-артикуляційних фонологічних характеристик китайської та української мов.

Носії української мови надали *наближені до абсолютного показника правильні відповідники* для ономатопів живої природи (93,3% для 咩咩 miēmiē

(*ме-ме*), 90% для 嗶嗶 *tōitōi* (*му-му*) та ін.), наближені до нульового показника відповідники для ономатоів як живої (16,7% для 咯咯哒 *gēgēdā* (*куд-кудак*), так і неживої (扑通 *pūtōng* (*бульк*), 咕咚 *gūdōng* (*бубух*), 嘎巴 *gāba* (*хрусь*)) природи.

Якщо сума наданих українськими інформантами правильних відповідей до загальної кількості ономатоів живої природи становить 45,1%, то неживої – лише 17,5%. Загальна сума ономатоів живої / неживої природи – 62,6%.

Якщо зовнішня форма (план вираження) звуконаслідувань збігається за звуковим складом: 嘎嘎 *gāgā* (*та-та*), 喵喵 *miāomiāo* (*няу-няу*), 嗶嗶 *tiētīē* (*ме-ме*) 嗶嗶 *tōitōi* (*му-му*), то закономірно, що відсоток сприйняття їх є високим (від 90% і вище) в обох мовах.

На другому місці за ступенем сприйняття перебувають ті ономатоипи, які збігаються за певними звуковими характеристиками (наприклад, за місцем або способом творення): тук-тук – 冬冬 *dōngdōng* (кит. 46,6%; укр. 80%) та тик-так – 嘀嗒 *dīdā* (кит. 73,3%; укр. 76,7%) (на початку складів в обох мовах наявні передньоязикові щілинні приголосні).

Звуконаслідування 汪汪 *wāngwāng* (*гав-гав*) – кит. 63,3%; укр. 60%; 唧唧 *jījī* (*дз-з-з*) – кит. 53,3%; укр. 73,3%; 呱呱 *guāguā* (*ква-ква*) – кит. 80%; укр. 66,7%, незважаючи на фонетичні розбіжності, адекватно сприймаються носіями обох мов. У цих випадках спрацьовує форма ономатоипа, що імітує звуки з тривалим звучанням, зокрема повтори в їх складі.

Експериментальні результати свідчать про середній ступінь міжмовного іконізму звуконаслідувань китайської та української мов, який проявляється у відображенні позначуваного через позначення і який перевищує поріг за 60%.

Це підтверджує аргументи представників звуконаслідувальної гіпотези походження людської мови на користь того, що первинна звукозображальна мова складалася здебільшого з основ / коренів (і це більшою мірою збереглося в мовах ізолятивного / кореневого типу, які одними з перших відділилися від

допрамовного релікту, меншою мірою, але збереглося – в мовах флективного типу).

Як і слід було очікувати, найбільш упізнаваними виявилися ономатописи живої природи. Такі звуконаслідування, як 嘎嘎 *gāgā* (га-га), 喵喵 *miāomiāo* (няу-няу), 咩咩 *miēmiē* (ме-ме), 嗡嗡 *mōumōu* (му-му) впізнані більш ніж в 90% випадків. Безумовно, це пояснюється їхньою близькістю за місцем або способом артикуляції з аналогами в українській мові. Друге місце за коефіцієнтом упізнавання належить тим звуконаслідувальним словам, які збігаються хоча б за однією з ознак, наприклад: 哼哼 *hēnghēng* (хрю-хрю), 呱呱 *guāguā* (ква-ква), 汪汪 *wāngwāng* (гав-гав). Ономатописи групи неживої природи викликали великі труднощі. Можна виділити лише ономатописи 嘀嗒 *dīdā* (тік-так) і 丁零 *dīnglíng* (дінг-дінг), що мають досить високий відсоток упізнавання (73,3% і 70% відповідно). 7 звуконаслідувань цієї групи не була визначена жодним з інформантів. В цілому, відсоток розпізнавання становить:

- по групі ономатописів живої природи – 45,1%;
- по групі ономатописів неживої природи – 17,5%.

Аналіз отриманих у ході експерименту даних дозволяє говорити про те, що звуконаслідування китайської та української мов мають у деяких випадках подібності за звуковим складом (наприклад, 嘎嘎 *gāgā* (га-га), 丁零 *dīnglíng* (дінг-дінг), що сприяє впізнаванню китайських ономатописів носіями української мови. Отже, можна припустити наявність міжмовного іконізму в звуконаслідувальній лексиці досліджуваних мов. Проте, впізнавання не завжди спирається виключно на акустичну схожість. У низці випадків реципієнти здогадуються про те, який природний звук позначає те чи те китайське звуконаслідування, і підбирають йому відповідне слово в українській мові, навіть якщо звуковий склад слів значно відрізняється.

Таким чином, результати експерименту вказують на те, що досліджувані мовні явища характеризуються також і внутрішньомовним іконізмом, суть якого полягає “у збереженні якості природних звучань при використанні різних

мовних засобів для їхньої передачі у різних мовах” [Гололобова 2005, с. 47]. Тільки наявністю внутрішньомовного іконізму можна пояснити впізнавання носіями української мови звуконаслідувань у випадках, коли звуковий образ ономатопів повністю не збігається або збігається лише за окремими характеристиками. Отже, звукова форма звуконаслідувань китайської мови певною мірою відображає їхній зміст.

Підсумовуючи сказане вище, можна стверджувати що звукова форма ономатопів незалежно від генетичного походження мови є мотивованою їхнім змістом і що в кожній мові вони належать до іконічного типу знаків білатерально-асоціативної природи.

4.2 Результати експерименту з рецепції звуконаслідувань української мови носіями китайської мови

Таблиця 4.2.

**Результати сприйняття українських звуконаслідувань
носіями китайської мови**

№	Звуконаслідування української мови	Відповідники-ономатопи у китайській мові		Результати наданих відповідей	
		ієрогліфічне слово	транслітерація	кількість	%
<i>Ономатопи групи живої природи</i>					
1.	га-га	嘎嘎	gāgā	30	100%
2.	няу-няу	喵喵	miāomiāo	30	100%
3.	ме-ме	咩咩	miēmiē	29	96,7%
4.	му-му	哞哞	mōumōu	28	93,3%
5.	дз-з-з	唧唧	jījī	22	73,3%
6.	ква-ква	呱呱	guāguā	20	66,7%
7.	гав-гав	汪汪	wāngwāng	18	60%
8.	цвірінь-цвірінь	啾啾	jiūjiū	13	43,3%
9.	хрю-хрю	哼哼	hēnghēng	5	16,6%
10.	куд-кудак	咯咯哒	gēgēdā	3	10%

11.	мур-мур	呼噜	hūlū	2	3,3%
12.	і-го-го	萧萧	xiāoxiāo	0	0%
13.	кар-кар	哑哑	yāyā	0	0%
14.	кукуруку	喔喔	wōwō	0	0%
15.	пі-пі	吱吱	zīzī	0	0%
Ономатопи групи неживої природи					
16.	тук-тук	冬冬	dōngdōng	24	80%
17.	тік-так	嘀嗒	dīdā	23	76,7%
18.	дінь-дінь	丁零	dīnglíng	22	73,3%
19.	бабах	啪嗒	pādā	13	43,3%
20.	бум-бум	蹦蹦	bēngbēng	4	13,3%
21.	бульк	扑通	pūtōng	2	6,7%
22.	кап-кап	滴沥	dīlì	1	3,3%
23.	бух-бух	当当	dāngdāng	1	3,3%
24.	хрусь	嘎巴	gāba	0	0%
25.	скрип-скрип	嘎吱	gāzhī	0	0%
26.	бебех	乒乒	pīngpīng	0	0%
27.	бубух	咕咚	gūdōng	0	0%
28.	буль-буль	咕嘟	gūdū	0	0%
29.	хлюп-хлюп	淙淙	cóngcóng	0	0%
30.	трах	喀吧	kābā	0	0%

Носії китайської мови надали *абсолютно правильні відповідники* для ономатопів живої природи (100% для *га-га* (嘎嘎 gāgā), *няу-няу* (喵喵 miāomiāo)), *нульові відповідники* для ономатопів як живої (0% для *і-го-го* (萧萧 xiāoxiāo), *кар-кар* (哑哑 yāyā) та ін.), так і неживої (0% для *хрусь* (嘎巴 gāba), *скрип-скрип* (嘎吱 gāzhī) та ін.) природи.

Носії китайської мови надали *наближені до абсолютного показника правильні відповідники* для ономатопів як живої (96,7% для *ме-ме* (咩咩 miēmiē), 93,3% – *му-му* (哞哞 mōumōu)), так неживої (80% для *тук-тук* (冬冬 dōngdōng) природи, *наближені до нульового показника відповідники* для ономатопів як живої (16,6% для *хрю-хрю* (哼哼 hēnghēng), 10% – *куд-кудак* (咯咯哒 gēgēdā),

3,3% – мур-мур (呼噜 hūlū), так і неживої (13,3% для бум-бум (蹦蹦 bēngbēng), 6,7% – бульк (扑通 pūtōng), 3,3% – кап-кап (滴沥 dīlì), 3,3% – бух-бух (当当 dāngdāng)) природи.

Якщо сума наданих китайськими інформантами правильних відповідників до загальної кількості онома топів живої природи становить 44,2%, то неживої – лише 20%. Загальна сума показників онома топів живої / неживої природи – 64,2%.

Аналіз результатів експерименту показав, що онома топи групи живої природи, як і в попередньому експерименті, виявилися більш впізнаваними. Загальний відсоток упізнання по групі досить високий (44,2%). Такі звуконаслідування як га-га (嘎嘎 gāgā), няу-няу (喵喵 miāomiāo), ме-ме (咩咩 miēmiē), му-му (哞哞 mōumōu) впізнані більш ніж в 90% випадків. Це можна пояснити їхньою близькістю за місцем і способом артикуляції з аналогами у китайській мові. Друге місце за коефіцієнтом впізнання належить тим звуконаслідувальним словами, які збігаються хоча б за однією з ознак, наприклад: дз-з-з (唧唧 jījī) і ква-ква (呱呱 guāguā) – 73,3% і 66,7% відповідно. Однак не можна стверджувати, що при впізнанні реципієнти орієнтувалися тільки на схожість. Так, онома топ гав-гав (汪汪 wāngwāng), незважаючи на повне неспівпадіння за звуковим складом, має досить високий відсоток розпізнавання (60%). Невизначеними жодним з інформантів залишилося лише 4 звуконаслідування з 15. Відсоток упізнання по групі онома топів неживої природи значно менше (20%). Можна виділити лише онома топи тук-тук (冬冬 dōngdōng), тик-так (嘀嗒 dīdā) і дінг-дінг (丁零 dīnglíng), що мають високі відсотки впізнавання (80%, 76,7% і 73,3% відповідно). Практично половина поданих звуконаслідувань цієї групи не була визначена жодним з інформантів (7 онома топів із запропонованих 15). В цілому, відсоток розпізнавання становить:

- по групі онома топів живої природи – 44,2%;
- по групі онома топів неживої природи – 20%.

Отримані в ході експерименту дані дозволяють говорити про те, що деякі звуконаслідування китайської та української мов мають подібності в звуковому складі (наприклад, 嘎嘎 *gāgā – ta-ta*), що сприяє впізнаванню українських ономатоїв носіями китайської мови. Проте, впізнавання не завжди спирається виключно на акустичну схожість. У низці випадків реципієнти здогадуються про те, який природній звук позначає те чи те українське звуконаслідування, і підбирають йому відповідне слово в китайській мові, навіть якщо звуковий склад слів значно відрізняється. Можна припустити, що інформанти в цих випадках орієнтуються на властиві обох мовам способи вербалізації природних звучань, перш за все, на повні або часткові повтори складів для позначення звуків з тривалим звучанням або для позначення повторюваної дії.

Таким чином, можна прийти до висновку про певний рівень міжмовної звукозображальності, який проявляється в різносистемних мовах, що підтверджує теорію про те, що первинна звукозображальна мова складалася здебільшого з основ, у яких план вираження певною мірою визначається планом змісту. Однак фонологічні системи мов світу містять лише від 10 до 80 фонем. Не дивно, що з розвитком мови фонетична вмотивованість слів або послаблюється, або втрачається повністю, і багато слів, які є в основі своїй природно мотивованими, вже не сприймаються такими носіями мови. Проте, як справедливо зазначає А. Б. Міхальов, “звукозображальність як універсальний лінгвістичний феномен не тільки не перебуває на периферії мови (як наполягав Ф. де Сосюр), але, вірогідніше, є центральним вузлом, що зв’язує найкардинальніші сфери мовної дійсності” [Михалёв 2008, с. 45].

Результати експериментів, спрямованих на дослідження процесів рецепції, продемонстрували впізнавання звуконаслідувальних слів у більш, ніж 60% випадків носіями обох мов, тому дозволяють говорити про міжмовний іконізм притаманний звуконаслідуванням китайської та української мов. Разом з тим аналіз експериментальних даних не дозволяє на даному етапі стверджувати, що іконізм проявляється у всіх без винятку ономатопах.

Відсоток упізнання україномовними носіями китайських ономатоїв групи живої природи – 45,1%.

Відсоток упізнання україномовними носіями китайських ономатоїв групи неживої природи – 17,5%.

Відсоток упізнання китайськомовними носіями українських ономатоїв групи живої природи – 44,2%.

Відсоток упізнання китайськомовними носіями українських ономатоїв групи неживої природи – 20%.

Загальний відсоток упізнання україномовними реципієнтами китайських звуконаслідувань – 62,6%.

Загальний відсоток упізнання китайськомовними реципієнтами українських звуконаслідувань – 64,2%.

Зіставно-типологічне опрацювання отриманих результатів показує, що носії китайської і української мов майже без перешкод сприймають більшу кількість звуконаслідувань живої / неживої природи. Відсотки сприйняття досить високі (кит. 62,6%; укр. 64,2%). Майже половина звуконаслідувань групи неживої природи не була визначена жодним із інформантів обох мов (7 ономатоїв із 15).

4.3 Експериментальне вимірювання ступенів відображення іконічного звуко символізму у свідомості носіїв української мови

У першому розділі дослідження йшлося про звуко символізм як закономірний, недовільний, фонетично мотивований зв'язок між фонемами слова та покладеною в основу номінації незвуковою (неакустичною) ознакою денотата (мотивом). Межа між звуконаслідуванням і звуко символізмом знаходиться в ознаці денотата (акустичній для звуконаслідувальної лексики й неакустичній для звуко символізму). Поняття *звуконаслідування* й *звуко символізму* поєднуються загальним терміном *звукотображальність*. Ми зазначали, що звуко символізм є однією з двох складових явища

звукозображення, при цьому інша складова – ономапопея досить добре вивчена у лінгвістиці на матеріалі різних мов, коли питання про універсальність звуко символізму залишається відкритим.

Звуко символізм є більш складним явищем, ніж звуконаслідування. Звуко символічні слова мають не акустичний денотат, тобто їхнє значення не пов'язане з певним звучанням оточуючого світу, та звукова форма може залежати від різноманітних ознак: “в основу номінації звуко символічних слів можуть входити ознаки об'єктів, які сприймаються в будь-якій сенсорній модальності людини” [Воронин 2006, с. 88]. Наприклад, звуко символічне слово може відображати якість предмету, що сприймаються зором (прикметник *teeny*, що має значення “крихітний”, містить голосний переднього ряду високого піднесення [i], що асоціюється зі значенням малого розміру) [Jespersen 1933, с. 283–303]. Незважаючи на думку про те, що мовний знак, виникнувши як сутність примарної мотивованості, спочатку розвивається тільки в рамках певної якості, О. А. Шамина, кажучи у своїй статті про багатозначність мовних одиниць, вказує, що “прояв сутності в області звукозображальності більш ніж оправданий, оскільки фонетичних одиниць в кожній мові всього кілька десятків, тому звукозображальним словам властива “дифузна” семантика з семами, що відображають різні сторони денотата. У зв'язку зі звуко символізмом виникає питання щодо умовності в мові. Умовність мовного знака в природних живих мовах істотно обмежена його звуковою формою, яка в свою чергу, обмежена можливостями людського артикуляційного та слухового апаратів, а також об'ємом оперативної пам'яті для опрацювання почутого звукового сигналу. Найменша мовна одиниця – фонема абстрактна настільки, що сама по собі не має змісту, а тільки функцію (утворювати та розрізняти слова), у мові, як засобу комунікації людей, представлена звуком, а зі звуками людина (у нормі) знайома з народження, при цьому ці звуки не можуть не мати асоціацій: нейтральних, приємних або неприємних. Тому підбір звуків для оформлення слова в процесі номінації цілком теоретично виправданий” [Шамина 2008; с. 106]. Таким чином, з одного боку з'являється умовність у мові, а з іншого – мотивованість мовного

знака або мотивованість плану вираження мовної одиниці. Слід визнати той факт, що людині властиво не просто задовольнятися умовним зв'язком форми і значення слів, а навпаки, шукати причинно-наслідкові зв'язки, замислюватися над походженням тієї чи тієї події, факту, вислову чи слова. Можна зробити висновок, що всі слова були спочатку мотивовані, тому що слово – це вираження знань людини, але, що цілком природньо, з часом багато слів втратили свою вмотивованість повністю або частково. Дослідниками звукового символізму піднімається питання про те, що є проблема універсальності цього явища [Левицький 2009]. З одного боку, існує теорія первинного звуко-символізму, згідно з якою зв'язок між звуковою формою і змістом усвідомлюється носіями всіх мов на основі первинної по відношенню до понятійного значення символіки звуку. З іншого боку, теорія вторинного звуко-символізму передбачає, що зв'язок між звуковою формою і значенням слів виникає довільно, і не може існувати у всіх мовах. Однак з точки зору дистрибутивного підходу до проблеми звукового символізму тенденції, представлені в цих теоріях, можуть співіснувати подібно до того, як співіснують у мові довільність й іконічність.

Погоджуємося з О. Єсперсеном, що вивчення звукового символізму не може бути плідним, якщо формулювати висновки лише на матеріалі однієї мови (або групи споріднених мов), не враховуючи неспоріднені мови. Також варто залучати результати психології, зокрема експериментальної. Учений наголошував, що у проведених експериментально-психологічних та лінгвотипологічних дослідженнях, безумовно, доведено існування звукового символізму в мовах світу [Jespersen 1964, с. 401].

О. П. Журавльов звертає увагу, що при більш ретельному аналізі виявляється, що майже всі слова, які називають звук або предмет, що звучить, будь-яким чином пов'язані з цим звуком своєю звуковою формою [Журавльов 1991]. Однак, як підкреслював В. В. Левицький, семантична вмотивованість повністю не витісняє мотивованість фонетичну, яка продовжує існувати в формі мотивації слова, експресивного “коригування” концептуального

значення, а також у формі вторинного звуко символізму [Левицький 1973]. Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що фонетична вмотивованість притаманна не тільки словам, що наслідують звук, а й словам, у яких зв'язок між формою слова та його значенням ґрунтується на здатності мовних знаків відобразити символічне значення. Ці два види фонетичної умотивованості – як наслідування звука звуком (відображення у звучанні слова звукової ознаки об'єкта-денотата), і як наслідування звуком не звука (відображення у звучанні слова якої-небудь не звукової ознаки об'єкта-денотата) – зазвичай не розмежуються, але О. О. Леонтьєв доказово стверджує, що ці два явища різного типу, хоча й взаємозалежні [Леонтьєв 1974]. Таким чином, фонетична вмотивованість властива всім звукозображальним словам. З іншого боку, не можна не визнати наявності цілої низки проблем, пов'язаних з умотивованістю знака, перш за все з його примарною вмотивованістю і втратою зв'язку між фізичною формою і значенням в сучасних мовах. І тут виникає питання про існування в мові *фоносемантичних універсалій*.

Під *фоносемантичними універсаліями* розуміємо мовні властивості, притаманні всім мовам або більшості з них [Воронин 1982, с. 190]. Більш того, міжмовний простір є “сукупністю фоносемантичних універсалій, що реалізуються у кожній мові специфічно, але при цьому дотримуються універсальних законів значущості звуків” (Шадріна 2001, с. 9). Звуки володіють певним нелінгвістичним емоційно-оцінюючим самостійним змістом. Саме тому можна сказати, що більшість базових звуків у різних мовах може збігатися. Зокрема, фізичні властивості звуків універсальні. Наприклад, [r] завжди асоціюється з гучним, а [ʃ] з шипінням, з тихим звуком. Це пов'язано з початковими асоціаціями та акустичними властивостями самих звуків [Воронин 1982, с. 190]. Деякі лінгвісти стверджують, що виникнення асоціацій пов'язано також з артикуляційними властивостями звуків, тобто з кінетичними відчуттями, що виникають при їхньому вимовлянні [Воронин 1982, с. 191]. С. В. Воронін виділив *абсолютні та відносні фоносемантичні універсалії*. До

абсолютних фоносемантичних універсалій (існуючих у всіх мовах) належать: звукозображальні слова й експресивні слова, які завжди є звукозображальними (якщо відомий мотивотип номінації, то передбачуваний мінімум один фонотип у складі звукозображального слова) [Воронин 1982, с. 191]. Прикладами *відносних фоносемантичних універсалій* можна вважати: слова на позначення “великого”, що мають у своєму складі відкритий широкий інтенсивний голосний; слова на позначення “малого”, що містять закритий вузький неінтенсивний голосний або палатальний приголосний; слова на позначення “відкритого”, “широкого”, що містять відкритий широкий інтенсивний голосний; слова на позначення “плоского”, що містять відкритий голосний [Воронин 1982, с. 191]. Іноді слово не підпорядковується звуковим законам, намагаючись зберегти свою звукозображальну природу, що підтверджує сильний вплив фонетичного значення на стійкість фонетичної оболонки слова, у зв'язку з взаємовпливом звучання та лексичного значення всередині мовного знака. Проте серед фоносемантичних обмежень є й суворі правила, порушення яких призведе до втрати ідентичності мови, оскільки вони “відображають найсуттєвіші риси фонемної структури” [Воронин 1982, с. 191]. Таким чином, можна стверджувати, що відхилення від якогось стандартного, очікуваного і звичного у звуковій формі слів або мовних відрізків текстів налаштовує мовця на сприйняття живого звуку і його асоціативних значень. Ключовим моментом тут можна виділити незвичайний розподіл фонем та порушення фонологічних закономірностей. Таким чином, при всій своїй умовності мовний знак, підкоряючись правилам, функціонує відповідно певним фонологічним закономірностям.

Підсумовуючи сказане вище, можна вважати, що сфера мотивації звуко символічного слова значно ширша, ніж сфера мотивації звуконаслідувального слова. У основі номінації звуко символічної підсистеми лежить “незвук”, тобто ті ознаки об'єктів, які сприймаються у будь-якій неслуховій сенсорній модальності людини: це ознаки, що отримуються через зір, смак, дотик, органічні відчуття [Воронин 2006, с. 94]. Психофізіологічною

базою цього явища традиційно вважалася *синестезія* – перенесення відчуттів однієї сенсорної модальності на іншу [Любимова, Сомова 1996, с. 72]. Перекодування ознак об'єкту в рамках однієї модальності в послідовність фонем, що конструюють форму звукосимволічного слова, ґрунтується на механізмі *синестезії* – “процесу з'єднання різних психофізичних характеристик”: нервові імпульси, що йдуть від органів чуття, індукують один одного, “оскільки нейропровідні шляхи близько розташовані один біля одного” [Горелов, Седов 2001, с. 19]. Так, природа *синестезії* розкривається в тому, що один стимул викликає не одне відчуття, а два: “одне – адекватне, інше – індуковане” [Воронин 2006, с. 83]. Проте, як відмічає С. В. Воронін, “звукосимволічна номінація широко діє не лише в сенсорній, але і в емоційній сфері”, тобто окрім “співвідчуттів”, на яких ґрунтується звукосимволізм, в якості механізму звукосимволізму можна вважати і “співемоції”, взаємодії емоційного плану (наприклад, сприйняття низьких звуків і відчуття чогонебудь великого, широкого характеризуються схожим емоційним станом) [Воронин 2006, с. 77]. У зв'язку з цим, психофізіологічною основою звукосимволізму можна вважати *синестемію* – взаємодію відчуттів та емоцій з відчуттями. Через дуже широку сферу мотивації детальна класифікація звукосимволічних слів неможлива. Проте, дослідивши типи можливих денотатів, можна виділити основні види слів-позначень ознак різних модальностей. Так, денотатом звукосимволічного слова можуть бути різноманітні *кінеми* – *інтракінеми* (що викликають жестові рефлекторні рухи, які супроводжують внутрішні процеси у свідомості людини, наприклад, викривлення рота при поганому запахіві, морщення лоба при розумовій напрузі, та *екстракінеми* (наслідування зовнішнім неакустичним об'єктам за формою та розміром) [Воронин 2006, с. 89]. Кінеми, як правило, супроводжують будь-яке мовлення, а особливо емоційне, адже важко виражати своє ставлення до ситуації без невербальних засобів, які виникають майже некеровано [Насікан 2015, с. 187].

Існує типологія звукосимволізму, запропонована такими американськими вченими, як Л. Хінтон, Д. Ніколс і Д. Охала. Ця типологія містить у собі чотири типи звукосимволізму: *фізичний*, *імітативний*, *синестетичний* і *конвенціональний*. *Фізичний звукосимволізм* представляє звуки й інтонаційні малюнки, що виражають внутрішній стан людини (сюди входять “невимушені” звуки – кашель, чихання тощо). *Імітативний звукосимволізм* представлений ономатопами, що передають навколишні звуки. *Синестетичний звукосимволізм* представлений акустичними символізмами неакустичних явищ, де голосні і приголосні фонемі передають візуальні, тактильні й інші характеристики предметів, такі як розмір, форма й інше. *Конвенціональний звукосимволізм*, тобто асоціації фонем і їхніх груп з певними значеннями (напр.: в англ. *gl* передає значення світлового блиску: *glisten, glow, glare, glitter, gloss*; *sn* передає неприємний звук, який створює людина: *snarl, sneer, sniff, snigger, snort*), такі сполучення називаються фонестемами. Усі ці категорії розташовані на шкалі “мотивованість – довільність” з поступовим посиленням ролі останньої [Гаценко 2009, с. 21].

У центрі уваги нашого дослідження знаходиться *синестетичний тип звукосимволізму*, вивчення якого тісно пов’язане з психологією сприйняття. На нашу думку, цей тип зв’язку звука і значення є найскладнішим для дослідження через синестетичні ефекти (прихований зв’язок звукового образу з незвуковим), але в той же час найпродуктивнішим. Якщо припустити, що носії різних, генетично неспоріднених мов, мають певні відчуття щодо того, як саме звуки повинні відображати значення слів, то такого роду знання можуть сприяти еволюції мови. І якщо носії різноструктурних мов володіють такими загальними “інтуїтивними” звукосимволічними знаннями, і ці знання вносять свій внесок у розвиток природних мов, то ми зможемо знайти підтвердження цьому в різноструктурних мовах і визначити, наскільки сильним є прояв звукосимволізму.

Особлива роль в плані вивчення *рівня універсальності звукового символізму* належить експресивній лексиці, досить повно представленій

прикметниками. Аналіз сприйняття іншомовних прикметників-антонімів може виявитися вельми значущим для виявлення способів “декодування” іконічної інформації безпосередніми носіями тієї чи тієї мови. Вивчення звукосимволізму на матеріалі різносистемних мов, здійснюване у цьому дисертаційному дослідженні, може прояснити не тільки закони взаємозв’язку звука і значення, а й деякі питання, пов’язані з типологією мов. Ми вважаємо, що уточненню деяких моментів щодо спірних питань типології можуть сприяти фонетичні дослідження, виконані на матеріалі генеалогічно неспоріднених мов.

У нашому експериментальному дослідженні ми висуваємо таке припущення: розуміння значення незнайомого слова переважно обумовлене його звучанням. Ми вважаємо, що міжмовний звукосимволізм є реальністю, тобто що носії однієї мови можуть оцінити звукообразальну силу слів іншої невідомої їм мови.

У процесі дослідження, здійснюваного на матеріалі двох неспоріднених мов (китайська та українська) ми спробуємо експериментально підтвердити або спростувати, чи обмежується звуковий символізм внутрішньомовними проявами або виходить на міжмовний рівень. При позитивній відповіді на перше питання ми спробуємо встановити, наскільки універсальним є звукосимволізм.

Нагадаємо, що китайська та українська мови генетично й типологічно різні. Китайська мова відноситься до сино-тибетської сім’ї. Основним засобом спілкування носіїв різних діалектів служить путунхуа – нормативна китайська мова. Фонетичною нормою вважається пекінська вимова. Українська мова належить до індоєвропейської сім’ї мов, при цьому вона входить до східнослов’янської підгрупи слов’янської групи. З позицій морфологічної класифікації китайська відноситься до ізолюючих мов, українська мова належить до мов флективного типу.

Слідом за С. Цуру [Tsuru, Fries 1933], котрий склав список з пар антонімів японської мови, які задіяв в експерименті для виявлення універсального звукосимволізму, для порівняльного опису в ході підготовки до експерименту

нами були відібрані пари антонімів китайської мови з жорстким протиставленням значень. На нашу думку, прикметники-антоніми, які виражають діаметрально протилежні, часто емоційно забарвлені поняття, є цінним матеріалом для вивчення іконічних властивостей мовних одиниць. Іконічні властивості такого роду лексичного матеріалу носять прихований характер, ці слова секундарно мотивовані на відміну, наприклад, від звуконаслідувальної лексики, яка характеризується примарною вмотивованістю.

Список досліджуваних нами антонімів складається з 15 пар: 残酷 *cánkù* – 嫩的 *nènde* (грубий – ніжний), 重的 *zhòngde* – 轻的 *qīngde* (важкий – легкий), 善良 *shànliáng* – 恶的 *ède* (добрий – злий), 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* (брудний – чистий), 聪明 *cōngmíng* – 愚蠢 *yúchǔn* (розумний – дурний), 大声 *dàshēng* – 安静 *ānjìng* (гучний – тихий), 明亮 *míngliàng* – 黑暗 *hēi'àn* (світлий – темний), 简单 *jiǎndān* – 复杂 *fùzá* (простий – складний), 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* (старий – молодий), 生病 *shēngbìng* – 舒服 *shūfu* (хворий – здоровий), 强大 *qiángdà* – 软弱 *sōngruò* (сильний – слабкий), 贪婪 *tānlán* – 慷慨 *kāngkǎi* (жадібний – щедрий), 活的 *huóde* – 死的 *sǐde* (живий – мертвий), 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* (веселий – сумний), 懒的 *lǎnde* – 勤劳 *qínláo* (ледачий – працьовитий).

Нижче зображена таблиця відібраних прикметників китайської та української мов з виявленими властивостями, загальними для досліджуваних мов і специфічними для кожної з них. Прикметники представлені у звуковому записі. Для транслітерації китайських прикметників українськими літерами за основу взято створену Іваном Чирком, із деякими змінами запропонованими Надією Кірносою, академічну систему транскрибування, як набір правил транскрипції та транслітерації літературної китайської мови українською абеткою. Система затверджена 26 червня 2019 року Інститутом сходознавства імені Агатангела Кримського НАН України [електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Академічна_система_транскрибування_китайських_слів_та_власних_назв_українською_мовою].

Порівняння прикметників китайської та української мов

Китайська мова	Українська мова	Загальні риси	Специфічні риси
残酷 cánkù [цаньку]	грубий [грубий]	Серед приголосних переважають щільні, звучання напружене, різке. Наявність огубленого голосного.	В укр. наявність дрижачого вібранта [p], м'якого приголосного [й] у кінцевій позиції. У кит. у кінцевій позиції голосний заднього ряду верхнього піднесення.
嫩的 nènde [неньде]	ніжний [н'іжний]	В обох мовах у початковій позиції і в середині слова сонант [н].	В укр. наявність шиплячого [ж]; м'якого приголосного [й] у кінцевій позиції. У кит. наявність голосного заднього ряду середнього піднесення [e].
重的 zhòngde [чжунде]	важкий [важкий]	Звучання напружене, різке.	У кит. ретрофлексний неаспірат [zh], огублений голосний [o]. В укр. наявність шиплячого [ж]; м'якого приголосного [й] у кінцевій позиції.
轻的 qīngde [цінде]	легкий [легкий]	Наявність голосних переднього ряду.	У кит. наявність придихового аспірата [q], назалізованої фінали [iŋ] В укр. наявність глоткового фарингального [ɣ].
善良的 shànliáng [шаньян]	добрий [добрий]	Переважання приголосних. Звучання різке, напружене.	У кит. наявність ретрофлексного приголосного [sh]. В укр. наявність дрижачого вібранта [p], дзвінкого приголосного [d].
恶的 ède [еде]	злий [злий]	Звучання різке, напружене, дифузне.	У кит. у початковій і кінцевій позиціях наявність голосного заднього ряду [e]. В укр. у початковій позиції щільний свистячий [з].
快乐 kuàilè [куайле]	веселий [веселий]	Наявність голосного середнього піднесення [e]. Звучання обірване, велика кількість сонантів.	Серед голосних спостерігається різниця за ознаками піднесення і ряду.

<p>悲伤 bēishāng [бейшан]</p>	<p>сумний [сумний]</p>	<p>Серед приголосних переважають зімкнені сонанти. Присутнє носове звучання у кит. завдяки наявній назалізованій фіналі [ang], в укр. зімкнено-прохідними (носовими) [м], [н].</p>	<p>У кит. наявність ретрофлексного приголосного [sh]. В укр. наявність щілинного свистячого [с] у початковій позиції.</p>
<p>聪明 cōngmíng [цунмін]</p>	<p>розумний [розумний]</p>	<p>Губні сонанти [м], які надають звучанню плавність, лабіалізоване звучання.</p>	<p>Початкові і кінцеві звуки різні.</p>
<p>愚蠢 yúchǔn [юйчунь]</p>	<p>дурний [дурний]</p>	<p>Наявність лабіалізованого звучання за допомогою голосних [y], [u]. Наявність приголосних, звучання яких сприймається однаково в кит. та укр. мовах.</p>	<p>Наявність у кінцевій позиції у кит. носового [n], в укр. м'якого приголосного [й].</p>
<p>懒的 lǎnde [ланьде]</p>	<p>ледачий [ледачий]</p>	<p>Наявність аналогічних приголосних [l]/[л], [d]/[д]. Наявність голосного середнього підняття, нелабіалізованого звуку [e]. Фонетична оболонка слів переважно співпадає.</p>	<p>У кит. у кінцевій позиції наявність голосного заднього ряду [e], а в укр. наявність м'якого приголосного [й].</p>
<p>勤劳 qínáo [ціньлао]</p>	<p>працьовитий [прац'овитий]</p>	<p>Наявність огубленого голосного [o].</p>	<p>Приголосні і голосні відрізняються за місцем і способом творення.</p>
<p>明亮 míngliàng [мінлян]</p>	<p>світлий [св'ітлий]</p>	<p>Голосний переднього ряду [i], наявність сонанта [l]/[л], який дає плавне звучання.</p>	<p>У кит. у початковій позиції наявність губного приголосного [m], в укр. мові щілинного свистячого [с].</p>
<p>黑暗 hēi'àn [хейань]</p>	<p>темний [темний]</p>	<p>Наявність голосного середнього підняття, нелабіалізованого звуку [e]. Присутнє носове звучання у кит. за рахунок наявної назалізованої фіналі [an], в укр. зімкнено-прохідними (носовими) [м], [н].</p>	<p>У початковій позиції приголосні не співпадають за місцем і способом творення.</p>

简单 jiǎndān [цзяньдань]	простий [простий]	Наявність щілинних приголосних [j], [c].	Наявність переривчастих і неперивчастих звуків, голосні різні за ознаками піднесення і ряду.
复杂 fùzá [фуца]	складний [складний]	Звучання різке, напружене. Наявність приголосних.	Голосні відрізняються за ознаками піднесення і ряду. У кит. в початковій позиції губно-зубний [f], а в укр. щілинний свистячий [c].
老的 lǎode [лаоде]	старий [старий]	Звучання високе, компактне.	Звуки в початковій і кінцевій позиціях не співпадають ні за місцем, ні за способом творення.
年轻 niánqīng [няньцін]	молодий [молодий]	У обох словах наявні сонанти в початковій, середній і кінцевій позиціях.	У кит. наявність назалізованих фіналей [ian], [ing], в укр. наявність двох огублених голосних [o].
活的 huóde [ходе]	живий [живий]	В ініціальній позиції щілинні приголосні [h] і [ж]. Голосні верхнього піднесення.	У кит. у кінцевій позиції наявність голосного заднього ряду [e], а в укр. наявність м'якого приголосного [й].
死的 sǐde [сиде]	мертвий [мертвий]	Наявність голосного середнього піднесення [e]. Звучання обірване, велика кількість сонантів.	Спостерігається повне неспівпадіння звуків у кінцевій позиції.
强大 qiángdà [цянда]	сильний [сил'ний]	Звуки різкі, переривчасті. В ініціальній позиції щілинні приголосні [q], [c].	Спостерігається різниця голосних за ознаками піднесення і ряду.
松软 sōngruò [сунжо]	слабкий [слабкий]	Наявність голосних заднього ряду [o], [u],[a]. У початковій позиції щілинні приголосні [s]/[c].	У кит. наявність фіналі-дифтонга [uo]. В укр. наявність м'якого приголосного [й] у кінцевій позиції, а у кит. – назалізованої фіналі [ong].

<p>贪婪 tānlán [таньлань]</p>	<p>жадібний [жад'ібний]</p>	<p>Голосний [a], який однаково низького піднесення у кит. та укр. мовах, але відрізняється за ознакою ряду, проте сприймається респондентами однаково. Наявність сонантів у словах. Звучання переривчасте.</p>	<p>У кит. в ініціальній позиції придиховий аспірат [t], в укр. – шиплячий приголосний [ж].</p>
<p>慷慨 kāngkǎi [канкай]</p>	<p>щедрий [щедрий]</p>	<p>Звуки різкі, переривчасті, велика кількість сонантів.</p>	<p>У кит. мові наявність придихових аспіратів [к], в укр. в ініціальній позиції щілинний приголосний [щ]. Серед голосних спостерігається різниця за ознаками піднесення і ряду.</p>
<p>生病 shēngbìng [шенбін]</p>	<p>хворий [хворий]</p>	<p>Звучання переривчасте, велика кількість сонантів.</p>	<p>У кит. в ініціальній позиції наявність ретрофлексного приголосного [sh], в укр. наявність щілинного [х]. В укр. наявність дрижачого вібранта [р].</p>
<p>舒服 shūfu [шуфу]</p>	<p>здоровий [здоровий]</p>	<p>Звучання переривчасте, напружене. Наявність огублених голосних.</p>	<p>В укр. мові переважають дзвінки приголосні навідміну від кит.</p>
<p>肮脏 āngzāng [анцзан]</p>	<p>брудний [брудний]</p>	<p>Сонанти [н] у середині слів у кит. та укр. мовах.</p>	<p>У кит. мові в ініціальній позиції голосний середнього ряду [a], в укр. зімкнений вибуховий приголосний [б]. Спостерігається різниця голосних за ознаками піднесення і ряду.</p>
<p>干净 gānjìng [ганьцзін]</p>	<p>чистий [чистий]</p>	<p>У кит. та укр. мовах наявність голосних переднього ряду [и],[і]. Наявність переривчастих звуків.</p>	<p>У кит. мові наявність назалізованої фіналі [ing]. В укр. у початковій позизії зімкнено-щілинний аффрикат [ч].</p>
<p>大声 dàshēng [дашен]</p>	<p>гучний [гучний]</p>	<p>Переважають дзвінки приголосні [г], [д], велика кількість сонантів.</p>	<p>У кит. мові наявність назалізованої фіналі [ing]. В укр. наявність м'якого приголосного [й] у кінцевій позиції. Спостерігається різниця голосних за ознаками піднесення і ряду.</p>

<p>安静 ānjìng [аньцзін]</p>	<p>тихий [тихий]</p>	<p>У кит. та укр. мовах наявність голосних переднього ряду [и],[і]. Наявність переривчастих звуків.</p>	<p>У кит. мові наявність назалізованої фінали [ing]. У кит. мові в ініціальній позиції голосний середнього ряду [a], в укр. зімкнений вибуховий приголосний [т].</p>
------------------------------------	--------------------------	---	--

Аналіз фонемного складу антонімічних прикметників дозволяє нам зробити такий висновок: у деяких випадках спостерігається досить високий ступінь кореляції фонетичних оболонок слів, що мають однакове значення. Це стосується таких прикметників, як *ніжний*, *мертвий*, *ледачий*, оскільки фонетична оболонка цих слів переважно співпадає.

На нашу думку, такого роду збіг не може бути випадковим. Ймовірно, існує певна подібність між звуком і сенсорним сигналом, який він символізує в свідомості інформантів. Ми припускаємо, що під час експериментального дослідження звукосимволізму на матеріалі антонімічних пар саме ці прикметники можуть продемонструвати високий відсоток розпізнавання інформантами за рахунок подібності фонетичних оболонок слів.

Далі ми наводимо результати психолінгвістичного експерименту, метою якого є визначення рівня іконічності звукосимволічних слів різносистемних мов. За основу експерименту в роботі була використана методика С. Цуру.

4.4 Результати експериментального дослідження універсального звукосимволізму на матеріалі китайської та української мов

У дисертації нами був проведений психолінгвістичний експеримент, метою якого є визначення рівня іконічності звукосимволічних слів різносистемних мов. Для чіткості експерименту в роботі була використана методика С. Цуру, який запропонував пари антонімів японської мови (наприклад, поганий – хороший) інформантам-американцям, які не володіють японською мовою, і попросив їх підібрати до японських слів англійські відповідники. Пари слів були розпізнані з частотою, що перевищила поріг

випадковості, і це дало підставу припустити, що звуки японської мови послужили свого роду ключем для впізнавання їх.

Дані, отримані в результаті цього експерименту, були оскаржені: японський експериментатор міг підібрати слова, які схожі за формою в англійській мові. Іншими словами, збіг форм в японській та англійській мовах могло призвести до результатів, що перевищили поріг випадковості. Для усунення такого роду випадковості С. Цуру переклав ті ж пари слів угорською і польською. Інформанти не володіли згаданими вище мовами, але поріг випадковості знову був перевищений. Трохи пізніше С. Цуру вирішив удосконалити методику проведення експериментів. Його нова модель надалі стала зразком для інших психолінгвістичних експериментів.

С. Цуру склав список з пар антонімів японської мови (гарячий – холодний, високий – низький) і задіяв в експерименті інформантів, що є носіями англійської мови, які не володіють японською. Випробовуваних попросили підібрати англійські лексико-семантичні відповідники до поданих пар антонімів японської мови (вимовлених вголос і записаних в анкетах фонетичною транскрипцією). Поріг випадковості при розпізнаванні пар був значно перевищений, незважаючи на те, що японська й англійська мови є типологічно неспорідненими, тому будь-яка схожість була виключена. Такий результат дав експериментаторам підставу припустити, що інформанти опиралися при виборі відповіді на універсальний звуковий символізм. В умовах взаємопротиставлення емоційно яскраво забарвлених звукосимволічних слів незнайомої мови та їхніх відповідних варіантів у рідній мові інформантів, залучених до експерименту, під час визначення правильної відповіді респонденти вилучають для себе потрібну інформацію, це пояснюємо несвідомими психічними процесами, які актуалізуються при впізнаванні слів незнайомої мови. Нижче описаний наш експеримент.

Інформантам – українським студентам (30) 3-го курсу КНЛУ, які не володіють китайською мовою, було запропоновано виконати таке завдання: “Прослухайте аудіозапис антонімів китайською мовою та доберіть до них

відповідні українські антонімічні слова”. Пари антонімів повторювалися тричі з інтервалом у 5 секунд між словами й 15 секунд – між парами слів.

У цій частині експерименту було застосовано методику С. Цуру, який запропонував інформантам-американцям дібрати англійські відповідники до антонімів японської мови (за опозицією “поганий” – “хороший”). За результатами експерименту учений обґрунтував явище універсального фонетичного символізму.

Відібрані для експерименту 15 пар антонімів (за методикою С. Цуру) були записані носієм китайської мови (путунхуа) й озвучені українським інформантам, з-поміж яких переважно контрарні пари: 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* (старий – молодий), 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* (веселий – сумний), 残酷 *cánkù* – 嫩的 *nènde* (грубий – ніжний), 重的 *zhòngde* – 轻的 *qīngde* (важкий – легкий), 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* (брудний – чистий), 聪明 *cōngmíng* – 愚蠢 *yúchǔn* (розумний – дурний), 大声 *dàshēng* – 安静 *ānjìng* (гучний – тихий), 明亮 *míngliàng* – 黑暗 *hēi'àn* (світлий – темний), 简单 *jiǎndān* – 复杂 *fùzá* (простий – складний), 善良 *shànliáng* – 恶的 *ède* (добрий – злий), 生病 *shēngbìng* – 舒服 *shūfu* (хворий – здоровий), 强大 *qiángdà* – 软弱 *sōnrüò* (сильний – слабкий), 贪婪 *tānlán* – 慷慨 *kāngkǎi* (жадібний – щедрий), 懒的 *lǎnde* – 勤劳 *qínláo* (ледачий – працьовитий) і комплементарна: 活的 *huóde* – 死的 *sǐde* (живий – мертвий) пара.

Аналіз одержаних експериментальних даних було опрацьовано для кожної антонімічної пари в її відношенні до загальної кількості антонімічних пар (15) за формулою:

$$X_{1-15} (\%) = 3C_{n(1-15)} / 30 * 100\%,$$

де $X_{1-15} (\%)$ – відсоток середнього арифметичного кількості вибірки для певної антонімічної пари, $3C_{n(1-15)}$ – кількість правильних відповідей інформантів для кожної антонімічної пари (1–15), 30 – загальна кількість відповідей (як правильних, так і неправильних) антонімічних пар.

Наступний етап опрацювання одержаних експериментальних даних полягав в обчисленні відношення суми наданих інформантами правильних відповідей антонімічних пар до загальної кількості антонімічних пар за формулою:

$$X_{\text{заг.}} (\%) = X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%) / 15,$$

де $X_{\text{заг.}} (\%)$ – відсоток середнього показника кількісної вибірки для всіх антонімічних пар (15), $X_1 (\%) + \dots + X_{15} (\%)$ – відсоток суми результатів правильних відповідей для всіх антонімічних пар.

Отримані результати представлені нижче в таблиці.

Таблиця 4.4.

Результати сприйняття антонімічних пар

№	Антонімічні пари китайською мовою	Правильні		Антонімічні пари українською мовою
		кількість	%	
1.	残酷 cánkù – 嫩的 nènde	26	86,7%	грубий – ніжний
2.	重的 zhòngde – 轻的 qīngde	26	86,7%	важкий – легкий
3.	善良 shànliáng – 恶的 ède	25	83,3%	добрий – злий
4.	快乐 kuàilè – 悲伤 bēishāng	24	80%	веселий – сумний
5.	聪明 cōngmíng – 愚蠢 yúchǔn	22	73,3%	розумний – дурний
6.	懒的 lǎnde – 勤劳 qínáo	19	63,3%	ледачий – працьовитий
7.	明亮 míngliàng – 黑暗 hēi'àn	19	63,3%	світлий – темний
8.	简单 jiǎndān – 复杂 fùzá	19	63,3%	простий – складний
9.	老的 lǎode – 年轻 niánqīng	19	63,3%	старий – молодий
10.	活的 huóde – 死的 sǐde	19	63,3%	живий – мертвий
11.	强大 qiángdà – 松弱 sōngruò	17	56,7%	сильний – слабкий
12.	贪婪 tānlán – 慷慨 kāngkǎi	16	53,3%	жадібний – щедрий
13.	生病 shēngbìng – 舒服 shūfu	14	46,7%	хворий – здоровий
14.	肮脏 āngzāng – 干净 gānjìng	11	36,6%	брудний – чистий
15.	大声 dàshēng – 安静 ānjìng	10	33,3%	гучний – тихий

86,7% правильних відповідей зафіксовано для пари *残酷 cánkù – 嫩的 nènde* / *грубий – ніжний* завдяки кореляції звукових оболонок слів *嫩的 nènde* у китайській та *ніжний* – в українській мовах, а також для пари *重的 zhòngde – 轻的 qīngde* / *важкий – легкий*, оскільки звукова напруженість твердих приголосних у протиставленні м'якому звучанню приголосних у цій парі допомогла коректно визначити опозиційні відповідники.

Така ж тенденція простежується для пари 善良 *shànliáng* – 恶的 *ède* / добрий – злий з показником 83,3%. Високий відсоток розпізнавання пар 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* / веселий – сумний (80%) і 聪明 *cōngmíng* – 愚蠢 *yúchǔn* / розумний – дурний (73,3%) пояснюється, найімовірніше, таким феноменом, як міжмовний іконізм та універсальний звукосимволізм, характерний здебільшого для контрарних антонімів.

При визначенні правильних пар антонімів труднощі викликали кілька пар: 大声 *dàshēng* – 安静 *ānjìng* / гучний – тихий (33,3%), 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* / брудний – чистий (36,6%), 生病 *shēngbìng* – 舒服 *shūfu* / хворий – здоровий (46,7%).

Аналіз отриманих результатів показав високий відсоток (63,5%) сприйняття українськими інформантами звукосимволічних антонімічних пар китайської мови, що доводить мотивований зв'язок звукової оболонки слова з його образним значенням і підтверджує наявність універсального звукосимволізму в різногенетичних і різнотипологічних мовах.

За невеликими винятками інформанти в більшості випадків були впевнені в правильності свого вибору антонімічних пар. Найвпевненіше інформанти визначили пару 残酷 *cánkù* – 嫩的 *nènde* / грубий – ніжний (86,7%). На основі аналізу фонемного складу досліджуваних прикметників у попередньому підрозділі цього розділу нашої роботи нами було зроблено припущення, що такий прикметник як *ніжний* сприятиме успішному розпізнаванню слів у парі 残酷 *cánkù* – 嫩的 *nènde* / грубий – ніжний завдяки яскравому фонетичному забарвленню та кореляції фонетичних оболонок цього слова у досліджуваних мовах. У цьому випадку велику роль, на нашу думку, відіграє схожість фонетичних оболонок слів 嫩的 *nènde* у китайській та *ніжний* в українській мовах. Ми також можемо припустити, що звукова напруженість твердих приголосних у протиставленні м'якому звучанню приголосних у парах 善良 *shànliáng* – 恶的 *ède* / добрий – злий (83,3%) і 重的 *zhòngde* – 轻的 *qīngde* / важкий – легкий (86,7%) допомогла успішно визначити лексико-семантичні

відповідники. У парі 善良 *shànláng* – 惡的 *ède* / добрий – злий ми також можемо спостерігати певну схожість, яка полягає у збігові акустико-артикуляційних характеристик. У прикметникові 善良 *shànláng* (добрий) можна спостерігати широку представленість сонорних. Ми вважаємо, що напружене звучання китайського слова 惡的 *ède* (злий) сприяло успішному розпізнаванню цієї пари (83,3%). Як китайський прикметник 惡的 *ède*, так і його український еквівалент відрізняються наявністю напружених голосних, при цьому китайський прикметник має цей звук у початковій позиції. Українське слово починається з щільного свистячого дзвінкого [з], що має емоційну оцінку “гнів, відраза” [Левицький 1973, с. 39]. Високий відсоток розпізнавання пар 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* / веселий – сумний (80%) і 聰明 *cōngmíng* – 愚蠢 *yúchǔn* / розумний – дурний (73,3%) пояснюється, найімовірніше, таким феноменом як міжмовний іконізм.

Як відомо, склади у китайській мові відрізняються не тільки своїм звуковим складом, але і тоном. Ми вважаємо за необхідне детально описати систему тонів, оскільки вони можуть впливати на сприйняття китайських слів неносіями мови. Отже, *тон* – це маніпуляція з висотою голосного звуку, яка здійснюється за допомогою зміни швидкості коливань голосових зв’язок. У китайській мові було закріплено чотири різних способи підвищення чи пониження інтонації, відтак сформувалося *чотири тони*. Між собою вони складають систему опозицій. Тони настільки ж важливі для розрізнення значення слова, як і його звуковий склад. Одне і те ж поєднання звуків передає зовсім різні значення в залежності від того, яким тоном воно вимовлене. *Мелодія першого тону* висока, рівна, справляє враження незакінченого висловлювання. *Мелодія другого тону* коротка, швидко висхідна з максимумом напруженості у кінці складу (справляє враження перепитування). Початок звучання цього тону має бути слабким, а кінець звучання сильним і голос повинен різко підвищуватися. *Мелодія третього тону* при загальному низькому характері має низхідну-висхідну форму з максимумом напруженості

на низькій частині (справляє враження здивованого питання). Мелодія цього тону складається з трьох частин: низхідної, рівної та висхідної. Вся увага має бути зосереджена на низькій рівній частині (вона вимовляється напружено). *Четвертий тон* – короткий, швидко спадаючий від вищої точки до нижчої з різким ослабленням напруженості до кінця складу (справляє враження наказу). Слід зазначити, що в українській мові голосні не вступають в тонові опозиції.

Отже, для розрізнення змісту китайських пар антонімів важливі і тон, і звуковий склад цих слів. На нашу думку, виразність тонів вплинула на сприйняття інформантами антонімів. При визначенні вірних пар антонімів складнощі викликали кілька пар, а саме, 大声 *dàshēng* – 安靜 *ānjìng* / *гучний* – *тихий* (33,3%), 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* / *брудний* – *чистий* (36,6%), 生病 *shēngbìng* – 舒服 *shūfu* / *хворий* – *здоровий* (46,7%).

Результати експерименту, безумовно, демонструють, що респонденти в умовах взаємопротиставлення пар антонімів незнайомої для них мови й їхніх аналогів у рідній мові отримують певну інформацію про взаємовідповідність цих слів. Ця інформація настільки повна, що реципієнти глибоко впевнені в правильності впізнавання антонімів. Ці дані також дуже точні, оскільки в більшості випадків пари визначені правильно, що свідчить на користь такого явища, яке в лінгвістиці визначається як міжмовний іконізм.

Однак той факт, що одні пари антонімів визначаються інформантами в 86,7% випадків, а деякі лише в 33,3% вказує на те, що слова, що входять до лексики мови, відрізняються одне від одного ступенем взаємодії фонетичної оболонки слова та його значення.

Розглянемо перераховані вище категорії слів більш детально. Цікавим є процентний результат розпізнавання пари 重的 *zhòngde* – 轻的 *qīngde* / *важкий* – *легкий*. Незважаючи на несхожість звучання китайських прикметників 重的 *zhòngde* – 轻的 *qīngde* (*важкий* – *легкий*) респонденти впоралися з поставленим перед ними завданням у 86,7% випадків. Ми вважаємо, що емоційна асоціація звука [i] в слові 轻的 *qīngde* [цінде]

з маленьким розміром і легкістю в протиставленні голосному [y] в слові 重的 *zhòngde* [чжунде], що викликає відчуття ґрунтовності й важкості (згідно з даними В. В. Левицького) сприяли настільки високому результату [Левицький 1973, с. 39].

Пара антонімів 聰明 *cōngmíng* – 愚蠢 *yúchǔn* / *розумний* – *дурний* продемонструвала високий рівень впізнавання (73,3%), незважаючи на деяку несхожість фонетичних оболонок першого й другого елементів пар в обох мовах. Китайський прикметник 愚蠢 *yúchǔn* та його український відповідник *дурний* містять, як у попередньому вище прикладі голосну фонему [y], яка сприймається україномовними інформантами як та, що володіє негативним емоційним забарвленням. Пара була розпізнана з результатом, який перевищив поріг випадковості.

Як ми бачимо, пара антонімів 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* / *веселий* – *сумний* дала порівняно високий відсоток розпізнавання (80%). Якщо звернутися до даних, отриманих нами в результаті порівняльного аналізу диференціальних фонетичних ознак досліджуваного лексичного матеріалу, представленого нами у попередньому підрозділі нашої роботи, то в парі 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* / *веселий* – *сумний* ми можемо спостерігати невелику кількість звуків, що сприймаються респондентами як подібні у обох мовах.

Цей факт може сприяти легшому сприйняттю звукових форм цих прикметників, незважаючи на відмінність ознак ряду і підйому серед голосних звуків та подібність сонантів як в першому, так і в другому елементі пари. Фонетичні оболонки китайських прикметників 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* й українських прикметників *веселий* – *сумний* не схожі. У даному випадку ми маємо справу з феноменом несвідомого психічного, досліджуваного у зв'язку з процесами номінації й словотвору (Трофимова 1997). У рамках цього дослідження доведено, що при визначенні слів незнайомої мови в свідомості випробовуваних відбувається своєрідна “взаємоасиміляція” звукового комплексу й змісту. Ми можемо зробити такий висновок, що хоча пара

антонімів 快乐 *kuàilè* – 悲伤 *bēishāng* / веселий – сумний в експериментальних дослідженнях була розпізнана успішно та процентні результати високі, основа вибору правильного звукового комплексу у респондентів багато в чому різниться, іноді навіть суперечачи загальноприйнятим правилам фоносемантики. На нашу думку, основою вибору в цьому випадку є психічні процеси, що відбуваються без контролю свідомості. Ми поділяємо припущення О. О. Леонтьєва про те, що код фонетичного значення звуку закладається в мозку людини в дитячому віці разом з навичками правильного усвідомлення емоційних станів, але код цей у різних народів різний [Леонтьев 2014, с. 79].

У нашому дослідженні до другої категорії антонімічних пар, а саме тих, що ледь перевищили поріг випадковості, належать пари 懶的 *lǎnde* – 勤勞 *qínláo* / ледачий – працьовитий (63,3%), 活的 *huóde* – 死的 *sǐde* / живий – мертвий (63,3%), 明亮 *míngliàng* – 黑暗 *hēi'àn* / світлий – темний (63,3%), 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* / старий – молодий (63,3%). Цікаво те, що китайські прикметники 懶的 *lǎnde* – 勤勞 *qínláo* (ледачий – працьовитий) визначені респондентами з результатом, який ледь перевищив поріг випадковості (63,3%), незважаючи на деяку схожість фонетичних оболонок перших елементів пар: використання однакових приголосних звуків, а саме плавного сонанта [l] / [л], та голосних [a], [e]. Говорячи про антонімічну пару 明亮 *míngliàng* – 黑暗 *hēi'àn* / світлий – темний, що ледь перевищила поріг випадковості (63,3%), відзначимо, що в обох мовах у першому елементі пари наявність голосних переднього ряду верхнього піднесення [i] / [i]. Другий елемент пари відрізняється розбіжністю приголосних у початковій позиції за місцем і способом творення у досліджуваних мовах.

Так само ледь перевищила поріг випадковості пара антонімів 活的 *huóde* – 死的 *sǐde* / живий – мертвий (63,3%), що також є низьким показником упізнавання. У цілому слід зазначити, що в словах 活的 *huóde* / живий у китайській та українській мовах задіяні щілинні звуки, слова 死的 *sǐde* / мертвий різняться за звуковим складом, тому, незважаючи на деякий збіг

перших елементів пари, ця антонімічна пара показала погане розпізнавання, що пояснюється повною розбіжністю звуків у кінцевій позиції як у першому, так і в другому елементах пари.

В антонімічній парі 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* / *старий* – *молодий* (63,3%) навіть деякі збіги звуків ініціальної позиції в китайському та українському словах 强大 *qiángdà* / *сильний* та їхнє подібне сприйняття не дозволили респондентам успішно визначити відповідну пару антонімів. Різниця приголосних за артикуляційно-акустичними характеристиками та голосних за ознаками ряду й підйому стали причиною розпізнавання антонімічної пари на рівні, що не перевищує порогу випадковості. Ми вважаємо, що така ж розбіжність звуків у початковій і кінцевій позиціях у словах пари 老的 *lǎode* – 年轻 *niánqīng* / *старий* – *молодий*, послужило причиною не дуже високого результату визначення правильного визначення цієї пари (63,6%).

Серед досліджуваних нами прикметників є і такі пари, які дали відсоток розпізнавання нижче випадкового порога. Ці пари антонімів віднесені нами до четвертої категорії. Йдеться про такі пари антонімів: 强大 *qiángdà* – 软弱 *sōnrüò* / *сильний* – *слабкий* (56,7%), 贪婪 *tānlán* – 慷慨 *kāngkǎi* / *жадібний* – *щедрий* (53,3%), 生病 *shēngbìng* – 舒服 *shūfu* / *хворий* – *здоровий* (46,7%), 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* / *брудний* – *чистий* (36,6%), 大声 *dàshēng* – 安静 *ānjìng* / *гучний* – *тихий* (33,6%).

Низький результат у процентному співвідношенні продемонструвала пара 贪婪 *tānlán* – 慷慨 *kāngkǎi* / *жадібний* – *щедрий* (53,3%), що для нас неочікувано, оскільки ні наявність низки приголосних звуків, ні голосні не допомогли інформантам правильно визначити українські відповідники цим прикметникам в експерименті. Так само в парі 肮脏 *āngzāng* – 干净 *gānjìng* / *брудний* – *чистий* респонденти відреагували низьким відсотком розпізнавання (36,6%). Те ж стосується пари 大声 *dàshēng* – 安静 *ānjìng* / *гучний* – *тихий* (33,3%). Можливо саме переважання дзвінких приголосних у китайському 安静

ānjìng на протигагу наявності глухих звуків у відповідному йому українському слові *тихий* завадила респондентам правильно розпізнати лексико-семантичні відповідники.

Відсоток розпізнавання пари антонімів *生病 shēngbìng* – *舒服 shūfu* / *хворий* – *здоровий* не перевищив поріг випадковості (46,7%). Ми вважаємо, що різниця в ознаках ряду й підйому голосних та місця й способу творення приголосних звуків зробили фонетичне забарвлення прикметників у досліджуваних мовах недостатньо яскравим, тому не дозволили респондентам успішно впоратися з поставленим перед ними завданням. Фонетична оболонка цих прикметників виявилася неінформативною для україномовних респондентів.

Незважаючи на перевищення порога випадковості при розпізнаванні пар прикметників китайської мови україномовними респондентами, ми не можемо стверджувати, що висунуте нами припущення про наявність *універсального звукового символізму* знайшло абсолютне своє підтвердження. Результати проведеного нами порівняльного аналізу даних, отриманих у ході експерименту, що проводився з метою встановлення реальності існування *універсального звуко-символізму*, виявилися суперечливими. При порівняльному аналізі нами були виявлені як випадки маніфестації звуко-символізму, так і приклади того, що не відбулося прогнозованого нами його прояву. Такі випадки можна розцінювати як контрприклад прояву *універсального звуко-символізму*. Не у всіх випадках у дослідженні україномовні респонденти змогли оцінити звукозображальну силу незнайомих їм слів китайської мови, хоча дані звукового аналізу дозволили нам припустити протилежне, тому наше дослідження говорить про прояв *універсального звуко-символізму*, принаймні, частково, у деяких випадках. Подальші дослідження будуть пов'язані з продовженням проведення експерименту з носіями китайської мови на предмет сприйняття ними звуко-символічних слів української мови.

Висновки до четвертого розділу

Результати експерименту з рецепції звуконаслідувань свідчать про *певний рівень міжмовного іконізму* китайської та української мов, який проявляється у відображенні позначуваного через позначення. Разом з тим, аналіз експериментальних даних не дозволяє на даному етапі стверджувати, що іконізм проявляється у всіх без винятку ономатопах. Подальше дослідження звуконаслідувань обох мов, вивчення процесу їхнього сприйняття і вербалізації, порівняння з даними інших мов дозволить з'ясувати ступінь продуктивності явища звукозображальності у мовах світу.

Результати сприйняття ономотопів групи живої природи виявилися передбачувано високими: 44,2% впізнання носіями китайської мови та 45,1% носіями української мови. Набагато менший відсоток упізнання (20% і 17,5% відповідно) представлений у групі неживої природи, що можна пояснити низьким ступенем їхньої іконічності.

Результати експериментів, спрямованих на дослідження процесів сприйняття, продемонстрували впізнавання звуконаслідувань в більш, ніж 60% випадків носіями обох мов, тому дозволяють говорити про міжмовний іконізм. Разом з тим аналіз експериментальних даних не дозволяє на даному етапі стверджувати, що іконізм проявляється у всіх без винятку ономатопах.

Відсоток упізнавання україномовними носіями китайських ономотопів групи живої природи – 45,1%.

Відсоток упізнавання україномовними носіями китайських ономотопів групи неживої природи – 17,5%.

Відсоток упізнавання китайськомовними носіями українських ономотопів групи живої природи – 44,2%.

Відсоток упізнавання китайськомовними носіями українських ономотопів групи неживої природи – 20%.

Загальний відсоток упізнавання україномовними реципієнтами китайських звуконаслідувань – 62,6%.

Загальний відсоток упізнання китайськомовними реципієнтами українських звуконаслідувань – 64,2%.

Отримані в ході експериментів дані наочно показують, що і носії китайської, і української мов успішно впізнають певну частину звуконаслідувань групи живої природи, відсотки впізнання досить високі (45,1% і 44,2% відповідно). Відсотки впізнання, по групі ономатоїв неживої природи значно менше (17,5% і 20% відповідно). Можна виділити лише ономатоїв *тук-тук* (冬冬 *dōngdōng*), *тік-так* (嗒嗒 *dādā*) і *дінг-дінг* (丁零 *dīngling*), що мають високі відсотки впізнання (80%, 76,7% і 73,3% відповідно). Багато з поданих звуконаслідувань цієї групи не були впізнані жодним з інформантів.

Деякі звуконаслідування обох груп у досліджуваних мовах подібні за звуковим складом: *га-га* (嘎嘎 *gāgā*), *няу-няу* (喵喵 *miāomiāo*), *ме-ме* (咩咩 *miēmiē*), *му-му* (哞哞 *mōumōu*) тощо. Закономірно, що відсотки впізнання цих звуконаслідувань високі (від 90% і вище). На другому місці за ступенем упізнання знаходяться ті ономатої, які збігаються з якими-небудь звуковими характеристиками (наприклад, за місцем або способом творення): *тук-тук* – 冬冬 *dōngdōng* (80%) та *тік-так* – 嗒嗒 *dādā* (76,7%) (на початку складів в обох мовах використовуються передньоязикові щілинні приголосні). Низку звуконаслідувань, незважаючи на звукову несхожість, було впізнано достатньою кількістю реципієнтів. Наприклад, звуконаслідування *гав-гав* (汪汪 *wāngwāng*) – 60%, *дз-з-з* (唧唧 *jījī*) – 73,3%. Можна припустити, що опорою для впізнання став повтор, який використовується в обох мовах для позначення шумів з тривалим звучанням.

Таким чином, на основі аналізу отриманих експериментальним шляхом даних можна задекларувати: 1) найбільш упізнаними є звуконаслідування групи живої природи, а також звуконаслідування, що збігаються або близькі фонетично; 2) носії обох мов успішно визначили звуконаслідування, що збігаються хоча б за однією з ознак (місце або спосіб артикуляції); 3) опорою

для впізнавання виступає повтор, який використовується в обох мовах для позначення звуків з тривалим звучанням.

У результаті аналізу фонемного складу антонімів була встановлена їхня кореляція у досліджуваних мовах, яка забезпечується деякими збігами акустико-артикуляційних характеристик. Була виявлена значна ступінь відповідності фонетичних оболонки окремих слів, що виражають одне і те ж значення у досліджуваних мовах.

Результати порівняльного аналізу психолінгвістичного експерименту, спрямованого на визначення рівня іконічності слів різносистемних мов і здійсненого на матеріалі антонімічних пар прикметників китайської та української мов дозволяють говорити про певний рівень міжмовної звукозображальності, що підтверджує теорію про те, що первинна звукозображальна мова складалася здебільшого з основ, у яких план вираження певною мірою визначається планом змісту.

В умовах взаємопротиставлення емоційно яскраво забарвлених звуко-символічних слів незнайомої мови й їхніх відповідників у рідній мові респондентів інформанти отримують досить повну інформацію про взаємовідповідність цих слів, що підтверджується високим відсотком правильності впізнавання пар. Цей факт свідчить про існування певної відповідності між фонетичною оболонкою слова та його семантичним значенням, що говорить на користь такого явища як міжмовний звуко-символізм. Чи правомірно стверджувати, що асоціативний зв'язок “звук – емоція”, що закріпився в діячій мові, діє і в синхронії. Рівень розпізнавання в експерименті на матеріалі китайської мови – 63,5%. Ми усвідомлюємо, що цей результат не досить оптимістичний, але, тим не менш, він перевищує рівень невизначеності. В процесі визначення лексико-семантичних відповідників задіяно кілька факторів, у тому числі й несвідомі психічні процеси. При впізнаванні слів незнайомої мови у свідомості окремих інформантів відбувається взаємна асиміляція звукового комплексу й змісту.

ВИСНОВКИ

Теоретична концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях:

- 1) емпіричні й експериментальні дослідження питань звукозображальності надали переконливі результати для критики сосюрівського принципу довільності / умовності мовного знака;
- 2) теорія звукозображення стала фундаментом для подальшого доведення мотивованості мовного знака;
- 3) звукозображальна система кожної мови включає дві підсистеми: звуконаслідувальну та звукосимволічну, одиниці яких засновані на різних типах зв'язку мовного знака: перші – на зовнішньому типі мотивованості (акустичному), другі – на внутрішньому;
- 4) звуконаслідувальні й звукосимволічні слова об'єднані спільною фонетичною мотивованістю, яка стала об'єктом вивчення у фоносемантиці;
- 5) звуконаслідування – онома-topи вживаються на позначення умовної імітації, відтворення звучань навколишньої дійсності фонетичними засобами певної мови, тимчасом в основу номінації звукосимволічних слів покладені ознаки сенсорики, набуті через зір, нюх, смак, дотик, відчуття;
- 6) у перших провідну роль відіграє акустичний ефект, у других – оптичний.

Звукозображальність є однією з гіпотез походження людської мови, до якої сьогодні апелюють представники біологічної теорії глотогенезу і яка продовжує обговорюватися у двох аспектах: в аспекті штучного походження мови (макромутаційного, де чинником виникнення мови вважають позапланетний світ) і природного (еволюційного).

У дисертації розроблено новий фоносемантико-психолінгвістичний підхід для встановлення семантико-структурної й асоціативно-функційної типології звукозображальних слів у китайській та українській мовах.

Виявлено чотири типи фоносемантичних онома-topів – звуконаслідувальних слів – у зіставлюваних мовах: артефактофонний (кит. – 42%; укр. – 38%), антропофонний (кит. – 25%; укр. – 31%), зоофонний (кит. – 19%; укр. – 26%) та натурофонний (кит. – 14%; укр. – 5%). Зафіксовано

переважання у китайській мові артефактофонів третього виду (25%) й артикуляційних антропофонів (18%).

Найменша кількість ономатопів китайської мови припадає на натурофони, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (5%), й артефактофони – наслідування звуків гри на музичних інструментах (4%). В українській мові також переважають артефактофони третього виду (22%) й артикуляційні антропофони (20%). Це пояснюється усвідомленням важливості людського фактора в мовному знакові. Найменш представлені в українській мові натурофони, пов'язані з гуркотом грому, подихом вітру, звуком вогню (1%), та натурофони, що наслідують звучання рідини (4%).

Спостережувана подібність семантичних типів і видів звуконаслідувальних слів різнотипологічних і різногенетичних мов підтверджує припущення про те, що ономатопи є знаками первинної номінації, які збереглися у свідомості носіїв кожної мови як дивергентно-конвергентного нащадка загальнолюдської мови. Вочевидь, що первісна людина наслідувала не лише те, що усвідомлювала й що її оточувало, а й поведінку собі подібних і навіть те, що було предметом її тодішньої матеріальної і ритуальної культури. Це показує і досліджуваний матеріал (зафіксовано більшу кількість артефактофонів третього виду в кожній із мов як показник того факту), що первісні люди в першу чергу наслідували звуки артефактів (штучно створених предметів), з якими вони щоденно взаємодіяли. Найменша кількість ономатопів в обох мовах припадає на натурофони. Це пояснюється тим, що первісна людина уважала себе частиною природи, і тому цей світ для неї був як звичний і буденний, так і глибоко тотемний, почасти табуїстичний.

Розроблено нову класифікацію для систематизації структурних типів китайських та українських ономатопів, яка включає: прості односкладові ономатопи (кит. – 23%; укр. – 56%); складні двоскладові ономатопи (кит. – 33%; укр. – 12%); складні редульковані (кит. – 35%; укр. – 29%); складні парні (кит. – 6%; укр. – 2%) та складні багатоскладові (кит. – 3%; укр. – 1%).

Установлено, що в українській мові вдвічі більше односкладових ономатопів, ніж у китайській (кит. – 23%; укр. – 56%), які до того ж є найбільшими за кількісними показниками й серед інших структурних типів в українській мові. Односкладовими українськими звуконаслідуваннями переважно є артефактофони: звуки ударів, шуму, стуку, падіння. У китайській мові, навпаки, домінують складні ономатопи з двоскладовою формою (двоскладові, редупліковані та парні), ніж в українській (кит. – 74%; укр. – 38%). Двоскладова форма, зокрема редуплікована, властива зоофонам, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. Антропофони та натурофони, як правило, теж мають двоскладову форму. Це можна частково пояснити словотвірними характеристиками сучасної китайської мови. Двоскладова форма, зокрема редуплікована, властива зоофонам, оскільки звуки, які імітують крики тварин, характеризуються повторюваністю і тривалістю. Антропофони та натурофони, як правило, теж мають двоскладову форму.

Вперше у зіставній звукозображальній (фоносемантичній) лінгвістиці проведено асоціативний експеримент із носіями китайської та української мов, результати якого доводять, що звукова форма ономатопів незалежно від генетичного походження мови є мотивованою їхнім змістом, і що в кожній мові вони належать до іконічного типу знаків білатерально-асоціативної природи.

Виявлено ступені сприйняття носіями мов семантичних типів ономатопів. Передбачувано високими виявилися результати сприйняття ономатопів живої природи (44,2% – носіями китайської мови і 45,1% – носіями української мови), що свідчить про високий ступінь іконізму. Менший відсоток сприйняття ономатопів (20% – носіями китайської мови і 17,5% – носіями української мови) характерний для семантичного типу позначень неживої природи, що зумовлено низьким ступенем їхньої іконічності.

Результати експерименту показали, що реципієнтам для вибору правильного відповідника допомогли такі характеристики, як акустико-артикуляційна схожість (особливо це стосується ономатопів живої природи),

редуплікація, яка використовується в обох мовах для позначення звуків із тривалим звучанням, а також вживання різких, уривчастих звуків.

Це надало змогу схарактеризувати іконічність як універсальний спосіб збереження ідентичності між планом вираження і планом змісту мовного знака, який виявляється у відображенні позначуваного через позначення (загальний відсоток упізнавання українськомовними реципієнтами китайських звуконаслідувань – 62,6%; загальний відсоток упізнавання китайськомовними реципієнтами українських звуконаслідувань – 64,2%).

Підтверджено припущення про універсальність звукосимволізму різнотипологічних мов: про наявність відповідності між звуковою оболонкою слова і його образним значенням (символікою) згідно зі схемою асоціативного зв'язку “звук – емоція”, витоки якого сягають діяхронії й відображені в синхронії.

Експериментально показано, що відсоток розпізнавання звукосимволічних антонімічних пар китайської мови складає 63,5%, який перевищує поріг випадковості. В умовах взаємопротиставлення емоційно яскраво забарвлених звукосимволічних слів незнайомої мови та їхніх значень респонденти вилучають для себе потрібну інформацію, що підтверджується високим відсотком правильності впізнавання пар прикметників. Це пояснюємо несвідомими психічними процесами, які актуалізуються свідомо при впізнаванні слів незнайомої мови.

У свідомості респондентів при сприйнятті звукосимволічних незнайомих слів відбувається інтуїтивна взаємна асиміляція звукового комплексу (форми слова) і змісту. У зв'язку з цим припускаємо також універсальний психофізіологічний характер звукосимволічного іконізму, однак із неоднаковим ступенем його прояву у свідомості носіїв типологічно та генетично різних мов.

Сформульовано новий для лінгвокомпаративістики висновок про те, що міжмовний характер іконізму відображає спільні первісні когнітивні здатності людини як результат тривалої мовної еволюції.

Подальші дослідження будуть пов'язані з продовженням проведення експерименту з носіями китайської мови на предмет сприйняття ними звуко-символічних пар української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдуллаева М. Г. Типология звукоизображений (артикуляционно-физиологические процессы в английском, таджикском и узбекском языках) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Баку : Азербайджанский пед. институт рус. яз. и лит. имени М. Ф. Ахундова, 1990. 21 с.
2. Айвазова Э. Б. Фонетико-морфологические и лексико-семантические особенности звукоизобразительных слов в лезгинском, азербайджанском и английском языках : автореф. дис... канд. филол. Наук : 10.02.20. Махачкала, 2011. 20 с.
3. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. 7-е междунар. изд. СПб. : Питер, 2001. 688 с.
4. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1991. 140 с.
5. Ашмарин Н. И. Словарь чувашского языка. Чебоксары : Издательство Руссика, 1994–2000. Т. 1–2. 584 с.
6. Багмут І. В. Звук і слуховий образ : екстралінгвальна природа звуконайменувань. *Система і структура східнослов'янських мов: до 60-річчя наукової і педагогічної діяльності проф. М. Я. Брицина* : зб. наук. пр. Київ : Знання України, 2009. С. 94–100.
7. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
8. Блумфилд Л. Типы сочетаний морфем (на материале английского языка). *Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании*. Ленинград : Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. С. 133–136.
9. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. 384 с.
10. Богдан Л. В. Структурно-семантичні особливості японської дитячої оноματοпоетичної лексики. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія Східні мови та літератури*. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2010. № 16. С. 4–7.

11. Богин Г. И. Фоносемантика как одно из средств пробуждения рефлексии. *Фоносемантические исследования* : межвузовский сборник научных трудов. Пенза : Изд-во Пензенского ГПИ, 1990. С. 25–36.
12. Братусь И. Б. Акустические ономатопы в индонезийском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.18. Ленинград, 1976. 15 с.
13. Булаховський Л. А. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Рад. шк., 1951. 307 с.
14. Бурлак С. А. Происхождение языка : новые материалы и исследования. Москва : ИНИОН РАН, 2007. 80 с.
15. Бурлак С. А. Происхождение языка: факты, исследования, гипотезы. Москва : Астрель, Corpus, 2011. 464 с.
16. Бейтс Э. Интенции, конвенции и символы. *Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании*. Ленинград : Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. С. 75–87.
17. Бубрих Д. В. Прибалтийско-финское языкознание. Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, 2005. 380 с.
18. Ван Ляои. Основы китайской грамматики / под ред. А. А. Драгунова и Чжоу Сунъюаня; пер. с кит. Г. Н. Райской. Москва : Изд-во Ин. Литературы, 1954. 261 с.
19. Вестерман Д. Звук, тон и значение в западноафриканских суданских языках. *Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании*. Ленинград : Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. С. 98–106.
20. Виноградов В. В. Русский язык: грамматическое учение о слове. Москва, 1972. 614 с.
21. Вишняцкий Л. Б. Происхождение языка: современное состояние проблемы. *Вопросы языкознания*. Москва, 2002. № 2. С. 48–63.
22. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 342 с.

23. Воронин С. В. Английские ономотопы: Фоносемантическая классификация. СПб. : Геликон Плюс, 2006. 192 с.
24. Воронин С. В. Основы фоносемантики. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 244 с.
25. Воронин С. В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. 200 с.
26. Вундт В. К вопросу о происхождении языка. Звукоподражательные и звуковые метафоры. *Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании*. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. С. 58–65.
27. *Выражение экспрессии в языке и речи* : сб. науч. тр. / под ред. Н. С. Фомченко. Новосибирск : Наука, 1976. 69 с.
28. Газов-Гинзберг А. М. Был ли язык изобразителен в своих истоках? Москва : Наука, 1966. 183 с.
29. Гаценко І. О. Класифікація звуконаслідувальних слів української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* / О. І. Гаценко. Київ, 2003. Вип. № 7. С. 122–127.
30. Гаценко І. О. Звукозображальні слова в сучасному мовознавстві. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: зб. наук. пр. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. Вип. 23. С. 20–27.
31. Гаценко І. О. Типологічні особливості звуконаслідувальних слів (на матеріалі української, російської, англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2003. 20 с.
32. Гаценко І. О. Особливості структури звуконаслідувальних слів української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2003. Вип. 8. С. 50–56.
33. Гердер И. Г. Избранные сочинения. М.–Л. : Гослитиздат, 1959. 392 с.
34. Германович А. И. Междометия и звукоподражательные слова русского языка : автореф. дис. ... док. филол. наук : 10.02.01. Симферополь, 1961. 59 с.

35. Глухарёва Е. А. Ономатопозитические глаголы в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.04. Москва, 1978. 16 с.
36. Гололобова Е. В. Экспериментальное исследование иконизма в звукоподражательных словах русского и английского языка. *Общетеоретические и типологические проблемы языкознания: труды международной научно-практической конференции*. Бийск : РИО БПГУ имени В. М. Шукшина, 2005. С. 44–47.
37. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики : учебное пособие. Москва : Изд-во “Лабиринт”, 2001. 304 с.
38. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / пер. с нем. Г. В. Рамишвили. Москва : Прогресс, 2000. 400 с.
39. Дмитриев Н. К. К изучению тюркской мимологии. Строй тюркских языков. М., 1962. С. 59–84.
40. Донских О. А. Происхождение языка как философская проблема. Новосибирск : Наука, 1984. 129 с.
41. Журавлёв А. П. Звук и смысл. Москва : Просвещение, 1991. 160 с.
42. Журавлёв А. П. Фонетическое значение. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1974. 160 с.
43. Задорожных Д. П. Сопоставительный анализ ономастиков в русском и китайском языках. *Молодой ученый*. 2012. № 12. С. 323–325.
44. Егоров В. Г. Слова-повторы как показатель форм грамматических категорий в ряде языков мира. *Филологический сборник*. Чебоксары, 1965. Вып. XXIII. С. 15–25.
45. Ермакова Н. М. Ономатопея : (англо-русские параллели в переводе) : автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.19. СПб., 1993. 18 с.
46. Имайкина М. Д. История изучения изобразительных слов. *Ученые записки Мордовского ун-та*. 1968. № 64. С. 45–53.

47. Йорден И. Введение в лингвистику романских языков. *Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании*. Ленинград : Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. С. 67–70.
48. Кан Д. С., Урядова В. Д., Корсун М. Ю. Ономатопоетичні слова в корейській мові : навчальний посібник. Київ : ВД “АДЕФ–Україна”, 2015. 80 с.
49. Казарян А. А., Сенцов А. Э, Хоречко У. В. Звукоподражание в китайском языке. К постановке вопроса. *Молодой ученый*. 2015. № 7 (87). С. 955–958.
50. Канке В. А. Семиотическая философия. Обнинск, 1997. 198 с.
51. Каражаев Ю. Д. Фоносемантический аспект происхождения языка. *Фоносемантические исследования : Межвузовский сборник научных трудов*. Пенза : Изд-во Пензенского ГПИ, 1990. С. 36–44.
52. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української мови. Одеса : Чорномор’я, 1996. 143 с.
53. Касевич В. Б. Фонологические проблемы общего и восточного языкознания. Москва : Наука ГРВЛ, 1983. 295 с.
54. Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. [для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] : у 2 ч. Київ : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2008. Ч. I. Мова, її будова та функції в суспільстві. 168 с.
55. Кірносова Н. А. Практична фонетика китайської мови : навчальний посібник для студентів першого курсу філологічного факультету. Київ : НАККіМ, 2010. 96 с.
56. Кобелянська О. І. Ономатопоетична система сучасної японської мови (таксономічний, семасіологічний, функціональний та лінгводидактичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2013. 20 с.
57. Кодзасов С. В. Две заметки о звуковом символизме. *Исследование по структурной и прикладной лингвистике*. Москва : Изд-во МГУ, 1975. С. 63–70.

58. Кодухов В. И. Введение в языкознание. Москва : Просвещение, 1988. 288 с.
59. Комарова А. В. Словопроизводство лексических единиц со звукоподражательной производящей основой во французском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Москва, 2007. 25 с.
60. Корди Е. Е. Значение, образование и употребление междометий во французском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Л., 1965. 19 с.
61. Корнилов Г. Е. Имитативы в чувашском языке. Чебоксары : Чуваш. кн. изд-во, 1984. 183 с.
62. Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. статей / відп. ред. А. В. Корольова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 9–15.
63. Косов В. Т. Междометия современного немецкого языка как особый разряд слов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.14. М., 1963. 30 с.
64. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
65. Кравченко А. В. Классификация знаков и проблема взаимосвязи языка и знания. *Вопросы языкознания*. Москва, 2001. № 6. С. 3.
66. Кривощекова-Гантман А. С. Место изобразительных слов в системе частей речи коми-пермяцкого языка. *Вопросы финно-угорского языкознания*. М.-Л., 1964. С. 112–121.
67. Курашкина Н. А. Звукообозначение как репрезентация звукоферы в языке (на материале английских, французских и русских антропо и орнитофонов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Уфа, 2007. 23 с.
68. Курінна Н. П. З історії експериментального вивчення звуко символізму. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 1999. № 4. С. 77–79.
69. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах: діакронія та синхронія : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2009. 32 с.

70. Лапкина Л. З. Английские и башкирские акустические ономотопы (опыт типологического исследования) : дис. ... канд. филол. наук. Л., 1979. 20 с.
71. Левицкий В. В. Звуковой символизм. Мифы и реальность. Черновцы : Рута, 2009. 186 с.
72. Левицкий В. В. Семантика и фонетика : пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований. Черновцы : Изд-во Чернов. ун-та, 1973. 102 с.
73. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей. Винница : Новая книга, 2012. 680 с.
74. Левицкий В. В. Символічні значення українських голосних і приголосних. *Мовознавство*. 1973. № 2. С. 36–49.
75. Левицкий В. В. Звуковой символизм в лингвистике и психолингвистике. *Филологические науки*. 1975. № 4. С. 54–61.
76. Левицкий В. В. Семантичні і стилістичні функції початкових сполучень фонем у німецькій мові. *Іноземна філологія* : респ. міжвід. наук. збірник. Львів, 1986. Вип. 81. С. 75–80.
77. Лейбниц Г. - В. Сочинения : в 4-х т. / ред. и сост., авт. и вступительная статья и примеч. В. В. Соколов; пер. Я. М. Боровского и др. Москва : Мысль, 1982. Т. 1. 636 с.
78. Лейбниц Г. В. О словах / пер. с фр. К. Истомина. Москва : URSS, 2010. 96 с.
79. Леонтьев А. А. Возникновение и первоначальное развитие языка. Москва : Академия наук СССР, 1963. 139 с.
80. Леонтьев А. А. Психолингвистический аспект языкового значения. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва : Наука, 1976. С. 46 – 73.
81. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва : Либроком, 2014. 224 с.
82. Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений. Москва : Изд-во Академии Наук СССР, 1952. Т. 7. 241 с.

83. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.
84. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики. Москва : Изд-во МГУ, 1975. 279 с.
85. Львова Н. Л. Звукосимволічні властивості початкових приголосних звукосполучень у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”. Київ, 2009. 20 с.
86. Любимова Н. А., Сомова Е. Г. Звуковая метафора в поэтическом тексте. СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1996. 144 с.
87. Маленовський Ю. Л. Принципи зіставлення еталонів фонетичних одиниць у рецептивному мовленнєвому потоці. Науковий часопис нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. Київ : Вид-во нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2007. Випуск 1. С. 145–149.
88. Малинюк І. В. Звукообразність у контексті теорій походження мови. *Нова Філологія* : зб. наук. праць / за заг. ред. Т. О. Козлова, Р. Христіанінова та ін. Запоріжжя : Вид-во Запорізького національного університету, 2012. № 51. С. 118–122.
89. Малинюк І. В. Актуалізація проблеми зв'язку звука і значення в європейській і східній наукових традиціях. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія* : наук. журн. / за гол. ред. С. В. Волкової. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. Т. 15. № 1. С. 102–108.
90. Малинюк І. В. Історія дослідження звукообразності у китайській лінгвістиці. *Слов'янський збірник* : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза. Одеса : Вид-во Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 2012. Ч. 2. С. 416–422.
91. Малинюк І. В. До проблеми звукообразності в китайському мовознавстві. *Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі*. Львів : Наукова філологічна організація “Логос”, 2012. С. 42–47.

92. Малинюк І. В. Міждисциплінарний підхід до вивчення звукообразності. *Science and education a new dimension: Philology / Managing editor : Barkáts N. Budapest, 2019. С. 38–41.*
93. Малинюк І. В. Звукообразна лексика у контексті походження мови. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 171–172.
94. Малинюк І. В. Концепції звукообразності в світовому мовознавстві. *Україна і світ: діалог мов та культур* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. С. 76.
95. Малинюк І. В. Звукоподражательные и звуко-символические слова как составные звукообразительной лексики. *Наукова дискусія: питання філології, мистецтвознавства та культурології* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Москва : Вид. міжнародний центр науки і освіти, 2012. С. 78–81.
96. Малинюк І. В. Семантичні особливості звуконаслідувальної лексики у сучасній китайській мові. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2020. С. 178–180.
97. Матасова О. В. Звукоподражательные междометия немецкого языка : фоносемантический и семантико-диахронический аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Саратов, 2006. 21 с.
98. Мацько Л. І. Ономато́пи в семантико-синтаксичній структурі речення. *Граматичні аспекти української мови* : зб. наук. пр. 1985. С. 50–57.
99. Мацько Л. І. Семантика вигуків і звуконаслідувань. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 2. С. 56–62.
100. Мельничук Р. І. Фоносемантичні явища у сучасній німецькій мові (теоретико-експериментальне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 20 с.

101. Михалёв А. Б. Теория фоносемантического поля. Краснодар : КГУ, 1995. 213 с.
102. Михалёв А. Б. Общее языкознание. История языкознания. Москва : ФЛИНТА, 2008. 240 с.
103. Моррис Ч. У. Знаки и действия. Семиотика. Антология / под ред. Ю. С. Степанова. Москва : Академический проспект, 2001. 702 с.
104. Найдеш О. В. Символічні властивості початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2009. 22 с.
105. Насікан З. С. Роль фоносемантичних засобів у створенні просодичної іконічності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса : Видавець Мізецька В. Я., 2015. Вип. 14. С. 186–188.
106. Немченко В. Н. Введение в языкознание. Москва : Дрофа, 2008. 703 с.
107. Нестеренко О. О. Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2017. 19 с.
108. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Чернівці : Золоті литаври, 1998. 370 с.
109. Оришечко Т. А. Відтворення вигукової лексики в художньому перекладі (англо-український та українсько-англійський напрямки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2010. 19 с.
110. Основы теории речевой деятельности / под. ред. А. А. Леонтьева. Москва : Наука, 1974. 368 с.
111. Охріменко В. О. Ономотопеїчна лексика сучасної корейської мови : структурно-семантичний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2017. 20 с.
112. Пак Г. А. Изобразительные слова в корейском языке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук. Л., 1958. 15 с.

113. Панькина Е. В. Экспериментально-теоретическое исследование восприятия звукоподражаний в разносистемных языках иноязычными носителями: на материале русского, английского, алтайского и монгольского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Бийск, 22 с.
114. Пауль Г. Первотворчество. *Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании*. Л. : Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. С. 45–58.
115. Петкова З. А. Русские звукоподражательные слова в зеркале носителей болгарского языка : автореф. дис. ... кандидат. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2011. 19 с.
116. Пирс Ч. С. Логические основания теории знаков. СПб. : АЛТЕЙЯ, 2000. 352 с.
117. Платон Сочинения : в 4 т. / под общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса. СПб. : Изд-во СПб. ун-та; “Изд-во Олега Абышко”, 2006. Т. 1. 632 с.; 2007. Т. 2. 626 с.
118. Поливанов Е. Д. Субъективный характер восприятий звуков языка. *Статьи по общему языкознанию*. Москва : Наука, 1968. С. 236–253.
119. Потемня А. А. Мысль и язык : полное собрание трудов. Москва : Лабиринт, 1999. 300 с.
120. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике : монография / сост., общ. ред. и вступ. статья И. Шевченко. Винница : Новая книга, 2013. 360 с.
121. Пруцких Т. А. Проявление иконизма в языке: экспериментально-теоретическое исследование : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Бийск, 2008. 21 с.
122. Психоллингвистика за рубежом. Москва : Наука, 1972. 188 с.
123. Рамстедт Г. Грамматика корейского языка. М. : Изд-во иностранной литературы, 1951. 230 с.
124. Розин В. М. Семиотические исследования. Москва : ПЕР СЭ, 2001. 256 с.

125. Россети А. Заметки об употреблении ономотопеи. *Вопросы языкознания*. Москва, 1962. № 3. С. 91–92.
126. Румак Н. Г. Теоретические и практические проблемы межъязыковых соответствий (на примере перевода ономотопеической лексики в японском языке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22. Москва, 2007. 24 с.
127. Санжаров Л. Н. Современная фоносемантика: истоки, проблемы, возможные решения. Тула : Изд-во Тульск. госпедун-та, 1996. 36 с.
128. Севастьянова Е. Н. Ономотопеические единицы немецкого языка в семантико-грамматическом и стилистическом аспекте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2011. 17 с.
129. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2006. 716 с.
130. Сепир Э. Язык и среда. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва, 1998. 390 с.
131. Сигал К. Я. Проблема иконичности в языке. *Вопросы языкознания*. Москва, 1997. № 6. С. 100–120.
132. Скаличка В. Исследование венгерских звукоподражательных выражений. *Пражский лингвистический кружок*. Москва : Наука, 1967. С. 277–316.
133. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ : Основи, 1998. 324 с.
134. Стефановская С. В. Выявление иконичности фонетического облика звукоподражаний китайского языка. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*, 2012. № 4. С. 98–102.
135. Сундуева Е. В. Звуки и образы: фоносемантическое исследование лексем с корневыми согласными [r/m] в монгольских языках : монография. Улан-Удэ : Издательство Бурятского научного центра СО РАН, 2011. 344 с.
136. Титова Е. А. Прагматический аспект передачи звукоизобразительных средств при переводе поэтических текстов (на материале

английского и русского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Челябинск, 2006. 19 с.

137. Тихонов А. Н. Междометия и звукоподражания – слова? *Русская речь*. Москва : Наука, 1981. № 5. С. 72–76.

138. Трофимова Е. Б. Стратификация языка: теоретико-экспериментальное исследование : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19. Москва, 1997. 322 с.

139. Фатюхин В. В. Особенности перевода звукоподражаний и междометных глаголов: на материале русского и английского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2000. 21 с.

140. Федоренко В. Л. Мовні цікавинки. Нестандартні дидактичні матеріали. Х. : Вид. група “Основа”, 2006. 320 с.

141. Филимоненко С. А. Звукоизобразительная лексика в немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. СПб., 2008. 26 с.

142. Фролова О. П. Ономатопоэтические слова в китайском языке. *Китайское языкознание* : материалы IX Международной конференции. Москва : Институт языкознания РАН, 1998. С. 183–185.

143. Хакуллинен Л. Развитие и структура финского языка. М. : Иностранная литература, 1955. Ч. 2. 292 с.

144. Худайкулиев М. Подражательные слова в туркменском языке : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Л., 1959. 19 с.

145. Черевко К. Е. Наречия в системе частей речи современного японского языка. *Вопросы японского языка*. М. : МГУ, 1971. С. 79–112.

146. Чернікова О. І. Теоретичні основи фоносемантики : загальна характеристика. *Наук. праці Кам’янець-Подільського нац. ун-ту : Філологічні науки*. Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип. 18. С. 76–81.

147. Чиронов С. В. Ономатопоэтические слова в современном японском языке: проблемы функционирования : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22. М., 2004. 29 с.

148. Шадрин И. Н. Фоносемантическая доминанта как способ

репрезентации эмоциональных смыслов. *Текст: структура и функционирование*. Барнаул, 2001. Вып. 5. С. 49–54.

149. Шамина Е. А. Пупсик, Суок и другие. *Этюды по поводу*: сборник статей, посвященных 60-летию зав. каф. англ. филологии СПбГУ проф. А. В. Зеленщикова. СПб.: Изд-во Конвенция, 2008. С. 106–111.

150. Швец Р. Д. Глагольно-междометные формы в восточнославянских языках. *Морфологические типы и грамматические категории*. Киев, Одесса: “Вища школа”, 1976. С. 44–134.

151. Шиприкевич В. В. Питання фоностилістики. Київ: Вид-во Київськ. ун-ту, 1972. 186 с.

152. Шляхова С. С. Фоносемантические маргиналии в русской речи: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Пермь, 2006. 41 с.

153. Юдаева О. В. Глагольная редупликация на базе номинативного повтора: лингвистическая природа и поэтическая функция: на материале рус. яз.: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2005. 16 с.

154. Юсип-Якимович Ю. В. Моделювання системи звуконаслідувальної лексики: Семантика. Фонетика. Словотвір: монографія. Ужгород: Гражда, 2006. 212 с.

155. Jakobson R. O. Избранные работы. Москва: Прогресс, 1990. 460 с.

156. Jakobson R. O. В поисках сущности языка. *Антология. Семиотика* / сост. Ю. С. Степанов. Москва: Радуга, 2001. С. 111–128.

157. Якушин Б. В. Гипотезы о происхождении языка. Москва: ЛКИ, 2007. 136 с.

158. Abelin A. *Studies in Sound Symbolism*. Sweden: Goteburg University, 1999. 279 p.

159. Allport J. *Theories of Perception and the Concept of Structure*. New York, 1955.

160. Aztet J., Gerard H. B. A study of phonetic symbolism among native Navajo speakers. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1965. Vol. 1. P. 524–528.

161. Bittner M. Die Onomatopoetischen Verba der Turkischen. *Morgenlanges*. 1912. Bd. 26. P. 263–269.
162. Bloomfield L. *Language*. London : Allen & Unwin, 1970. 213 p.
163. Brackbill Y., Little K. B. Factors determining the guessing of meanings of foreign words. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1957. Vol. 54. P. 312–318.
164. Brown R. W., Black A. H., Horowitz A. E. Phonetic Symbolism in Natural Languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1955. Vol. 50. P. 388–393.
165. Brown R., Nuttal R. Methods in phonetic symbolism. Experiments. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1959. Vol. 59. P. 441–445.
166. Charles E. Osgood *Focus on Meaning: Explorations in Semantic Space*. Mouton Publishers, 1989. 321 p.
167. Chenxi M. A description of ideophonic words in Mandarin Chinese. *Research Master in Linguistics Universiteit Leiden*. 2009–2012. 73 p.
168. *Cross-Linguistic Semantics* / ed. C. Goddard. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2008. 356 p.
169. Everett D. *How language began : The story of humanity's greatest invention*. New York : W. W. Norton, 2017. 352 p.
170. Feytelberb E. M. Phonosemantic and Phonostylistic Phenomena in Turkish Literary Text as a Translation Problem. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. 2010. P. 518–525.
171. Firth J. R. *Tongues of Men and Speech*. London : Oxford U. P., 1964. 211 p.
172. Fisher O., Tabakowska E., Ljunberg Ch. *Insistent Images. Iconicity in Language and Literature*. Amsterdam : Benjamins, 2005. 157 p.
173. Gebelin A. C. *de Monde primitive, considere dans 1 histoire naturelle de la parole, ou Origine du langage et de 1 ecriture*. Chestnut Hill : Adamant Media Corporation, 2001. 717 p.
174. Grammont M. *Essai de psycholinguistique*. Paris, 1950. 450 p.

175. Graur A. Contributii la studiul raportului dintre forma și conținutul cuvintelor. *Studii și cercetări lingvistice*. 1953. Vol. 4. P. 89–97.
176. Hilmer H. Schallnachahmung Wortshopfung und Bedeutungswandel. Halle, 1914. 356 p.
177. Hinton L., Nichols J., Ohala J. Sound Symbolism. UK : Cambridge University Press, 2006. 366 p.
178. Iordan I. Lingvistica romanică: vîlătie, curențe, metode. București : Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962. 429 p.
179. Jakobson R. Six leçons sur le son et le sens. Paris, 1976. 128 p.
180. Jespersen O. Language. Its nature, development and origin. New York : W. W. Norton & Company Inc., 1964. 682 p.
181. Johnson R. C., Suzuki N. S., Olds W. K. Phonetic symbolism in an artificial language. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1964. Vol. 69. P. 233–236.
182. Krzeszowski T. P. Contrasting languages: the scope of contrastive linguistics. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1991. 276 p.
183. Magnus M. The Meaning of Phonetic Features. URL : <http://www.trismegistos.com / Magical Letter Page.html>
184. Maltzmann I., Morrisett L., Brooks L. O. An Investigation of phonetic symbolism. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1956. Vol. 53. P. 249–251.
185. Miron M. S. A Cross-Linguistic Investigation of Phonetic Symbolism. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1961. Vol. 62. P. 623–630.
186. Miyagawa S., Ojima S., Berwick R. C. & Okanoya K. The integration hypothesis of human language evolution and the nature of contemporary languages. *Frontiers in Psychology*, 5, 2014. P. 1–6.
187. Müller H. Experimentelle Beiträge zur Analyse des Verhältnisses von Laut und Sinn. Potsdam : Müller & Kiepenheuer, 1935. 217 S.
188. Newman S. Further Experiments in Phonetic Symbolism. *American Journal of Psychology*. 1933. № 45. P. 53–75.

189. Nodier Ch. Notions elementaire de linguistique ou Historie Abregee de la parole de l'ecriture. Geneve : Librairie DROZ, 2005. 353 p.
190. Mirambel A. La langue grecque moderne: description et analyse. Paris : Klincksieck, 1959. 473 p.
191. Ohala J. J. Sound Symbolism. Sound Symbolism. *Proceedings of the 4th Seoul International Conference on Linguistics*, August 1997. P. 98–103.
192. Peirce C. S. Semiotic and Signifies. Bloomington : Indiana University Press, 1977. 248 p.
193. Ramstedt G. Uber onomatopoetische Worter in den altaischen Sprachen. *Journal Soc. Finno-ougrienne*. 1951. V. 55. P. 106–112.
194. Randy J. Lapolla An experimental investigation into phonetic symbolism as it relates to Mandarin Chinese Sound Symbolism / eds L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. P. 130–147.
195. Rauhut F. Probleme der Onomatopoeie. *Volkstum u kultur der Romanen*. 1928. Bd. 1. 113 s.
196. Rich S. The Perception of Emotion. Cambridge MA : Radcliffe College, 1953. P. 27–35.
197. Rubinyi M. Das Problem der Lautnachahmung. *Germ.-Rom. Monatschrift*. 1913. Bd. 5. S. 497.
198. Sapir E. A Study in phonetic symbolism. *Journal of experimental Psychology*. 1980. Vol. 12(3). P. 225–239.
199. Shippan T. Einführung in die semasiologie. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1972. 246 p.
200. Skalička V. Studieo mad'arskych vyraze chonomatopoicky. *Sbornik filologicky*. Praha, 1970. № 2. S. 77–116.
201. Sommer F. Lautnachahmung. *Forschungen*. 1933. Bd. 51. P. 229–268.
202. Spitzer L. Stilstudien. München : Hueber, 1928. Bd. 1. P. 85–90.
203. Steinthal Ch. H. Der Ursprung der Sprache im Zusammenhang mit den Letzten Fragen Alles Wissens. Berlin, 1851. 476 s.

204. Stutterheim S. De Taal en haar klank-logica. De nieuws taalgids. 1933. Bd. 27. P. 361–379.
205. Taylor I. K., Taylor M. M. Phonetic symbolism in four unrelated languages. *Canadian Journal of Psychology*. 1962. No. 16. P. 344–356.
206. Taylor K. An anatomy of words used in a wordmatching phonetic symbolism experiment. *Journal of General Psychology*. 1967. Vol. 76. P. 231–239.
207. Tsuru S., Fries H. Sound and meaning. *Journal of General Psychology*. 1933. No. 8. P. 281–284.
208. Vooyoys C. G. K. de Nederiandse spraakunst. Groningen, 1967. 429 p.
209. Weiss J. Phonetic symbolism and perception of connotative meaning. *Journal of verbal learning and verbal behavior*. 1968. No. 7. P. 574–576.
210. Wittoch Z. Onomatopoeie romanesti —on-/-ng-/-no-. *Melanges linguistiques offerts a Emil Petrovici Cercetari de linguistica*. 1958. III. Supliment. P. 548-559.
211. Wittoch Z. Les onomatopées forment-elles un système dans la langue? *Annali dell'Instituto Orientale di Napoli, Sezione linguistica*. Napoli, 1962. № 4. P. 107-47.
212. Wong H. Outline of the Mandarin Phonetic System. *Word*. 1953. No. 3. P. 268–276.
213. Wundt W. Volkerpsychologie. Die Sprache. Leipzig, 1905. 1098 S.
214. Yin Binyong. Onomatopoeic Words. *Chinese Romanization : Pronunciation and Orthography* / transl. and ed. M. Felley. Sinolingua. 1990. P. 451–456.
215. 陈淑浓. 现代汉语语法 / 陈淑浓. 湖南: 湖南出版社, 1957. 页 24–52.
216. 郭淑芬. 汉俄语拟声词比较 / 郭淑芬 // 中国俄语教学. 第 2 期. 1993. 页 68–79.
217. 汉语语音教程 / 曹文编者. – 北京: 北京语言大学出版社, 2004. 451 页.
218. 186. 汉语语音教程基础篇 / 何平主编. – 北京: 北京大学出版社, 2007. 451 页.

219. 刘明忠. 汉英拟声词修辞句法功能分析 / 刘明忠 // 广西大学学报. 第3期. 2000. 页 17-24.
220. 吕叔湘. 汉语语法与修辞随笔 / 吕叔湘, 朱德熙. 北京: 商务印书馆出版, 1979. 页 21-73.
221. 马春玲. 拟声词的语法功能及其修辞作用 / 马春玲 // 萍乡高等专科学校学报. 第1期. 2002. 页 42-53.
222. 石毓智. 论汉语的大音节结构 / 石毓智 // 中国语文. 第3期. 1995. 页 49-54.
223. 王德春. 语言学通论 / 王德春. 江苏: 江苏教育出版社, 1990. 289 页.
224. 王洪君. 汉语语音词的韵律类型 / 王洪君 // 中国语文. 第3期, 1996. 页 11-17.
225. 魏翊荣. 俄汉语拟声词修辞功能对比 / 魏翊荣 // 佳木斯大学社会科学学报. 第6期. 2003. 页 35-42.
226. 现代汉语. 虚词 [张伊升主编]. 上海: 上海出版社, 2000. 194 页.
227. 许凤才. 俄汉语感叹词对比 / 许凤才 // 中国俄语教学. 第1期. 1996. 页 22-29.
228. 张斌. 现代汉语语法分析/斌张. 上海: 北东师范大学出版社, 2000. 270 页.
229. 郑德刚. 现代汉语象声词 / 郑德刚, 姜范 // 贵州师范大学学报. 第1期. 1986. 页 19-22.
230. 朱德熙. 潮阳话和北京话重叠式象声词的构造 / 朱德熙 // 方言. 第3期. 1982. 页 41-45.
231. 朱英贵. 试论汉语拟声词独特的语法功能属性 / 朱英贵 // 四川理工学院学报. 社会科学版. 第4期. 2006. 页 58-63.
232. 朱德熙. 语法讲义/朱德熙. - 北京: 商务印书馆, 2000. 231 页.
233. 20 世纪汉外语言对比研究 [许高湍等编著]. 北京: 高等教育出版社, 2006. 280 页.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : УРСС, 2004. 569 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклоп., 1990. 683 с.
4. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. 5987 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
7. 王愚. 语文词典中的语法功能描写 / 王愚. 北京大学计算语言学研究所, 1998. 183 页.
8. 现代汉语词典. 北京: 商务印书馆, 2005. 1768 页.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для експерименту з рецепції звуконаслідувальних слів китайської мови носіями української мови

Ви почуєте 30 звуконаслідувальних слів, кожне слово буде повторено тричі. Ваше завдання – підібрати для поданих звуконаслідувань відповідники в українській мові та записати їх:

1.	16.
2.	17.
3.	18.
4.	19.
5.	20.
6.	21.
7.	22.
8.	23.
9.	24.
10.	25.
11.	26.
12.	27.
13.	28.
14.	29.
15.	30.

Додаток Б

Анкета для експерименту з рецепції звуконаслідувальних слів української мови носіями китайської мови

您将听到 30 个象声词，每个单词重复 3 遍。您的任务是给指定的象声词选择相对应的中文并将其写下来。

Ви почуєте 30 звуконаслідувальних слів, кожне слово буде повторено тричі. Ваше завдання – підібрати для поданих звуконаслідувань відповідники у китайській мові та записати їх:

1.	16.
2.	17.
3.	18.
4.	19.
5.	20.
6.	21.
7.	22.
8.	23.
9.	24.
10.	25.
11.	26.
12.	27.
13.	28.
14.	29.
15.	30.

Додаток В

Анкета для виявлення рівня універсальності звукосимволізму

Прослухайте аудіозапис антонімів китайською мовою (кожна пара антонімів буде повторена тричі з інтервалом 5 секунд між словами й 15 секунд між парами слів) та визначте українські відповідні слова:

- 1) грубий – ніжний;
- 2) важкий – легкий;
- 3) добрий – злий;
- 4) брудний – чистий;
- 5) розумний – дурний;
- 6) гучний – тихий;
- 7) світлий – темний;
- 8) простий – складний;
- 9) старий – молодий;
- 10) хворий – здоровий;
- 11) сильний – слабкий;
- 12) жадібний – щедрий;
- 13) живий – мертвий;
- 14) веселий – сумний;
- 15) ледачий – працьовитий.